

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ ФАКТОРОМ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
ЛАБОРАТОРІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КРУГЛИЙ СТІЛ

з нагоди 90-річчя
Національного авіаційного університету

**УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

23 травня 2023 року

КИЇВ–2023

Редакційна колегія:

Михальченко О.А., перший проректор НАУ, кандидат економічних наук, доцент;
Слюняєв А.С., директор Навчально-наукового інституту неперервної освіти НАУ,
кандидат технічних наук;

Грущинська Н.М., заступник директора Навчально-наукового інституту
неперервної освіти НАУ, доктор економічних наук, професор;

Шинкарчук М.В., заступник директора Навчально-наукового інституту
неперервної освіти НАУ, кандидат технічних наук;

Поліщук О.В., заступник директора Навчально-наукового інституту неперервної
освіти НАУ, кандидат економічних наук, доцент;

Сидорчук Л.А., доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри управління людським фактором ННІНО НАУ;

Толочко С.В., головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук,
професор.

Адреса редакційної колегії:

03058, Київ, проспект Любомира Гузара, 1, корп. 8, ауд. 014, тел. +38(044)4067400

*Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового інституту
неперервної освіти Національного авіаційного університету
(протокол № 5 від 30.05.2023)*

- 56** Управління якістю освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. Матеріали Круглого столу з нагоди святкування 90-річчя Національного авіаційного університету (м. Київ, 23 травня 2023 р.). – Київ: , . – 121 с.

У матеріалах Збірника представлені результати науково-практичних здобутків науково-педагогічних працівників, співробітників, аспірантів і студентів Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного авіаційного університету, науковців Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, а також наукової й педагогічної спільноти з інших установ, що долучилися до обговорення питань управління освітніми процесами та ухвалення якісних управлінських рішень в умовах воєнного і повоєнного часу; виклики та відповіді реформування освіти України до стандартів Європи в умовах цифровізації; партнерство держави, освіти та громадянського суспільства в управлінні якістю освіти воєнного і повоєнного часу; психологічний супровід освітнього процесу в умовах кризових трансформацій суспільства; неформальна освіта в Україні у воєнний і повоєнний періоди.

Видання адресоване науково-педагогічним працівникам, аспірантам, здобувачам та студентам.

Опубліковані матеріали відбивають точку зору авторів, яка може не збігатися з думкою редакційної колегії.

Відповідальність за зміст, точність цитувань, якість поданого матеріалу несуть автори. Тексти друкуються в авторській редакції.

ЗМІСТ

Слюняєв Артем Сергійович. Вітальне слово	4
Грущинська Наталія Миколаївна. Новітні технології та навички в процесі забезпечення реалізації принципів неперервної освіти.....	5
Сидорчук Людмила Андріївна. Трансдисциплінарна парадигма підготовки магістрів в системі неперервної освіти: міжнародний досвід	10
Толочко Світлана Вікторівна. Вектори управління якістю освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України	18
Сечейко Олена Віталіївна. Психологічні прийоми підтримки та розвитку життєстійкості учасників освітнього процесу під час війни	25
Барішовець Наталія Петрівна. Освіта територіальних громад: нові підходи до управління в умовах децентралізації влади	36
Бордюг Наталія Сергіївна. Нетворкінг в управлінні освітнім середовищем закладу освіти	41
Васюк Оксана Вікторівна. Застосування хмарних технологій у освітньому процесі в умовах воєнного часу	46
Зубіашвілі Ірина Констянтинівна. Психологічна підтримка психічного здоров'я особистості під час війни.....	49
Панасюк Ірина Петрівна. Роль інноваційної політики як ключового чинника конкурентної боротьби	55
Годунова Анастасія Володимирівна. Використання сервісів зі штучним інтелектом для оптимізації дослідницької та наукової діяльності.....	66
Гризов Микола Сергійович. Можливості впровадження комп'ютерних ігор з метою підтримки освітніх процесів в умовах військового та післявоєнного часу	74
Дубінецька Тетяна Олександрівна Психологічна освіта медичних працівників як шлях їх особистісного та професійного розвитку	79
Ігнатович Богдан Ярославович. Якісна освіта як запорука майбутнього післявоєнної України	82
Ковтун Ольга Володимирівна. Психологічна просвіта і психологічна підтримка працівників газотранспортної системи України в умовах війни	83
Котюк Роман Володимирович. Управління освітніми процесами в умовах воєнного стану, аналіз підходів до управління освітніми процесами в умовах кризових ситуацій	89
Кухоцька Галина Миколаївна. Управління діяльністю в освітній сфері в умовах воєнного стану.....	92
Кухоцька Олена Сергіївна. Віртуальна реальність в освітньому процесі.....	95
Панчук Наталія Петрівна. Громадянська позиція та формування життєво-професійного шляху в умовах кризових трансформацій суспільства.....	99
Садова Вікторія Вікторівна. Особливості психологічного супроводу здобувачів в умовах військового стану.....	106
Фролов Ігор Михайлович. Упровадження цифрових технологій в освітній процес закладів освіти України: проблеми та успіхи.....	109
Черепакіна Анастасія Антонівна. Важливість технічного та технологічного забезпечення у воєнний час: проблеми освітнього процесу.....	113
Чернявська Світлана Миколаївна. Психологічна готовність майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності як складова психологічного супроводу освітнього процесу.....	116

Слюняєв Артем Сергійович,
*директор Навчально-наукового
інституту неперервної освіти
Національного авіаційного
університету,
кандидат технічних наук,
м. Київ*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

***Шановні учасники II Всеукраїнського науково-практичного круглого столу
«УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА
ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ»!***

Від імені ректорату, усього науково-педагогічного складу Національного авіаційного університету та Навчально-наукового інституту неперервної освіти вітаю з відкриттям Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, який цього року проводиться з нагоди 90-річчя Національного авіаційного університету та приурочений Дню науки. Це вже стало традиційним, що науковці в кінці навчального року проводять форум для обговорення результатів проведеної науково-дослідної роботи.

Хочу привернути увагу присутніх до визначених основних тематичних напрямів роботи круглого столу: управління освітніми процесами та ухвалення якісних управлінських рішень в умовах воєнного і повоєнного часу; реформування освіти України до стандартів Європи в умовах цифровізації: виклики та відповіді; партнерство держави, освіти та громадянського суспільства в управлінні якістю освіти воєнного і повоєнного часу; психологічний супровід освітнього процесу в умовах кризових трансформацій суспільства; неформальна освіта в Україні у воєнний і повоєнний періоди: проблеми та шляхи їх подолання.

Напрями актуальні та необхідні з огляду на тривалу воєнну агресію російської федерації та необхідність подальшої практичної і науково-дослідної діяльності з ліквідації наслідків війни та повоєнної відбудови України, зокрема й оновлення освітнього й наукового процесів. Розвиток науково-пізнавальної діяльності в процесі підготовки нових поколінь фахівців для досягнення успіхів у їхній майбутній потребує підвищення результативності науково-дослідної роботи, її спрямованості на розв'язання актуальних практичних проблем.

Упевнений, що професійна дискусія та обмін досвідом дадуть новий імпульс подальшому розвитку педагогічної галузі, упровадженню сучасних технологій управління освітніми процесами, реформування освіти України до стандартів Європи в умовах цифровізації, партнерства держави, освіти та громадянського суспільства, психологічного супроводу освітнього процесу, неформальної освіти в Україні у воєнний і повоєнний періоди.

Бажаю вам приємного та результативного наукового спілкування на цьому заході, творчих вам успіхів, здоров'я, добра і миру!

Грущинська Наталія Миколаївна,
Доктор економічних наук, професор,
заступник директора
Навчально-наукового інституту неперервної освіти
Національного авіаційного університету
м. Київ

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАВИЧКИ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: навички та компетенції, новітні технології, неперервна освіта.

Зміни технологічних етапів суспільства супроводжуються змінами самого соціуму. Цінності впливають на бажання людей реалізовуватись і, відповідно, сфери зайнятості. Поява нових професій обумовлюється потребами суспільства і цінностями. Для освітньої діяльності сучасності характерні її інноваційні форми і в Україні також, які популяризуються, і в даному контексті актуальною є постійна освіта протягом життя, неперервна. Відповідно, реалізація неперервної освіти потребує розвитку не лише твердих навичок (hard skills), а і soft skills (м'які навички). Тенденції розвитку світу дають основу для припущення, що робота в майбутньому вимагатиме набагато більше емоційного інтелекту, аби доповнити надскладні машини. Майбутнє продиктоване четвертою промисловою революцією, яке з одного боку сприятиме зростанню населення, фізичного здоров'я та з іншого — вимагатиме надання всім робочих місць, які значно трансформуються в ході активної автоматизації. Важливим є розвиток самосвідомості та соціальної свідомості кожної особистості.

Формування ринку праці в соціумі враховує цінності, економічні, соціальні, етнічні фактори. Цінності впливають на потреби людини та визначаються як система координат особистості, на яких формуються колективи. Цінності можна розділяти на групи, кожен визначає свій пріоритет (матеріальні, духовні цінності (життєві, моральні), соціальні, сімейні цінності. Кожна особа займає своє місце в суспільстві, що визначає соціальні цінності, які залежать від оточення, від потреб, від цілей і вони можуть змінюватись протягом життя. Дослідження проведене Microsoft і The Future: «65% тих, хто на сьогодні навчається у школі або ЗВО, займуть посади, яких на сьогодні навіть не існує». За теоремою Маслоу, середньостатистична людина задовольняє свої фізіологічні потреби на 85%, потреби в безпеці та захисту- на 70%, в любові і приналежності- 50%, в самоповазі- 40%, в самоактуалізації- 10%. Сучасний світ трансформує спосіб життя людини, форми спілкування, змінює особливості взаємовідносин, погляди на однакові речі, манери спілкування, і в решті решт, цінності[6].

Зміни технологічних етапів суспільства супроводжуються змінами самого суспільства. Цінності впливають на бажання людей реалізовуватись і, відповідно, зміни структури ринку зайнятості. В інформаційних джерелах подаються професії, які зникли на сьогодні: щуролов, трубочист, будильник, організатор оргій. Хоча з іншого боку, можна говорити про те, що вони скоріше трансформувались, і отримали новий формат в сучасних умовах. Разом з тим, поява нових професій обумовлюється потребами суспільства і цінностями. За різними даними, найзатребуванішими професіями станом на 2021 рік є: IT-фахівці, програмісти, інженери-механіки, лікарі, освітяни (з урахуванням потреб сучасного часу), менеджери проектів. А от професії майбутнього, серед яких визначають IT-генетик, персональний бренд-менеджер, спеціаліст по побудові індивідуальної траєкторії розвитку та інші, пов'язані не просто з отриманими професійними знаннями та навичками (hard skills), а важливими елементами реалізації особистості в сучасному світі — soft skills (м'які навички). М'які навички дають можливості для швидкої пластичної адаптації до змін, чутливості до оточення, генерування ідей, комунікації, взаємодії. В книзі «12 soft skills 21 століття» визначають наступні групи м'яких навичок: емоційний інтелект, сміливість проявити себе, сміливість робити помилки, керівництво слабкостями, швидкість, креативність, етичність, системність, лідерство, адаптивність, комунікативність, співпраця. Розвинутість такого набору м'яких якостей, з комбінування з наявними твердими навичками дозволить змінювати професії, вдосконалюватись, на, відповідно, призведе до трансформацій цінностей[2].

В сучасних умовах, викликаних карантинними заходами щодо Covid-19, важливим є знаходження шляхів поліпшення умов розвитку країни і суспільства, з урахуванням того, що вони проводяться радикальними втручаннями. Розвиток штучного інтелекту, генної інженерії, технологічних укладів сьомого/восьмого рівня визначають перспективи майбутнього кожної розвинутої держави. Слід зауважити, що серед перспективних галузей економіки Україні космічна, авіаційна з можливістю розвитку космічного туризму, нових планет та космічних просторів. В контексті активності економіки знань та нових технологічних змін особливої актуальності набуває галузь освіти і науки. Широке застосування онлайн-навчання, з одного боку спростило процес отримання знань, та можливості отримання інформації, з іншого боку, загострило питання щодо самостійної роботи та зосередженості всіх учасників. Дистанційне навчання як основна форма реалізації освітніх послуг на сьогодні, залишається не доступним кожному учню/студенту-викладачу/вчителю. Окрім відсутності технічного забезпечення процесу, в Україні рівень покриття інтернетом доходить до приблизно 70%.

Перелік майбутніх професій, інформатизація сучасності сприяє скасуванню значного переліку професій, крім того, молода людина має бути готова то необхідності змінити не 1-2 професії, а 4-5, тобто навчатися

протягом життя. Пластичність мислення, креативність і свобода вибору формує конкурентоздатних спеціалістів на ринку. В умовах, негативних економічних наслідків від Covid-19, трансформації соціальних пріоритетів суспільства, суспільству може загрозувати високий рівень безробіття, відсутність доходів. Саме тут рівень освіти і науки в суспільстві проявляється на практиці.

Неперервна освіта - освіта протягом життя як сукупність засобів, способів і форм здобуття, поглиблення й розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання, громадянської і моральної зрілості шляхом використання мережі державно-суспільних навчальних закладів і самоосвіти.

Відповідно, реалізація неперервної освіти потребує розвитку не лише твердих навичок (hard skills), а і soft skills (м'які навички). Технологічні устрої майбутнього продиктовані Четвертою промисловою революцією, постіндустріальним розвитком, світовими трансформаціями. Якщо галузями шостого технологічного укладу є біотехнології, нанотехнології, робототехніка, високі гуманітарні технології, нове природокористування, то сьомий і восьмий технологічні устрої пов'язані з розвитком пси технологій, технологіями свідомості, відповідальності особистості. Емоційний інтелект — здатність розпізнавати свої почуття й емоції, розуміти стан і настрої співрозмовника. Саме емоційний інтелект дає гнучкість пристосування до нових умов, можливість займатися самоосвітою і змінювати професії та види роботи. Емоційний інтелект відіграє вирішальну роль в успішності та загальному добробуті людини, більше навіть ніж IQ. Емоційний інтелект відрізняє людство від роботів та штучного інтелекту. Разом з тим, штучний інтелект активізується зі значною швидкістю, вливаючись в життя людини не просто як технічний помічник, а як рівноправна особа (прикладом є телеведучі в Південній Кореї, дитина, яка реагує на слова, рухи дорослої людини, Microsoft Xiaoice — популярний чат-бот в Китаї та багато іншого, що частково зібрано в документальних відео) [3].

Тенденції розвитку інформатизованого світу свідчать, що зайнятість в майбутньому вимагатиме набагато більше емоційного інтелекту, аби доповнити надскладні машини, з якими доведеться працювати. Майбутнє, з одного боку сприятиме зростанню кількості населення, з іншого — вимагатиме забезпечення робочими місцями, які значно трансформуються в ході активної автоматизації. Враховуючи активний розвиток штучного інтелекту, який дозволяє домінувати машині над людиною в когнітивному напрямі, ручна праця та присутність людини, загалом, поступово замінюватиметься емоційне середовище залишається визначальним для людини. Саме тому, зміни майбутніх професій повинні відбуватись з фокусуванням на творчості, зв'язку з іншими та самореалізації, що є можливим при розвинутому емоційному інтелекті. Цифрова економіка — це економіка майбутнього і існування в її умовах потребує ефективного

стресостійкого і емоційно-стабільного людства. Статистика свідчить, що депресивні стани при зміні професії, характерні для 90% людей. За прогнозами, Всесвітньої організації здоров'я рівень депресій і самогубств постійно зростає, – на сьогодні 300 мільйонів людей по всьому світу страждають на депресію, якщо не буде вжито заходів, до 2030 року депресія стане хворобою номер один у світі. І знову ж таки емоційний інтелект є фундаментом стійкості та розвитку людини. Бо емоційний інтелект- це здатність людини розуміти і сприймати власні емоції; керувати своєю поведінкою під час тих чи інших емоцій. Питання, яке хвилює науковців, прихильників емоційного інтелекту полягає в страху перед тим, що штучний інтелект поглине і емоційний, та знищить людство, підпорядкувавши машинам. На сьогодні, емоції, які відтворюють завдяки штучному інтелекту розробляють на основі справжніх. Але згодом, штучний інтелект настільки вдосконалять, що він стане самостійним елементом, при цьому не контрольованим. Наприклад, Рана ель Каліобай (Rana el Kaliouby), генеральний директор сатрапу штучного інтелекту Affectiva запропонувала виробляти системи штучного інтелекту, які визначають сприйняття та емоційний стан людини. Результати таких досліджень застосовано в автомобільній індустрії системи комп'ютерного зору, які відстежують емоційні стани водіїв в надії скоротити кількість аварій через неухважність та відволікання. У маркетингу компанія пропонує рекламодавцям можливість автоматично оцінювати реакцію споживачів на товари та послуги. А в області охорони здоров'я Affectiva внесла свій вклад в розробку методів лікування аутизму, які можуть допомогти дітям розпізнавати емоційні сигнали. Все це зроблено на основі дослідження справжніх емоцій, реакцій. Цікавий приклад також, компанія Sonde Health, яка використовує голосові тести для перевірки молодих мам на наявність післяпологової депресії та співпрацює з лікарями та страховими компаніями для покращення своєї платформи штучного інтелекту, який буде визначати будь-які зміни в голосі і перевірятиме психічне здоров'я людини[2].

Людство все ж доходить до технологій емоційних, що покликані принести людству перемоги в усіх сферах життя, знищити насильство та бідність, прикрасити внутрішній світ людини. Поєднання штучного та емоційного інтелекту- є необхідною умовою майбутнього. В даному контексті навчання з використанням дистанційних форм є сучасною формою спілкування і отримання знань. Разом з тим, навчатися офлайн, не зважаючи на зростання віртуалізації спілкування молодого покоління, залишається важливою формою передачі знань.

Список літератури

1. Д. Дестено. Сила емоцій.- Переклад з англійської: Ю. Константинова – М.: - 2020 – с. 222
2. Е. Шейн. Помощь. Переклад І. Шальнов. Л.: 2019 – с. 192

3. Л. Вандеркам. Чувство штиля. П.: 2020 р. - с.288
4. Д. Віктор. Перфакционизм. Как генерировать идеи. К.: – 2020 р. – с. 166
5. Грущинська Н.М. Цінності та їх вплив на майбутні професії. Economist UA. <https://economistua.com/tsinnosti-ta-yih-vpliv-na-majbutni-profesiyi/>
6. Грущинська Н.М. Емоційний інтелект проти штучного. Economist UA. <https://economistua.com/emotsijnij-intelekt-proti-shtuchnogo-borotba-chi-vzayemodopovnennya/>

Сидорчук Людмила Андріївна
Доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри управління людським фактором
Навчально-наукового інституту неперервної освіти
Національного авіаційного університету
м. Київ

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНА ПАРАДИГМА ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У статті досліджується трансдисциплінарна парадигма підготовки магістрів в системі неперервної освіти на основі міжнародного досвіду. Зазначаються актуальні виклики, які постають перед сучасними закладами вищої освіти у забезпеченні комплексної освітньої програми, що включає різні дисципліни. Розкриваються важливі аспекти міжнародного досвіду у викладанні та навчанні, впровадженні трансдисциплінарних програм та практик. Стверджується необхідність врахування інтернаціональних підходів до побудови ефективної системи неперервної освіти, що сприятиме зміцненню компетенцій майбутніх фахівців і підвищенню якості освітнього процесу.

Ключові слова: *трансдисциплінарність, підготовка магістрів, система неперервної освіти, міжнародний досвід, вища освіта, освітня програма, інтернаціональні підходи, трансдисциплінарні програми, комплексний підхід.*

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст. визначено, що державна політика щодо неперервної освіти здійснюється з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти впродовж життя, соціально-економічних, технологічних і соціокультурних змін. Сучасне суспільство вимагає необхідності застосування системи неперервного навчання, як постійного та послідовного поповнення обсягу знань, умінь і навичок кожною людиною

протягом усього життя

Системотвірним фактором неперервної освіти є суспільна потреба у постійному розвитку особистості кожної людини. Цим визначається впорядкування безлічі освітніх структур - основних і паралельних, базових і додаткових, державних і громадських (суспільних), формальних і неформальних. їхній взаємозв'язок та взаємозумовленість, взаємна субординація за рівнями, координація за спрямованістю і призначенням, забезпечення взаємодії між ними перетворюють всю сукупність таких структур в єдину систему.

Єдність цілей неперервної освіти і специфічних завдань кожної її ланки органічно поєднуються з її варіативністю, різноманітністю типів освітніх закладів, педагогічних технологій та форм державно-суспільного управління.

Тенденції розвитку вищої освіти у світі в цілому та в Україні, зокрема, стимулюють розробку та реалізацію міждисциплінарних освітніх програм, та поряд з тим, для цього формуються необхідні умови в межах правового поля. Європейська система освіти перебуває в стані постійної трансформації. Проекти міжнародних організацій, до яких відноситься проект OECD «The Future of Education and Skills 2030» («Майбутнє освіти та навички 2030»), допомагає зрозуміти європейські тенденції розвитку освіти та випрацювати моделі реагування на виклики «завтрашнього» дня.

Міждисциплінарність, крос- і трансдисциплінарність виступають однією з визначальних характеристик, яким має відповідати освіта, орієнтована на потреби та запити майбутнього. Так, в проекті Організації економічного співробітництва та розвитку «Future of Education and Skills 2030» було підкреслено, що «Визначення багатьох варіантів вирішення складних проблем вимагає залучення до міркувань різних дисциплін, або "поєднання крапок" [5].

Майбутнє вже сьогодні визначає потребу у фахівцях нового покоління, які будуть адаптовані до умов єдиного відкритого інформаційного простору освіти. Цей простір пройшов трансдисциплінарну революцію, і тому вимагає професіоналів (кваліфікованих робітників, фахівців та наукових кадрів), здатних працювати та співпрацювати в межах різних дисциплін.

Сучасна наука та освіта все більше визнають важливість трансдисциплінарного підходу в епоху побудови інформаційного суспільства. Трансдисциплінарна парадигма освіти динамічно розвивається і сприяє випереджальному розвитку освітніх систем у багатьох країнах світу. Такі країни, як Австралія, Австрія, Велика Британія, Німеччина, Італія, Канада, Малайзія, США, Фінляндія, Франція та інші, вже успішно інтегрують трансдисциплінарний підхід у свої освітні системи. Вони розуміють, що для вирішення сучасних викликів і сприяння розвитку суспільства потрібні фахівці, здатні діяти та мислити за межами традиційних дисциплін.

Трансдисциплінарні підходи до підготовки магістрів в системі

неперервної освіти отримують все більшу популярність у багатьох країнах. Ці підходи передбачають інтеграцію знань, методів та практик з різних дисциплін з метою розв'язання складних проблем і викликів сучасного світу. Національні та міжнародні університети активно впроваджують трансдисциплінарні підходи в підготовці магістрів і розвивають нові програми, спрямовані на розвиток міждисциплінарних компетенцій у майбутніх фахівців.

Саме інтеграція, інтердисциплінарність є сьогодні визначальною тенденцією освітнього процесу післядипломної освіти, що дає можливість навчальному процесу стати більш насиченим і цілеспрямованим (у напрямі інтелектуального розвитку особистості), сприяти виробленню здатності мислити інформаційно-ємними категоріями. У цьому підході закладено більше можливостей для формування альтернативного мислення здобувачів, що припускає свободу в оцінці фактів і подій, узгодженню суперечностей між розрізненістю засвоєння знань із різних дисциплін та необхідністю їх синтезу, комплексного застосування у професійній діяльності.

Говорячи про розвиток трансдисциплінарної парадигми в сучасному глобальному просторі світу, звертаємось до Рекомендацій ЮНЕСКО, де зазначено, що саме трансдисциплінарність є одним з головних методів пошуку рішень проблем XXI століття. Тут пропонується «заохочувати трансдисциплінарні програми навчального процесу і вчити майбутніх фахівців використовувати трансдисциплінарний підхід для розв'язання складних проблем природи і суспільства. Документи, сформовані під егідою ЮНЕСКО, характеризують суть розуміння феномену «трансдисциплінарність». В них стверджується, що мультидисциплінарний і міждисциплінарний підходи не є засобами ефективного захисту від триваючої в даний час фрагментації знань, оскільки через просте зіставлення або збірку дисциплінарних підходів вони не досягають тієї глибини «інтеграції» фундаментальної єдності, що покладено в основу всіх форм знання. Їх концептуальні та методологічні інструменти мають бути переосмислені [6].

Варто зазначити, що трансдисциплінарний підхід в системі модернізації й реформування освітньої галузі передбачає інтеграцію знань, методів і підходів з різних дисциплін для розв'язання складних проблем у сфері освіти. Він покликаний забезпечити більш глибоке розуміння проблеми, сприяти комплексному підходу до її вирішення та стимулювати творчість й інновації.

Трансдисциплінарність означає перетин границь між традиційними науковими дисциплінами і використання їхніх методів та підходів для вивчення і розв'язання комплексних проблем. В освіті це означає поєднання знань із таких галузей, як психологія, соціологія, економіка, технології, мистецтво та інші, для створення нових підходів до навчання та управління освітніми процесами.

В системі неперервної освіти, трансдисциплінарна парадигма підготовки магістрів може бути реалізована шляхом створення спеціалізованих програм, які об'єднують дисципліни з різних галузей. Це може включати інтердисциплінарні курси, проекти або дослідження, які дозволяють студентам використовувати знання зі своєї основної галузі, а також вивчати та застосовувати знання з інших дисциплін.

У міжнародному контексті можна виділити декілька прикладів успішної реалізації трансдисциплінарних підходів до підготовки магістрів в системі неперервної освіти. Один з таких прикладів – Програма магістра зі сталого розвитку при Університеті ЮНЕСКО, яка розроблена спільно з рядом університетів з різних країн, зокрема, магістерська програма зі сталого розвитку в Університеті Стенфорд, США. Ця програма об'єднує знання з різних галузей, таких як економіка, екологія, соціологія, політика тощо, для розуміння та розв'язання проблем сталого розвитку. Здобувачі, які проходять таку підготовку, набувають глибоких знань з декількох дисциплін і можуть застосовувати їх у практичній роботі з розробки стійких рішень і проектів.

Навчання на програмах в галузі екології та сталого розвитку відрізняється цікавою навчальною програмою, однак тут майбутні фахівці також працюють над вирішенням складних питань, які не мають однозначного рішення, вони отримують глибоке розуміння важливості принципів сталого розвитку, як на локальному, так і на глобальному рівнях і вчать будувати діалог на різних рівнях, від вчених до лідерів.

Головна ідея трансдисциплінарної парадигми полягає в тому, що сучасні проблеми вимагають комплексного підходу та співпраці між різними дисциплінами. Наприклад, розуміння проблем здоров'я населення може вимагати знань з медицини, соціології, психології та інших галузей.

Цікавим прикладом є Школа громадського здоров'я Гарвардського університету пропонує Міжнародну магістерську програму з глобального здоров'я (Master's Program in Global Health). Ця програма розроблена для здобувачів, які бажають зрозуміти та ефективно реагувати на виклики глобального здоров'я, зокрема питання пов'язані зі здоров'ям населення, епідеміологією, збереженням здоров'я та організацією системи охорони здоров'я.

Програма надає студентам можливість вивчити основні аспекти глобального здоров'я, включаючи причини хвороб, глобальну епідеміологію, системи охорони здоров'я в різних країнах та стратегії глобального здоров'я. Крім того, здобувачі отримують практичні навички, необхідні для роботи в сфері глобального здоров'я, такі як планування та реалізація інтервенційних програм, моніторинг та оцінка глобального здоров'я, а також аналіз даних.

Протягом програми здобувачі матимуть можливість вивчати актуальні глобальні проблеми здоров'я через лекції, семінари, дискусії та практичну роботу. Вони також зможуть брати участь у додаткових дослідницьких проектах або практичних стажуваннях в організаціях, які працюють у сфері

глобального здоров'я.

Прикладом успішної реалізації трансдисциплінарних підходів до підготовки магістрів в системі неперервної освіти є Програма магістра зі здоров'я та суспільства в Університеті Мельбурна, Австралія.

Програма магістра зі здоров'я та суспільства університету Мельбурна пропонує широкий спектр дисциплін, які досліджують проблеми здоров'я з глобальної перспективи. Здобувачі отримують можливість вивчати соціальні детермінанти здоров'я, наслідки нерівності в охороні здоров'я, політичні аспекти глобального здоров'я та розробляти стратегії для покращення здоров'я населення.

Програма включає різноманітні курси, які охоплюють такі теми, як епідеміологія, громадське здоров'я, політика здоров'я, глобальне здоров'я, соціальні детермінанти здоров'я, гендерна та культурна позитивність в охороні здоров'я та багато інших. Здобувачі також можуть вибрати спеціалізовані курси залежно від своїх інтересів та кар'єрних цілей.

Університет Мельбурна пропонує різні форми навчання, включаючи лекції, семінари, групові проекти та практичні заняття. Здобувачі також мають можливість здійснити стажування в організаціях, пов'язаних з охороною здоров'я, де вони можуть застосувати свої знання на практиці і розширити свою мережу професійних контактів.

Програма магістра зі здоров'я та суспільства в Університеті Мельбурна є визнаною інноваційною і впливовою програмою, яка готує фахівців до роботи в глобальному контексті здоров'я та суспільства. Вона надає здобувачам глибокі знання, необхідні для розуміння складних взаємозв'язків між здоров'ям та суспільством, а також навички аналізу, критичного мислення та вирішення проблем.

Окрім академічних можливостей, програма магістра зі здоров'я та суспільства також надає здобувачам можливості для розвитку лідерських навичок, міжкультурної співпраці та співробітництва зі спільнотою. Університет Мельбурна активно співпрацює з різними організаціями, урядовими установами та неприбутковим

Ще одним прикладом є Міжнародна магістерська програма з глобального здоров'я в Університеті Копенгагена, Данія. Ця програма поєднує медицину, епідеміологію, здоров'я громади та інші дисципліни з метою вивчення глобальних проблем здоров'я та пошуку шляхів їх вирішення.

Очевидно, що сучасна наука підтверджує факт того, що трансдисциплінарна парадигма освіти в епоху побудови інформаційного суспільства динамічно розвивається. Трансдисциплінарний підхід сприяє випереджальному розвитку освітніх систем багатьох країн світу. Тому майбутнє вже зараз окреслює потребу в професіоналах (кваліфікованих робітниках, фахівцях, наукових кадрах) нової генерації, які мають бути адаптовані до умов єдиного відкритого інформаційного простору освіти,

котрий охоплений нині трансдисциплінарною революцією.

Прикладом може бути магістерська програма з цифрової гуманітаристики на міжфакультетських магістерських програмах в Канаді. Ця програма комбінує методи інформатики та гуманітарних наук для вивчення та аналізу культурної спадщини з використанням цифрових інструментів. Здобувачі, які вивчають цю програму, отримують навички в аналізі великих обсягів даних, використанні машинного навчання та штучного інтелекту для вивчення культурних явищ і зв'язків.

Однією з переваг трансдисциплінарної парадигми є те, що вона дозволяє краще розуміти складні проблеми, які потребують інтегрованого підходу. Наприклад, при вивченні проблем зміни клімату можуть бути враховані аспекти науки, технології, політики, соціології, економіки тощо. Це дозволяє здобувачам отримати більш повне уявлення про проблему і розробляти комплексні стратегії розв'язання. Наприклад, програма магістра з науки про клімат в Массачусетському технологічному інституті (МТІ) об'єднує екологію, фізику, геологію та інші наукові дисципліни для вивчення кліматичних змін та розробки стратегій пристосування та зменшення впливу людської діяльності на клімат.

У міжнародному контексті також варто зазначити Школу трансдисциплінарних студій університету Піренейського басейну, розташовану в Франції. Ця школа пропонує магістерську програму з трансдисциплінарних досліджень, де студенти мають можливість обирати з різних дисциплін і створювати індивідуальні навчальні траєкторії для вивчення конкретних тем.

В Швейцарії також існує Центр трансдисциплінарних досліджень університету Берна, де проводяться дослідження та розвиваються програми магістерського рівня, що об'єднують дисципліни з природничих, соціальних і гуманітарних наук для вирішення комплексних проблем.

Наразі міжнародний досвід підготовки магістрів в системі неперервної освіти різноманітний і залежить від багатьох факторів, таких як країна, заклад вищої освіти, спеціалізація програми магістра та інші фактори.

У цьому сенсі можна виділити кілька загальних ознак, які часто спостерігаються в багатьох країнах і закладах вищої освіти:

1. Спеціалізація та гнучкість. Багато програм магістра пропонують різноманітні спеціалізації, що дозволяє здобувачам вибрати той напрямок, який найбільше відповідає їхнім інтересам і кар'єрним цілям. Деякі програми також надають можливість здобувачам вибирати з різних курсів або модулів, що дозволяє індивідуалізувати їхню освіту.

2. Міжнародна спрямованість. Багато програм магістра включають міжнародні аспекти в навчальний план, такі як можливість вивчення іноземних мов, участь у міжнародних проектах або стажування за кордоном. Це сприяє розширенню горизонтів здобувачів і підготовці до глобального ринку праці.

3. Практична підготовка. Багато програм магістра акцентуються на практичному навчанні, надаючи здобувачам можливість здобути реальний досвід роботи через стажування, проекти з роботодавцями або лабораторні роботи. Це допомагає майбутнім фахівцям практично застосовувати свої знання і навички, покращувати свою конкурентоспроможність на ринку праці.

4. Багаторівнева співпраця. Багато закладів вищої освіти співпрацюють з іншими університетами, інститутами і промисловими партнерами з різних країн. Це може включати обмін здобувачами та викладачами, спільні дослідницькі проекти, подвійні ступені та інші форми міжнародного співробітництва. Це дозволяє здобувачам залучати різноманітні перспективи, отримувати доступ до високоякісної освіти та ресурсів з різних країн.

5. Використання новітніх технологій. З огляду на швидкий розвиток технологій, багато програм магістра включають в себе використання новітніх інструментів і технологій в навчальному процесі. Це може включати використання віртуальної реальності, штучного інтелекту, аналізу даних та інших інноваційних методів навчання. Це допомагає здобувачам отримувати практичні навички і підготовку до сучасних вимог ринку праці.

6. Міжкультурна співпраця. Багато магістерських програм спрямовують увагу на розвиток міжкультурних навичок та співпрацю зі здобувачами з різних країн. Це може включати роботу в міжнародних компаніях, міжкультурні тренінги, культурний обмін та інші активності, спрямовані на розуміння та повагу до різних культур. Це сприяє розширенню глобального мислення і здатності працювати в багатокультурному середовищі.

Загальною характеристикою є те, що багато магістерських програм в системі неперервної освіти ставлять за мету підготовку майбутніх фахівців до складних викликів сучасного світу, розвитку їхніх професійних навичок і забезпечення їхнього успіху на ринку праці. Незалежно від конкретних особливостей кожної освітньої програми магістра, основна мета полягає в забезпеченні високої якості освіти, яка відповідає сучасним вимогам і сприяє розвитку здобувачів як професіоналів у своїй галузі.

Магістерські програми в системі неперервної освіти зазвичай мають більшу спрямованість на практичну підготовку і спеціалізацію, ніж бакалаврські програми. Вони часто надають студентам можливість вибрати спеціалізацію або концентруватися на конкретній галузі знань. Програми можуть включати стажування, практичні заняття, проектну роботу або можливість співпраці з промисловістю та бізнесом.

Оцінювання в магістерських програмах може базуватися на різних методах, таких як екзамени, курсові роботи, проекти, практичні вправи, а також захист магістерської дисертації або проекту. В деяких країнах, наприклад, у Великій Британії, значний акцент ставиться на дослідницьку роботу та написання дисертації.

Однією з ключових переваг трансдисциплінарної підготовки є можливість створення більш гнучких та адаптивних навчальних програм, які враховують швидко змінюючі потреби ринку праці та суспільства в цілому. Такі програми можуть охоплювати широкий спектр дисциплін, включаючи гуманітарні науки, природничі науки, соціальні науки, інженерію, медицину, інформаційні технології та багато інших.

Разом з тим, існують виклики, пов'язані з розробкою трансдисциплінарних програм магістерської підготовки. Наприклад, потрібна тісна співпраця між різними факультетами та кафедрами для визначення загальних цілей та структури програми, а також вирішення питань, пов'язаних з оцінюванням, управлінням та організацією навчального процесу. Крім того, необхідна підтримка від університетської адміністрації та фінансове забезпечення.

Окрім того, важливим елементом розробки трансдисциплінарних програм є залучення викладачів та дослідників з різних галузей знань. Це може вимагати зміни традиційних структур та систем організації роботи в університетах, щоб забезпечити співпрацю та обмін досвідом між фахівцями з різних дисциплін. Також потрібно створити механізми для пошуку та визначення спільних тематичних областей, де можлива синергія між різними дисциплінами.

Розробка трансдисциплінарних програм також може вимагати оновлення навчальних підходів та методик. Важливо створити навчальні програми, які сприяють розвитку інтегративного мислення, здатності до комунікації та співпраці в міждисциплінарних групах, а також використовувати нові технології та інтерактивні методи навчання для підвищення ефективності освітнього процесу.

Отже, трансдисциплінарна парадигма в освіті означає перетин та інтеграцію знань з різних дисциплін з метою розв'язання комплексних проблем сучасного світу. Підготовка магістрів в рамках такої парадигми сприяє розвитку глибокого розуміння проблем, здатності працювати в команді з фахівцями різних галузей та вирішувати складні завдання.

Розробка трансдисциплінарних програм магістерської підготовки є важливим кроком у відповідь на сучасні виклики та потреби суспільства. Це дозволить здобувачам отримати глибше та ширше розуміння складних проблем та розвинути навички, необхідні для роботи у міждисциплінарних командах та вирішення сучасних проблем. Така підготовка магістрів може бути особливо корисною в сферах, де інновації та розв'язання складних проблем вимагають співпраці між різними галузями знань, наприклад, в науці, технологіях, екології, соціальних науках тощо.

Таким чином, міжнародний досвід впровадження трансдисциплінарної парадигми в підготовці магістрів може забезпечити різноманітність підходів та кращі практики. Важливо розуміти, що кожна країна має свої особливості в організації освітнього процесу, і успішне впровадження

трансдисциплінарної парадигми може потребувати адаптації до місцевих умов.

Здійснення міжнародного обміну досвідом і практиками може сприяти поліпшенню підходів до підготовки магістрів у контексті трансдисциплінарної парадигми та підвищити якість освіти в цій сфері.

Список використаних джерел

1. М. Л. Ростока, «Трансдисциплінарний підхід у системі освіти України, (аналітичний огляд)», Довідковий бюлетень Аналітичний вісник у сфері освіти і науки, вип. XII, ч. 1, с.30–48, 2020. [Електронний ресурс].

2. О. Кушнір, «Теоретичні аспекти дослідження природи та сутності трансдисциплінарності в сучасній філософії, науки» *Релігія та соціум*, № 3/4, с. 159–165, 2017. [Електронний ресурс].

3. О. В. Титар, «Роль трансдисциплінарного діалогу у сучасному інформаційному суспільстві», Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, №62, 2020.

4. OECD (2018), Education 2030: The Future of Education and Skills. Position paper, [http://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](http://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf);

5. OECD Future of Education and Skills 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/education/2030-project/>
UNESCO on the World Conference on Higher Education. Higher Education in the Twenty-First Century: Vision and Action. – [Electronic resource]. –Access mode : <http://perso.club-internet.fr/nicol/ciret/english/charten.html/>

Толочко Світлана Вікторівна
*головний науковий співробітник
лабораторії позашкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор*

ВЕКТОРИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: якість освіти, реформи, державна політика, освітні парадигми.

В умовах воєнного стану актуалізуються питання управління якістю освіти. Окреслюються проблеми за нагальності прийняття системних рішень, що пов'язані з імплементацією стандартів забезпечення якості у процесі реалізації освітньо-професійних і освітньо-наукових програм; відповідності змісту підготовки фахівців затвердженим стандартам; урахуванням вимог ринку праці у підготовці високопрофесійних фахівців у регіональному, загальноукраїнському та світовому контекстах.

Для повнішого розкриття теми наукової розвідки деталізуємо термінологічно-категоріальний апарат.

ЯКІСТЬ – сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені й передбачувані потреби.

ЯКІСТЬ ОСВІТИ – інтегральна характеристика системи освіти, що відображає ступінь відповідності ресурсного забезпечення, освітнього процесу, освітніх результатів нормативним вимогам, соціальним і особистісним очікуванням. Забезпечення якості – всі види діяльності, що заплановані та здійснюються, доступні постійному контролю і необхідні для створення впевненості у виконанні вимог до якості.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ – соціально-педагогічна категорія, що розкриває процесуальний та результативний аспекти.

Процесуальний аспект управління якістю освіти відображає діяльність керівника закладу освіти щодо створення умов, спрямованих на забезпечення якості освітнього процесу.

Результативний аспект управління якістю освіти відображає досягнення очікуваних результатів, що виявляються в якості отриманих знань, умінь, навичок здобувачів освіти, рівня їхньої вихованості, позитивній динаміці їхнього особистісного розвитку.

ВИКЛИКИ СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

1. Загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмеження доступу до базових потреб людини.

2. Масштабні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази, навчально-виробничих баз практики.

3. Вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в

межах України та за кордон, що призвело до значних втрат контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу.

4. Загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українським школярам та студентам, порушення безперервності освітнього процесу.

5. Утрата управлінського освітнього контролю на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних військових дій. Насильницька переорієнтація українських здобувачів освіти на російські навчальні програми, підручники, примусовий перехід на російську мову навчання.

6. Зменшення видатків державного та місцевих бюджетів на освіту.

7. Забезпечення розвитку приватної освіти на рівнях дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти.

ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОКРИТТЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ ПОТРЕБ СФЕРИ ОСВІТИ НА ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

- Цифрові девайси для освіти.
- Видання підручників і посібників для Нової української школи.
- Відкриття освітніх хабів за кордоном.
- Розширення парку шкільних автобусів для закладів загальної середньої освіти.
- STEM-освіта.
- Цифровий освітній паспорт.
- Створення наздоганяючих освітніх (catch up) програм та інструментів.
- Створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням.
- Профорієнтація та побудова кар'єри «Обери професію своєї мрії».
- Навчання вчителів/учнів наданню домедичної допомоги.

РЕФОРМИ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

1. *Безпечне освітнє середовище.* Розбудова укриттів і осучаснення якості викладання. Усе задля того, аби повернути якомога більше здобувачів освіти до очного навчання.

2. *Зарахування результатів навчання школярів,* які через війну перебувають за кордоном, зокрема, потрібний системний підхід.

3. *Налагодження співпраці МОН з громадськими організаціями.* Ініціатива «Спільно до навчання» реалізується у співпраці з громадською спілкою «Освіторія», громадськими організаціями «Навчай для України», «Культурна платформа Закарпаття», «Інститут креативних інновацій», «Портал у безперервне навчання «СуХаРі», волонтерським об'єднанням «СпівДія», БФ «Клуб добродіїв» та іншими.

4. *Відновлення реформування освіти.* Реформи, які розпочало Міносвіти, зокрема реформу НУШ, необхідно продовжувати навіть у час війни.

5. *Перегляд кількості шкільних предметів* та переформатування змісту освіти. Нині тривають жваві дискусії щодо кількості предметів у школі, а також надмірного навчального навантаження на учнів.

6. *Забезпечення фінансовою мотивацією студентів і викладачів.* Студенти та викладачі повинні отримувати гідну винагороду за якісне навчання/роботу.

7. *Реформування педагогічної освіти.* Необхідна реформа педагогічної освіти щодо фахової підготовки, підвищення кваліфікації, перепідготовки професійного розвитку й майстерності педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників.

8. *Українська наука* потребує фінансування і відновлення досліджень. Варто не забувати про науку, фінансування досліджень, а також треба запобігти виїзду науковців за кордон.

9. Вирішення проблеми академічної недобросовісності. В Україні варто вирішити питання «куплених» дипломів і наукових звань і карати за академічну не добросовісність.

10. *Забезпечення розвитку профтехів.* Варто відновити довіру до професійно-технічної освіти та її привабливість.

11. *Цифровізація освіти.* Упровадження в освітній процес на всіх рівнях сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою розвитку навичок аналізу достовірності отримуваної інформації, застосування критичного мислення, максимального використання в навчальних цілях різноманітного мультимедійного контенту, інтенсифікація освітнього процесу за рахунок застосування інтерактивних методів навчання.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОСВІТИ І НАУКИ (<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>) спрямована на забезпечення розвитку людського капіталу та отримання економічної вигоди через стале зростання й конкурентну економіку, що покликане забезпечити суспільний та індивідуальний добробут, майбутнє процвітання та якість життя. Зважаючи на неспроможність сучасної української освіти й науки відповідати на сучасні запити особистості та суспільства, вимоги економіки, світові тенденції, ініційовано здійснення системної трансформації сфери для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях: *від дошкільної освіти – до вищої освіти та освіти дорослих.*

Завдання означених реформ мають на меті реалізацію спільної мети, суть якої в перетворенні української освіти на інноваційне середовище набуття здобувачами освіти ключових компетентностей, пов'язаних із необхідністю реалізації ними успішної життєдіяльності нині й у майбутньому, отримання можливостей і ресурсів науковцями для проведення

досліджень задля безпосереднього впливу на соціально-економічний та інноваційний поступ держави в умовах реалізації цілей сталого розвитку України.

Означене вище актуалізує оновлення й розроблення освітніх парадигм. Дослідниками дефініція терміна «*парадигма*» ототожнюється із сукупністю стійких і загальнозначущих норм, теорій, методів, схем наукової діяльності, котра ґрунтується на єдності витлумачення теорії, організації емпіричних досліджень та інтерпретації наукових досліджень. Роль освіти як соціокультурного інституту з важливими та складними соціальними функціями актуалізує необхідність систематичного аналізу й пошуку нових парадигм, методологій, філософії та практики, щоб подолати критичний розрив між культурою, освітою, з одного боку, та технологіями і соціальними умовами життя, з іншого.

Наукові дослідження підтверджують необхідність загальновизнаних змін освітньої парадигми та проведення відповідної реформи. Так, у поліпарадигмальному освітньому просторі виокремлено такі парадигми: *особистісно-орієнтованого, мережевого, електронного, змішаного, розумного навчання, «відкритої освіти», професійно-орієнтовану, навчання впродовж життя, парадигму «знання та компетентність», провідницьку, гуманістичну, рефлексивну, аксіологічну тощо, виникнення яких пов'язують із проникненням технологій в освітнє (освітньо-наукове, творче, інклюзивне, дистанційне тощо) середовище, потребами ринку праці, неперервною освітою та оновленням компетентностей* [1].

Аналіз сучасних освітніх парадигм репрезентований низкою найважливіших: *навчання протягом життя* (life-long learning – LLL-освіти) як результат дослідження нейронауки свідомості щодо майбутнього іміджу людини та необхідності неперервного навчання (продукт неврології свідомості та особливої культури навчання протягом життя, що забезпечує безперервний розвиток нейронних основи свідомості для повного розвитку в онтогенезі) [9,10]. Актуальність *компетентнісної* парадигми підтверджена потребою формування в майбутніх фахівців нового покоління транверсальних компетентностей через зміни твердих навичок (hard skills), набуття нових – м'яких навичок (soft skills) та інтегрованих підприємницьких – business skills [6]. Значущості набуває *синергетична* парадигма з міждисциплінарним аналізом наукових ідей, моделей і методів навчально-пізнавальної діяльності викладацького та студентського колективів, трансдисциплінарністю, взаємовпливом різноманітних чинників на розвиток особистості здобувача освіти, його самоорганізацію і саморозвиток, зокрема й через формування синергетичної науково-методичної компетентності викладача [4].

Парадигма *цифровізації освіти* пов'язана з насиченням фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодженням електронно-комунікаційного обміну між ними для забезпечення інтегральної

взаємодії віртуального й фізичного, тобто створення кіберфізичного простору. *Цифрову трансформацію у сфері освіти і науки* ототожнено з комплексною роботою з побудови екосистеми цифрових рішень у сфері освіти та науки, зокрема і створення безпечного електронного освітнього середовища, забезпечення необхідної цифрової інфраструктури закладів та установ освіти і науки, підвищення рівня цифрової компетентності, цифровою трансформацією процесів та послуг, а також автоматизацією збору і аналізу даних. *Цифровими освітніми ресурсами* названо навчальні, наукові, інформаційні, довідкові дані та засоби, представлені в інтернет (хмарних сховищах, цифрових сервісах тощо), доступ, управління та відтворення яких здійснюється за допомогою цифрових сервісів та які беруть участь у здійсненні повноцінного та ефективного освітнього процесу. Цифрові освітні ресурси об'єднують широкий спектр різних за цільовим призначенням, рівнем складності, формою технічного виконання та видами інтерфейсу педагогічних програмних засобів, електронних підручників, електронних тестів, комп'ютерних моделей, тренажерів, дидактичних ігор і симуляторів.

Парадигма *економізації освіти* в контексті інноваційної моделі реформування світової та української освіти завданням визначає підготувати молодь до творчості та співпраці задля внеску в національну конкурентоспроможність та долаття глобальних екологічних викликів для сталого майбутнього. Значущості набуває навчання для прийняття, усвідомлення, аналізу невизначеності, ризику, виявлення винахідливості, співпраці та творчості для досягнення різних цілей економічної конкурентоспроможності, з одного боку, та з глобальної соціальної та екологічної стійкості, з іншого [3,7,8]. Удосконалення системи регулювання освіти, підвищення якості українських освітніх послуг, модернізація освітніх програм відповідно до потреб ринку та належне матеріально-технічне забезпечення закладів вищої освіти, з одного боку, зменшить відтік молоді для навчання за межами України, з іншого – дозволить залучати студентів з-за кордону, що може стати додатковим джерелом доходу держави у формі оплати іноземцями освітніх послуг, а також можливістю припливу трудових ресурсів у національну економіку [5].

Парадигма *моніторингу якості освіти* і педагогічного процесу актуалізує необхідність організації експертного оцінювання результатів наукового пізнання, удосконалення вимог забезпечення якості процедур експертного оцінювання, проведення добору методів індивідуального і колективного оцінювання експертами, розроблення загального алгоритму застосування методів оцінювання, конкретизації алгоритму спеціальних методів колективних експертиз, аналізу процедури оцінювання стратегічних планів і програм згідно з алгоритмом структурованих етапів і за видами [2].

Парадигма *сталого розвитку* визначає освіту для підприємництва, економічного розвитку та навколишнього середовища основою стійкості та сталого розвитку держав, провідною ціллю реформ освіти. Педагоги нині

стикаються з низкою інших важливих проблем у своїй роботі, таких як виховання в молоді впевненості, відповідальності, толерантності, застосування нових технологій, миру та активної громадянської позиції. Національна економічна конкурентоспроможність пов'язана з інтелектуалом та капіталом, а керується знаннями та інноваціями, передбачає розвиток країн і регіонів з економічним зростанням, матеріальним виробництвом і споживанням, визначається здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

Значущості набуває *трансформаційне навчання*, спрямоване на стимулювання радикальної переоцінки світогляду з боку здобувачів освіти в неперервній освіті. Такі результати навчання резонують з фахівцями-практиками, які займаються освітою для сталого розвитку. Проте дослідження щодо застосування трансформаційного навчання у вищій освіті для сталого розвитку обмежені. Нинішні замовники освітніх послуг надають перевагу засвоєнню паралельно з твердими компетентностями м'яких: критичного мислення та аналізу, оскільки вони вважалися досяжними в рамках переважаючих операційних обмежень, переоцінювання своїх професійних ролей для забезпечення подальшого успіху в умовах спільного навчання, спільного створення знань. Це стосується навчання в дорослому віці, коли люди радикально переоцінюють свої цінності, поведінку та світогляд, системи переконань, що приводить до нового світогляду. Такі зміни у світогляді за своєю суттю є епістемологічними, а не просто отриманням нових знань. Так само здобувачі післядипломної освіти паралельно намагаються осмислити свій світ та пояснити його. Таким чином, інтерпретація є двостороннім процесом або подвійною герменевтикою. Спільні дослідження та інтерпретація їхніх наративів здобувачами післядипломної освіти сприяють пошуку сенсу. ЮНЕСКО говорить про необхідність «глибокої трансформації» мислення та дії, що сприймається як трансформаційна освіта, трансформаційна педагогіка за своєю суттю. Такий наголос на трансформації спонукав педагогів у сфері сталого розвитку до пошуку та оцінки педагогічних методів, які включали б такі характеристики: трансформацію теоретичних знань у практичні вміння, навички, компетентності, способи діяльності, поведінку, принципи, життєві цінності тощо.

Сталий розвиток актуалізує *екологічну парадигму* задля розуміння складності глобальної екосистеми та научіння креативного вирішення проблем, пошуку «наболілих проблем», узгодження економічної діяльності зі стійким середовищем. Серед усеохоплюючих потреб виділяємо такі: усвідомлення взаємозалежності однієї частини екосистеми від іншої; більша обізнаність людства про власну крихкість на цій планеті; значуща роль співпраці: міжнародне співробітництво у вирішенні проблем; розвиток поняття глобального суспільного блага, оскільки екологічної стійкості можна

досягти лише шляхом усвідомлення переважання глобальних потреб над певними національними чи індивідуальними.

Таким чином, в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України управління якістю освіти є багатовекторним, спрямованим на покриття першочергових потреб сфери освіти, продовження триваючих реформ та поліпарадигмальність.

Список використаних джерел:

1. Kanishevskaya, L., Tolochko, S., Voitovska, O., Pershukova, O., & Shcherbak, I. (2021). Changing the modern educational paradigm on the example of European Union and Ukraine. *Laplage em Revista*, 7(1), 293–303.
2. Ridey, N. M., & Tolochko, S. (2017). Methodology of expert assessment of the results of cognition, programs and development plans. In A. Bereza, T. Parczewska, & B. Bednarczyk (Eds.), *Development and modernization of pedagogical and psychological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine*, 3, 170–189. Lublin, Poland: Izdawnictwo «Baltija Publishing».
3. Tolochko, S. (2016). Economic competitiveness and modern pedagogics definitions correlation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2(1), 101–107.
4. Tolochko, S. (2019). Professional-synergetic scientific-methodic competency of teachers in the postgraduate pedagogical education system. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 4(31), 23–27.
5. Tolochko, S. (2020). Reforming of ukrainian educational system in the context of transborder integration into the world academic space. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2(35), 8–13.
6. Tolochko, S., Bordiug, N., & Knysh, I. (2020). Transversal competencies of innovative entrepreneurship professionals in lifelong education. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(3), 156–165.
7. Tolochko, S., & Lyman, V. (2016). Innovation aspects of the postindustrial society. *Trendy ve vzdělávání*, 9, 1, 253–258.
8. Tolochko S., Lyman V., & Ridei N. (2016). Possibilities of utilization of the virtual environments in education. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 2(16), 258–263.
9. Voitovska, O., Tolochko, S., & Bordyug, N. (2018). Lifelong Learning in Modern Strategies of Sustainable Development. *Studia warmińskie*, 55, 343–353.
10. Voitovska, O., & Tolochko, S. (2019) Lifelong Learning as the Future Human Need. *Філософія і космологія*, 22, 144–151.

Сечейко Олена Віталіївна
Кандидат психологічних наук, доцент
Навчально-науковий інститут неперервної освіти
Національного авіаційного університету,
м. Київ

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗДІБНОСТЕЙ ЯК ПРОГНОСТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРАЄКТОРІЇ НАВЧАННЯ

The article provides an analytical overview of the conceptual provisions of the phenomenon of giftedness in the functional study of the genetic ability to traverse. Were reviewed the main approaches to the structure and classification capabilities. Compiled, arranged and presented in the existing domestic and foreign scientific empirical evidence about the physiological indicators of general and special abilities.

Проблематика психології здібностей - одна з найбільш цікавих і водночас гострих тем у психології. Вона завжди знаходилась в центрі уваги як науковців, так і психологів-практиків. Одним з найважливіших напрямів досліджень в цій галузі є вивчення феномену обдарованості.

Єдиної точки зору щодо визначення цього явища немає у науковому світі й досі. Обдарованість розуміють і як якісно своєрідну комбінацію здібностей, що забезпечує успішність діяльності, і як прояв вище середнього рівня загальних здібностей, що обумовлює широкий спектр можливостей людини, і як насамперед розумовий потенціал – високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей. Проте, загальним для більшості теорій є те, що обдарованість розглядається, перш за все, як базово-потенціальна структурна умова досягнення високого результату в певній діяльності. Тому провідну роль у вивченні даного феномену відіграє психофізіологічний напрям досліджень, який орієнтований на вивчення нейродинамічних властивостей як природних передумов обдарованості.

Незважаючи на розробки даного питання у психофізіології, біохімії, диференціальної психології, психогенетиці, що інтенсивно проводяться з другої половини ХХ століття, чимало аспектів діагностики, прогнозування, структурної складової природних основ обдарованості залишається не вирішеними. Саме тому теоретичні розробки й емпіричні дослідження даного питання залишаються вкрай актуальними .

Мета даної статті полягає у здійсненні аналітичного огляду питань, пов'язаних з феноменом природи здібностей у парадигмі функціонально-генетичного підходу.

При науковому аналізі зазначеної проблематики ми виходили з

концепції Б.М. Теплова, який визначив обдарованість як *якісно-своєрідну комбінацію здібностей, яка створює умови для успішного виконання діяльності*. Б.М.Теплов виступав проти кількісної оцінки обдарованості і зазначав що у її трактуванні слід розуміти не просто сукупність певних здібностей, а своєрідність взаємодії різних здібностей, таке їх комбінаторне сполучення, яке забезпечує якісно інший рівень продуктивності психічної діяльності людини [4].

В.Д. Шадриков розглядав якісну специфіку окремої здібності як вияв окремої грані обдарованості - системної психічної якості [2]. Виходячи з цього, питання природних передумов обдарованості являє собою питання природи здібностей та їх комбінаторних варіацій, які й забезпечують якісно новий рівень ефективності психічної діяльності.

Отже, для того, щоб відповісти на запитання про механізми виникнення й умови прояву обдарованості, необхідно визначити комбінаторні сполучення здібностей, при яких проявляється обдарованість, а також психофізіологічні детермінанти цих здібностей.

Розглянемо основні концептуальні положення щодо даного питання в межах функціонально-генетичного підходу до природи здібностей. Функціонально-генетичний підхід до вивчення здібностей орієнтований на зв'язок здібностей з особливостями функціонування нервової системи, природа (генезис) здібностей при цьому пояснюється з позицій генетичної теорії (Є. П. Ільїн, 1981, 1987; В. Д. Шадриков, 1982, 1983, 1996). Принципи функціонально-генетичного підходу до здібностей відображені в працях В. Д. Шадрикова, Е.О.Голубєвої, Є.П.Ільїна.

Однією з принципово важливих тез функціонально-генетичного підходу є те, що здібності – це системні психічні утворення, які проходять через всі без виключення рівні індивідуальності. З приводу цього Є.П.Ільїн зазначає, що здібності - це не суто психологічна проблема, як тривалий час прийнято було вважати, а й значною мірою, психогенетична, біохімічна й звичайно психофізіологічна[3].

В.Д.Шадриков розглядає здібності як індивідуальні якості психічних процесів і моторики, включені в систему діяльності і вважає, що здібності доцільно співвідносити із психічними функціями. Він підкреслює, що під функцією треба розуміти роботу цілісної функціональної системи. Тоді *здібності* - це характеристики продуктивності функціональних систем, що реалізують той або інший психічний процес - сприйняття, пам'ять, мислення, психомоторний акт тощо. Під *задатками здібностей* В. Д. Шадриков розуміє властивості елементів, що утворюють функціональну систему й впливають на ефективність її функціонування. До загальних задатків В.Д. Шадриков відносить: 1) типологічні особливості властивостей нервової системи й 2) особливості співвідношення між півкулями головного мозку[2].

На думку В.Д. Шадрикова, здібності не розвиваються із задатків в процесі діяльності. За його теорією, задатки виступають структурними одиницями

здібностей, тобто здібності виникають внаслідок певної комбінації задатків, їх взаємодії між собою. Отже, відповідно до положень функціонально-генетичного підходу, *здібності* являють собою властивості функціональних систем, а *задатки* – властивості компонентів цих систем. На основі наведених зв'язків між здібностями, задатками та їх обумовленістю особливостями функціонування нервової системи В.Д. Шадриков дає таке визначення здібностям. *Здібності* – це властивості функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, мають індивідуальну міру вияву і проявляються в успішності та якісній своєрідності засвоєння й реалізації окремих психічних функцій[2].

Як видно з визначення, здібності відображають *якісну* характеристику властивості якої-небудь психофізіологічної функції, тобто ступінь її прояву, що й визначає, міру вияву у людини певної здібності. Відповідно до функціонально-генетичної концепції немає людей, зовсім позбавлених якої-небудь здібності, проте є люди у яких внаслідок особливостей функціонування нервової системи ці здібності слабо виражені, або, навпаки, мають максимальний вияв.

Іншою принциповою особливістю функціонально-генетичного підходу до здібностей є визнання їхньої генетичної обумовленості або вродженого характеру. На користь біологічної обумовленості здібностей говорять і результати психогенетичних досліджень. Докладні відомості про результати вивчення рівня загального, вербального й невербального інтелекту у монозиготних та дизиготних близнюків наведені зокрема у роботах В.М. Дружиніна[2]. На основі емпіричних даних, автор робить висновок, що на рівень інтелекту, особливо загального і невербального, вирішальний вплив має генетичний фактор, причому цей вплив підсилюється з віком. Окрім того, на користь генетичної обумовленості здібностей говорять випадки дуже раннього їх виявлення у дитячому віці, без попереднього навчання й тренувань.

Отже, визнання функціонально-генетичною концепцією вродженості й генетичної обумовленості здібностей дозволяє стверджувати, що вони існують *до діяльності*, і тому немає необхідності пов'язувати їхнє виникнення лише з діяльністю. Людина, таким чином, має від народження не тільки задатки, але й здібності [3] .

Функціонально-генетичний підхід також розглядає діяльність, як одну з найважливіших умов розвитку й реалізації здібностей. Проте, на відміну від твердження, що діяльність перетворює задатки на здібності (особистісно-діяльнісний підхід), розвиток здібностей в діяльності розглядається як розвиток у діяльності функціональних систем [2].

Деякі факти дійсно засвідчують, що в діяльності розвивається морфо-функціональна основа здібностей. Так, при інтелектуальному розвитку в процесі навчання в мозку підсилюються процеси синтезу специфічних білків - нейропептидів, які, локалізуючись у різних відділах мозку, впливають на

ефективність перебігу більшості психічних процесів - пам'яті, уваги, мислення тощо[3]. Цілком імовірно, що «розвинений у навчанні» мозок відрізняється не тільки збільшенням обсягу інформації, що зберігається в ньому, але й змінює якість функціонування структур нервової системи, підвищує їх продуктивність.

Особливо варто підкреслити роль діяльності (а у широкому розумінні — активності взагалі) для дозрівання функцій центральної нервової системи у ранньому онтогенезі. Підтвердженням тому є численні дані вікової фізіології й психології про негативний вплив несприятливих факторів середовища (його збідненість, психічна, психомоторна й соціальна депривація тощо) на дозрівання морфо-функціональних структур. Внаслідок цього гальмується загальний психічний розвиток дитини. Безумовно, повноцінне своєчасне дозрівання морфо-функціональних структур позначається також і на ступені розвитку й вияву здібностей. Особливості дозрівання морфо-функціональних структур мають яскраво виражену особливість вікової динаміки. Тому можливість яскравого прояву різних здібностей пов'язують з певними періодами онтогенезу - сенситивні періоди [4].

Вивчення психофізіологічних та психологічних детермінант обдарованості ускладнюється відсутністю чітких уявлень щодо структурних компонентів та видів обдарованості. Розглянемо це питання, спираючись на узагальнення найбільш відомих результатів емпіричних досліджень та розроблених теоретичних положень.

Згідно з теоріями західних психологів, обдарованість передбачає наявність трьох факторів: 1) здібностей вище середнього, 2) сильної мотивації, захопленості задачею, 3) креативності. Інші автори пов'язують прояв обдарованості з дією п'яти факторів: двох факторів інтелекту, індивідуально-психологічних особливостей, соціального оточення й фактору випадковості.

Класифікація видів обдарованості також демонструє відсутність єдності поглядів науковців на це питання. Західні психологи розрізняють декілька видів обдарованості: загальну інтелектуальну, специфічну академічну, творчу яка включає художнє та виконавське мистецтво, психомоторну, лідерську та соціальну.

Проте найбільш популярною у психології є поділ на загальну та спеціальну обдарованість [4]. Загальна обдарованість пов'язана з високим рівнем розвитку загальних здібностей (загальний інтелект, креативність), а спеціальна обдарованість – із яскравим проявом спеціальних здібностей. Деякі вчені зазначають, що провести межу між загальними та спеціальними здібностями важко і такий поділ є досить умовним. Крім того, успішне виконання певної діяльності може передбачати своєрідне поєднання загальних і спеціальних здібностей, наприклад, акторська діяльність.

Е.О.Голубєва вказує на три універсальні складові, що лежать в основі загальних здібностей: *активність, саморегуляція та спрямованість*. Саме ці

компоненти за теорією Е.О. Голубевої визначають особливості перебігу всіх психічних процесів, ефективність адаптації до нових умов та схильність людини до певних видів діяльності [1].

Психофізіологічною основою загальних здібностей виступають загальні *властивості нервової системи* та *особливості міжпівкульної взаємодії*. В.Д. Шадріков відніс зазначені фактори до загальних задатків здібностей.

Загальні властивості нервової системи проявляються в продуктивності діяльності, працездатності, активності, довільній й мимовільній регуляції, мнемічних здібностях. Виходячи з тісного зв'язку між властивостями нервової системи та властивостями темпераменту логічно передбачити, що темперамент також визначає прояв загальних здібностей – швидкість адаптації, пластичність, мнемічні властивості, та властивості уваги рівень активності, стресостійкість, емоційну виразність, екстраверсію-інтроверсію.

Особливості взаємодії півкуль головного мозку, як ще одна важлива детермінанта загальних здібностей, позначаються передусім на проявах *вербальних й невербальних* здібностей. Міжпівкульова асиметрія також впливає на особливості перебігу загально-регуляторних механізмів.

З домінуванням півкуль пов'язані різні типи активності. «Правопівкульні» зазвичай характеризуються вищою активністю, сильною нервовою системою, високою лабільністю, високим розвитком невербальних функцій. Ці люди краще вирішують завдання в умовах дефіциту часу, вони стійкі до стресу, надають перевагу інтенсивним формам навчання [1].

«Лівопівкульні» характеризуються низкою активністю, розвиненим вербальним інтелектом, вищими результатами у навчанні з гуманітарних дисциплін, схильністю до планування своєї діяльності, високою точністю при виконанні роботи. Також вони мають порівняно з правопівкульними вищий рівень саморегуляції. У той же час вони часто мають інертну й слабку нервову систему [1].

Визначаючи формально-динамічні кореляти загальних здібностей, будемо спиратися на класифікацію В.М.Дружиніна, який визначив такі складові загальних здібностей: *загальний інтелект*; *креативність* як показник здатності до нестандартного позашаблонного вирішення завдань; *навченість* як здатність ефективного засвоєння нової інформації [2].

Загальні здібності в психології часто ототожнювали з інтелектом. Найбільш повне і змістовне визначення інтелекту дав Д. Векслер. Він трактував інтелект як здатність до поведінкової доцільності, раціонального мислення й ефективної взаємодії з навколишнім світом. Експериментальні дані англійських та американських психологів дозволили Д.Векслеру зробити висновок про те, що такі особливості інтелекту як імпульсивність, інтуїтивність, винахідливість тощо тісно пов'язані з темпераментом, а не з рівнем інтелекту як таким. Відповідно до цього висновку Д. Векслер ввів

навіть спеціальний термін «не інтелектуальні фактори інтелекту».

За моделлю інтелекту Векслера існують фактор загального інтелекту, або генерального (G) і *основні групові фактори*: вербальний і невербальний (або просторовий, практико-технічний), а також парціальні фактори - окремі перцептивні й сенсорні здібності. Він зазначав, що і вербальний і невербальний інтелект є однаково цінними й продуктивними. Вербальний інтелект пов'язаний з лівою півкулею. Було встановлено, що він значною мірою залежить від процесу соціалізації, рівня інтелектуальних навичок. Невербальний інтелект (практико-технічний) пов'язаний з правою півкулею. Він набагато менше залежить від особливостей перебігу процесу соціалізації, його рівень визначається загальним розвитком третинних або асоціативних зон кори великих півкуль. Невербальний інтелект визначає якість перцептивної діяльності.

Останнім часом у структурі загальних здібностей відокремлюють *емоційний інтелект*, який включає 5 основних показників: диференціація емоцій, контроль над емоціями, розпізнавання емоцій інших людей, здатність до самомотивації, самовладання й ефективність у соціальних контактах.

Дослідження психогенетиків показали, що коефіцієнт генетичної детермінації загального інтелекту становить від 0,4 до 0,66. [3]. Він максимальний для вербального й просторового інтелекту й мінімальний для перцептивних і сенсорних здібностей. В цілому, можна відзначити, що чим більше здібність пов'язана із загальними властивостями нервових процесів, тим вище її генетична детермінованість. Доведено також, що показники інтелекту характеризуються високою стабільністю в різні періоди онтогенезу.

Ще одним фактором загальних здібностей є *креативність*, яка визначає творчі можливості людини, її здатність до продукування оригінальних ідей, відходу від традиційних схем й нешаблонного рішення завдань. В основі креативності лежить рівень розвитку дивергентного мислення. Як зазначає ряд вчених, у прояві креативності, а точніше дивергентного мислення суттєве значення має фактор середовища, а роль генетичного фактору є незначною (Р. Ніколс, 1978; Є. Л. Григоренко, Б. І. Кочубей, 1989).

В. М. Дружинін вважає, що креативність - це синтез загальної обдарованості й певних властивостей особистості [2]. Т. С. Сулова виявила основні риси, характерні для креативних особистостей. Це інтелектуальна лабільність, схильність до ризику, соціальна сміливість, інтернальний локус контролю, високий рівень свідомості та відповідальності, завзятість, рішучість. Перешкоджають прояву креативності нейротизм і тривожність [3].

Було встановлено, що креативність прямо не залежить від рівня інтелекту й ерудиції. Це співвідношення має значну індивідуальну варіативність й можуть зустрічатися їх різні комбінації, хоча в цілому низький рівень інтелекту гальмує прояв креативності [3]. Своєрідність сполучення інтелекту й креативності позначається на успішності діяльності, поведінці,

особистісних якостях, способах (формах) соціальної адаптації. Варто зазначити, що питання розвитку креативності та детермінуючих цей розвиток факторів потребує подальшого вивчення.

Третій фактор загальних здібностей – це *навченість*, яка являє собою загальну здатність до засвоєння знань і способів діяльності у широкому розумінні.

У науковій школі Теплової-Небиліцина формально-динамічні особливості пізнавальної активності відносили до числа характеристик, які можна інтерпретувати як задатки загальних здібностей [4]. Було встановлено, що динаміка пізнавальної активності визначається передусім такими психофізіологічними параметрами як рівень загальної психічної активності (активованості нервової системи) й особливості саморегуляції. Ці ж самі параметри відносять до основи загальних здібностей й Е.О. Голубєва [1].

Експериментальні дані, представлені Н.С.Лейтесом (1980) підтвердили припущення про те, що між пізнавальною активністю й активованістю нервової системи існує зв'язок, але цей зв'язок не завжди виявляється лінійним.

Було встановлено, що при виконанні простих завдань, пізнавальна активність людини прямо пропорційно залежить від рівня активації нервової системи – чим вище активованість, тим вище пізнавальна активність. При виконанні складної діяльності, яка вимагає значних енергозатрат, зокрема інтелектуальних, результат виявився несподіваним: високоактивовані досліджувані суттєво відрізнялися від середньоактивованих за рівнем пізнавальної активності, але майже не відрізнялися від низькоактивованих. Тобто, і низька і висока активованість нервової системи призводять до високої пізнавальної активності. Найбільш низький рівень пізнавальної активності при вирішенні завдань підвищеної складності виявився у осіб із середнім рівнем активації нервової системи [4].

Таким чином, при дослідженні взаємозв'язків активованості нервової системи й пізнавальної активності було встановлено, що різні полюси активованості (і її низький, і її високий рівень) можуть привести до однакової виразності динамічної властивості психічної діяльності - рівня пізнавальної активності. Аналіз причин такої значної варіативності дозволив визначити, що окрім пізнавальної активності, необхідно враховувати ефективність і економічність способів регуляції людини при виконанні діяльності, тобто особливості саморегуляції. Отже результати вивчення даного питання дозволили Н.С. Лейтесу зробити висновок, що динамічні особливості саморегуляції й пізнавальної активності, а також їхнє співвідношення виступають задатками або першоосновою загальних здібностей [4].

Найбільш глибокий аналіз зв'язку здібностей з параметрами нейродинамічного та психодинамічного рівнів поданий у монографії Е.О.Голубєвої «Здібності й індивідуальність» [1]. За результатами

досліджень авторка визначила кореляційні зв'язки між формально-динамічними характеристиками індивідуальності та ступенем прояву пізнавальних, комунікативних здібностей а також особливостями саморегуляції.

Е.О.Голубева визначила комплекси психофізіологічних ознак, що відповідають художньому й мисленневому пізнавальним типам [1].

Для *художнього типу* характерним є комбінація сили, лабільності й активності нервової системи. Вчена позначила цей тип як «спеціалісти збудження». Часто такий тип пізнавальної активності обумовлений домінантністю правої півкулі й двопівкульною локалізацією мовлення. Також у художників домінує перша сигнальна система, пов'язана з невербальним інтелектом.

Мнемічні здібності художнього типу пов'язані з безпосереднім запам'ятовуванням, детальним, чітким та яскравим відтворенням запам'ятованих об'єктів. Переваги мислення при вираженому невербальному інтелекті проявляються у здібностях до швидкої організації цілого з частин, узагальнення на основі чуттєво-конкретного досвіду.

Для *мисленневого типу* характерним є сполучення слабкості активації та інертності нервової системи. Голубева позначила цей тип як «спеціалісти гальмування». Центри мовлення локалізовані у лівій півкулі, домінуючим є вербальний інтелект. Основною перевагою даного типу є здатність до вербалізованого узагальнення абстрагування, ефективного оперування словами, поняттями й символами.

Мнемічні здібності мисленневого типу проявляються в опосередкованому запам'ятовуванні, вмінні логічно організувати й класифікувати матеріал, створити алгоритми, свідомо керувати процесом запам'ятовування.

Голубева визначила також кореляції між нейродинамічними показниками та *властивостями уваги*: високі показники концентрації й стійкості уваги мають люди з сильною та інертною нервовою системою; а високі показники переключення уваги (за умов комфортного темпу виконання діяльності) - особи зі слабкою й рухливою нервовою системою. Слід зазначити, що показники властивостей уваги значною мірою залежать також від умов діяльності.

Встановлено також вплив нейродинамічних характеристик на особливості *мнемічної діяльності*. Довільна пам'ять на числа, геометричні фігури, малюнки, слова краще у осіб з інертністю нервових процесів і низкою лабільністю. Водночас, мимовільна пам'ять краще в осіб з високою лабільністю нервової системи. Тексти краще запам'ятовують особи зі слабкою нервовою системою а наочні об'єкти - ті, що мають сильну нервову систему.

Рухова пам'ять, запам'ятовування просторових і силових параметрів рухів, краще проявляється у людей з інертністю збудження й гальмування,

сильною нервовою системою, перевагою збудження або врівноваженістю нервових процесів.

Комунікативні здібності за дослідженнями Е.О.Голубевої яскраво проявляються у екстравертованих «спеціалістів збудження» і позитивно корелюють з музичними, комунікативно-мовленнєвими, педагогічними й артистичними здібностями. Встановлено, що в основі комунікативних здібностей лежить активованість й лабільність нервової системи, які часто сполучаються з домінуванням першої сигнальної системи. Комунікативні види діяльності, які вимагають високої працездатності та стресостійкості при інтенсивній роботі з людьми передбачають сполучення високої лабільності з силою й активованістю нервової системи.

Фізіологічною основою *артистичних й музичних здібностей* є сполучення високої лабільності з слабкістю нервової системи, що забезпечує високу фізіологічну реактивність та високу сенсорну чутливість, а також лежить в основі високого рівня мимовільної емпатії [1].

Е.О.Голубевою був встановлений також зв'язок між параметрами нейродинамічного рівня та особливостями *саморегуляції* – домінуванням її довільної та мимовільної форм. Мимовільний рівень регуляції домінує у людей *художнього типу з першою сигнальною системою та невербальним інтелектом*. Такі люди зазвичай мають високу імпульсивність, безпосередність реагування, спонтанність, вони спрямовані на практичну діяльність.

Довільний рівень регуляції пов'язаний з *домінуванням другої сигнальної системи та інертністю нервових процесів*. Дана комбінація характерна для мисленнєвого типу, переваги якого проявляються у сферах, які вимагають високого рівня довільності психічних процесів, психомоторних й інтелектуальних дій, здатності до самодетермінації й саморегуляції, високого рівня самоконтролю поведінки, послідовності й організованості. Високий рівень довільної саморегуляції позитивно корелює з вербальним інтелектом, опосередкованою пам'яттю й схильністю до теоретичної діяльності[1].

Наведені дані щодо кореляційних зв'язків між нейродинамічними параметрами й деякими проявами загальних та спеціальних здібностей мають величезне значення як з теоретичної так і з практичної точки зору. Визначення психофізіологічних корелятивів здібностей дозволяє наблизитися до вирішення питання діагностики обдарованості й здійсненні прогнозів щодо напрямів ефективного розвитку особистості відповідно до її природного потенціалу. Вирішення даного питання допоможе забезпечити реалізацію на практиці принципу індивідуалізації навчання як шкільного, так і професійного, професійної орієнтації й професійного добору, а також розробки індивідуальної траєкторії навчання та відпрацювання його індивідуального стилю у школярів та здобувачів вищої освіти.

Така задача залишається і сьогодні вкрай складною й водночас актуальною

для науки, адже неадекватність оцінки потенціалу людини (і особливо обдарованої), навчання відповідно до шаблонних стандартів, гальмують психічний й особистісний розвиток і вкрай негативно позначаються на загальному рівні ефективності її діяльності та реалізації.

Список використаних джерел:

1. Сечейко О.В. Диференціальна психологія. Підручник. К.: НАУ, 2014. 300 с.
2. Сечейко О.В. Психологічні чинники образу власного майбутнього студентської молоді України в умовах війни / Психологічне забезпечення інноваційних процесів в освітньо-професійному просторі закладу вищої освіти: сучасні реалії та перспективи: збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (21 вересня 2022 року, м. Кам'янець-Подільський). — Київ: КНТ, 2022.- С. 93-98.
3. Panchuk Nataliia & Secheiko Olena. To the Problem of Formation of a Value Component by Methods of Study in the Process of Professional Training of a Student. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», 2021, 54. 160–184.
4. Сечейко О.В. Роль психічної асиметрії в розвитку здібностей особистості // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти». Київ. 11 березня 2021., м Київ, Національний авіаційний університет / К.: НАУ 2021, С .110-112

Баришовець Наталія Петрівна,

методист ЧОІППО

імені К.Д. Ушинського, освітній експерт

**ОСВІТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: НОВІ ПІДХОДИ ДО
УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ**

Ключові слова: освіта, реформи, децентралізація влади, територіальні громади.

Децентралізацію вважають основною реформою серед усіх інших, які зараз активно впроваджуються в Україні. Важливість цієї реформи зумовлена стратегічною та кардинальною зміною підходів до керування на регіональному рівні. Змінили адміністративну систему, ввели територіальні громади (ТГ), які отримали фінансування освітнього напрямку з державних субвенцій. Таким чином місцеві громади значно краще розвивають свій край, отримавши більше повноважень і джерел фінансування. Звертаємо увагу на

нові підходи до управління, потребу створення органів управління освітою в громадах, визначення пріоритетів в умовах децентралізації влади.

Реформування освітньої галузі – актуальне питання для кожного українця, тому що вже сьогодні змінюється наше майбутнє, формуючись у дітях і затим через роки відгукуючись не завжди прогнозованою, але адекватною і заслуженою відповіддю на закладені нами, дорослими, основи світосприйняття і пріоритети в ньому. Нині, вивчаючи Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», з особливою уважністю поглинаємо кожен аспект реформування. Очевидно, що зміни починаються, перш за все, – з освітян. Від кожного з нас залежить, якою буде освіта ХХІ століття в умовах децентралізації влади в Україні. Звичайно, введення воєнного стану в країні внесло відповідні корективи в організацію освітнього процесу, але ми всі впевнено продовжуємо працювати на освітянській ниві, впроваджуючи державну політику, нові державні освітні стандарти в практики закладів освіти.

Розвиток інноваційних освітніх систем безпосередньо пов'язаний із розвитком суспільних процесів, перш за все глобалізацією, інтеграцією, цифровізацією. Освітні інновації потрактовуються як процес розробки та впровадження у педагогічну практику нових підходів, технологій, методичного забезпечення, що призводить до підвищення якості надання освітніх послуг. Нині розвиток освіти характеризується інтенсивністю реформаторських процесів, що уможлиблює реалізацію новітніх тенденцій світового розвитку. Досліджувана проблема має свою історію. Так, передумовами сучасних інноваційних процесів в освіті традиційно визнається реформаторська педагогіка кінця ХІХ - початку ХХ століття.

Розвиток освітнього співтовариства в останні періоди ставить у центр системи освіти незаперечний пріоритет формування нової по суті людської особистості. Вирішальним чинником розвитку дитини є якісне освітнє середовище, а рівний доступ до якісної освіти вважається домінуючим принципом розбудови освітньої системи. Висвітлювали питання забезпечення рівного доступу до якісної освіти учнів закладів загальної середньої освіти в умовах реформування, нові підходи до управління в умовах децентралізації влади вітчизняні дослідники, зокрема: Н. Василенко, Л. Артемов, В. Алхімов, В. Бобров, Р. Гавриш, М. Дарманський, О. Киричук, Ю. Луковенко, А. Мазака, Н. Мельник, І. Осадчий, А. Панкевич, А. Підласий, В. Проскурнін, М. Романенко, О. Сидорова, Н. Сурма, Л. Чекмарьова, Л. Юрчук тощо.

Задекларовано фундаментальні зміни в закладах загальної середньої освіти, і це буде не просто впровадження європейського досвіду та практик, а нові можливості школи. Реалізація цих змін – розбудова нової української школи – безперечно неможлива без створення належних умов. Від них залежать доступ дітей до якісної освіти, процеси формування та розвитку ключових компетентностей, необхідних для самореалізації. І це є одне з

основних завдань територіальних громад.

Повноваження органів управління освітою територіальних громад (ОУО ТГ):

– забезпечують формування державної політики у сфері освіти, мінімальних нормативів, обсяги бюджетного фінансування закладів освіти, установ, організацій системи освіти, що є комунальною власністю та забезпечують фінансування витрат на їх утримання;

– забезпечують розвиток мережі закладів освіти та установ, організацій системи освіти, зміцнення їх матеріальної бази, господарське обслуговування;

– здійснюють соціальний захист працівників освіти, дітей, учнівської молоді, створюють умови для їх виховання, навчання і роботи відповідно до нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

– організовують облік дітей дошкільного та шкільного віку, контролюють виконання вимог щодо навчання дітей у закладах освіти;

– вирішують у встановленому порядку питання, пов'язані з опікою і піклуванням про неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків, дітей-сиріт, захист їх прав, надання матеріальної та іншої допомоги;

– створюють належні умови за місцем проживання для виховання дітей, молоді, розвитку здібностей, задоволення їх інтересів;

– можуть забезпечувати пільговий проїзд учнів, вихованців та педагогічних працівників до місця навчання і додому у порядку та розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачати на це відповідні видатки з місцевих бюджетів;

– вирішують у встановленому порядку питання, пов'язані з наданням особам, які відбували покарання щодо обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, можливості здобувати загальну середню освіту;

– управління закладами, що є комунальною власністю;

– організацію навчально-методичного забезпечення закладів освіти, вдосконалення професійної кваліфікації педагогічних працівників (враховуючи кадрову та фінансову автономію ЗЗСО), їх перепідготовку та атестацію у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти;

– координацію дій педагогічних, виробничих колективів, сім'ї, громадськості з питань навчання і виховання дітей;

– визначення потреб, розроблення пропозицій щодо державного контракту і формування регіонального замовлення на педагогічні кадри.

ОУО ТГ забезпечують формування державної політики у сфері освіти, мінімальних нормативів, обсяги бюджетного фінансування закладів освіти, установ, організацій системи освіти, що є комунальною власністю та забезпечують фінансування витрат на їх утримання; забезпечують розвиток мережі закладів освіти та установ, організацій системи освіти, зміцнюють їх

матеріальну базу, господарське обслуговування. Як варіант, можуть бути створені зовнішні комунальні сервісні служби для реалізації додаткових завдань, які обслуговують життєдіяльність мережі закладів освіти (господарювання, юридичного і фінансового обслуговування).

Після утворення органу управління освітою як юридичної особи, цей виконавчий орган набуває статус головного розпорядника бюджетних коштів та стає повноцінним учасником бюджетного процесу зі своїми правами та обов'язками. Надання повноважень головного розпорядника бюджетних коштів відбувається із одночасним внесенням змін до місцевого бюджету.

Повноваження головного розпорядника бюджетних коштів є необхідним для здійснення видатків, пов'язаних із утриманням безпосередньо органу управління освітою, як виконавчого органу (заробітна плата та нарахування посадовим особам відділу, придбання канцтоварів та інших матеріальних цінностей, оплата комунальних послуг та енергоносіїв), так і видатків, пов'язаних із функціонуванням закладів освіти (заробітна плата педагогічного та технічного персоналу, комунальні послуги та енергоносії, харчування, підвіз тощо).

Бюджетні установи здійснюють свою діяльність за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету. Для цього ці установи отримують від головних розпорядників бюджетних коштів бюджетні асигнування.

Бюджетне асигнування – повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження.

Бюджетні асигнування мають обов'язково цільовий характер, що забезпечується за допомогою єдиної бюджетної класифікації. У свою чергу, будь-які бюджетні зобов'язання та платежі з бюджету здійснюються лише за наявності відповідного бюджетного призначення.

Бюджетне призначення – повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане рішенням про місцевий бюджет, яке має кількісні, часові і цільові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування.

Відповідно до статті 22 Бюджетного кодексу України розпорядники бюджетних коштів залежно від обсягу наданих прав поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів (ГРК) та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (РК) [1].

На рівні місцевих бюджетів головними розпорядниками бюджетних коштів виступають органи управління освітою як виконавчі органи місцевої ради. Саме головні розпорядники мають право на отримання бюджетних асигнувань, взяття зобов'язань і здійснення видатків з бюджету.

Бюджетне зобов'язання – будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі

протягом цього ж періоду або у майбутньому [1].

Бюджетна система встановлює також поняття розпорядника бюджетних коштів нижчого рівня, який забезпечує виконання бюджетних програм у системі головного розпорядника. Такими розпорядниками коштів нижчого рівня можуть виступати дошкільні, загальноосвітні та позашкільні заклади освіти, інклюзивно-ресурсні центри, центри професійного розвитку педагогічних працівників тощо. Для надання статусу розпорядника бюджетних коштів нижчого рівня заклад чи установа повинні бути юридичною особою.

Повноваження ОУО ТГ як головного розпорядника бюджетних коштів (Стаття 22 БКУ) [1]:

- розробляє план діяльності на середньостроковий період з урахуванням прогнозу місцевого бюджету, рішення про місцевий бюджет, прогнозних та програмних документів економічного і соціального розвитку територіальної громади;

- організовує та забезпечує на підставі прогнозу місцевого бюджету і плану діяльності на середньостроковий період складання проєкту кошторису та бюджетного запиту і подає їх місцевому фінансовому органу;

- отримує бюджетні призначення шляхом їх затвердження у рішенні про місцевий бюджет; приймає рішення щодо делегування повноважень на виконання бюджетної програми розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня, розподіляє та доводить до них у встановленому порядку обсяги бюджетних асигнувань;

- затверджує кошториси розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (плани використання бюджетних коштів одержувачів бюджетних коштів), якщо інше не передбачено законодавством;

- розробляє та затверджує паспорти бюджетних програм і складає звіти про їх виконання;

- організовує та здійснює моніторинг виконання бюджетних програм, здійснює оцінку їх ефективності;

- здійснює управління бюджетними коштами у межах встановлених йому бюджетних повноважень, забезпечуючи ефективно, результативно і цільове використання бюджетних коштів, організацію та координацію роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі;

- здійснює контроль за своєчасним поверненням у повному обсязі до бюджету коштів, наданих за операціями з кредитування бюджету;

- здійснює внутрішній контроль за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів і витрачанням ними бюджетних коштів;

- забезпечує організацію та ведення бухгалтерського обліку,

- складання та подання фінансової і бюджетної звітності;

- забезпечує доступність інформації про бюджет.

У свою чергу, розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня мають повноваження, які врегульовані Порядком складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 № 228:

- підготовка запитів щодо обсягів видатків до проекту місцевого бюджету та подання їх ОУО як головному розпоряднику бюджетних коштів;
- отримання від ОУО відомостей про обсяги асигнувань, відповідно до яких у встановленому порядку складають кошторис доходів і видатків бюджетної установи, організації;
- подання кошторису на затвердження ОУО;
- здійснення видатків шляхом оплати рахунків через органи Казначейства;
- подання ОУО та відповідному органу Казначейства звіту про використання коштів.

Функції ОУО ТГ

Орган управління освітою виконавчого комітету місцевої ради ТГ аналізує і планує:

- розвиток мережі закладів освіти ТГ відповідно до освітніх потреб громадян;
- потребу у педагогічних кадрах, розробляє пропозиції щодо державного контракту, формує регіональне замовлення на педагогічні кадри, укладання договорів на їх підготовку;
- замовлення на видання підручників, навчально-методичних посібників та іншої навчально-методичної літератури, навчальних програм, бланків документів про освіту та забезпечує ними навчальні заклади;
- закріплення закладами освіти відповідних територій обслуговування;
- організація і прийняття управлінських рішень щодо призначення на посаду та звільнення з посади керівника комунального закладу загальної середньої освіти (на конкурсній основі, за контрактною формою);
- вжиття заходів у разі ліквідації в установленому законодавством порядку ЗЗСО, заснованого на комунальній формі власності, щодо влаштування учнів (вихованців) до інших ЗЗСО;
- проведення експертної оцінки статутів закладів освіти та їх підготовку для реєстрації;
- створення та забезпечення роботи атестаційних комісій II рівня;
- підготовка проектів рішень відповідної ради ТГ щодо створення, реорганізації або ліквідації закладів освіти;
- реалізація рішень ради ТГ про встановлення у зонах екологічного лиха та епідемії особливого режиму роботи закладів, який погоджується з органами державної санітарно-епідеміологічної служби; співпраця з військовими адміністраціями області;
- забезпечення соціального захисту, охорони життя, здоров'я та захисту

прав педагогічних працівників та інших спеціалістів, які беруть участь в освітньому процесі, учнів (вихованців) закладів освіти;

- вирішення питань щодо створення груп продовженого дня, пришкільних інтернатів із частковим або повним утриманням учнів (фінансування - на рівні територіальної громади);

- внесення пропозицій органам місцевого самоврядування щодо встановлення різних видів стимулювання та матеріального заохочення для забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти;

- забезпечення дотримання порядку видачі випускникам документів про освіту, золотих і срібних медалей, похвальних грамот та листів;

- погоджують формування класів у закладах освіти згідно з нормативами їх наповнюваності, встановленими законодавством, з урахуванням наявності приміщень, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам для здійснення освітнього процесу.

Спрямовано діяльність органів управління освітою територіальних громад на максимальне делегування навчально-методичних повноважень на рівень самих закладів освіти; на те, щоб орган управління був зайнятий виконанням функцій, що мають пряме відношення до забезпечення надання якісних освітніх послуг. Як варіант, можуть створювати зовнішні комунальні сервісні служби для реалізації додаткових завдань, які обслуговують життєдіяльність мережі закладів освіти (господарювання, юридичного і фінансового обслуговування).

Щодо забезпечення позашкільних послуг, то вибір варіанту заснований на зіставленні фінансових і демографічних показників, а також можливостей транспортного сполучення, наявності вчителів, попиту на дану освітню послугу серед дітей, результатів роботи. В ідеалі, повинні бути забезпечені рівні можливості доступу до позашкільних освітніх послуг для всіх дітей.

Отже, подальша діяльність та розвиток органів управління освітою залежать винятково від урахування потреб територіальних громад, виваженості під час прийняття управлінських рішень.

Для успішного впровадження реформ потрібна консолідація зусиль та узгоджені дії усіх учасників процесу: органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, педагогів, батьків, громадськості, – усіх без винятку, щоб вийшли на позитивний та якісний результат

Список використаних джерел:

1. Баришовець Н., Наумчик І., Савицька Н., Власенко О. Організація управління сучасними закладами загальної середньої освіти в умовах децентралізації та розбудови Нової української школи. Методичні рекомендації. Чернігів, 2019. 38 с.

2. Баришовець Н.П. Роль директора-менеджера освіти в системі управління новою українською школою в умовах децентралізації» (з досвіду роботи директора Корюківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1

Корюківської міської ради Чернігівської області Лізіної Л.О.). *Педагогічні обрії*. 2020. №5. С. 283–284.

3. Баришовець Н.П. Організація управлінської діяльності щодо формування ключових компетентностей учнів за умов розбудови Нової української школи. Партнерство учасників освітнього процесу за умов реалізації Концепції Нової української школи. *Управління школою*. 2019. №1/3. С.43–46.

4. Бюджетний кодекс України.

5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2569-yakim-ma-buti-direktor-novo-ukranksko-shkoli>.

6. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.

7. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р.

8. Методика формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2015 № 214.

9. Нові вимоги до компетентностей керівників шкіл в Україні: Посібник для слухачів закладів післядипломної педагогічної освіти, керівників закладів загальної середньої освіти, здобувачів вищої освіти за спеціалізаціями «Управління навчальним закладом» та «Управління проектам». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712155/1/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%20book%20WEB.pdf>

10. Положення про освітній округ, затверджене постановою Кабінету міністрів України від 27.08.2010 № 777 (в редакції постанови Кабінету міністрів України від 20.01.2016 № 79).

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій. Закон України від 17.11.2020 № 1009-IX.

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX.

Бордюг Наталія Сергіївна,
*директор Комунального закладу
позашкільної освіти
«Обласний еколого-натуралістичний центр»
Житомирської обласної ради,
доктор педагогічних наук, професор*

НЕТВОРКІНГ В УПРАВЛІННІ ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ

ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Ключові слова: якість освіти, реформи, державна політика, освітні парадигми.

Розпочнемо розкриття теми наукової розвідки дефінітивним аналізом основних термінів.

Освітнє середовище – це характеристика життя всередині освітнього закладу система впливів і умов формування особистості система можливостей для розвитку особистості у соціальному та просторово-предметному оточенні; частина життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку виховний простір, що формує особистість.

Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Відповідальність керівника закладу – створити умови для відповідного навчання та забезпечення належного рівня пожежної безпеки та дотримання вимог щодо охорони праці.

1. Знання та дотримання учнями й працівниками закладу вимог охорони праці.

2. Безпечні умови навчання.

3. Належний рівень пожежної безпеки.

Наведені вище підходи і сутнісний зміст дефініції «освітнє середовище закладу освіти» дає змогу визначити його **структуру**:

– *управлінський компонент*, що розкриває функції управління, зокрема аналітичну, планову, організаційну, координаційну, контролюючу діяльність;

– *ресурсний компонент*, що визначає сукупність різних ресурсів (нормативно-правового, кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного, фінансового забезпечення) функціонування та розвитку закладу загальної середньої освіти;

– *методичний компонент*, що визначає форми, методи, засоби освітньої діяльності;

– *результативний компонент*, що визначає результати професійної діяльності вчителя, уміння навчатися здобувачів освіти.

Управління освітнім середовищем – це концептуальний інструмент управлінських впливів на складові освітнього середовища, у якому здійснюється педагогічна діяльність, що забезпечує сукупність результатів навчання і компетентностей, здобутих особою на рівнях початкової, базової середньої та профільної середньої освіти, та позначається на професійному розвитку вчителів.

Управлінська компетентність керівника закладу освіти має включати комплекс компетентностей:

Загальні:

- здатність діяти відповідально та свідомо; реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства і громадянина держави; усвідомлювати свої обов'язки і відповідальність перед суспільством / громадою за результати професійної діяльності; усвідомлювати цінності демократичного суспільства, верховенство права, важливість забезпечення прав і свобод людини, необхідність сталого розвитку;
- здатність до ефективної комунікації і міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня;
- здатність до усвідомлення, цінування й поваги багатоманітності та мультикультурності у суспільстві, творчого самовираження;
- здатність до впевненого і критичного використання цифрових технологій і ресурсів, цифрового освітнього середовища у професійній діяльності, повсякденному житті, комунікації;
- здатність до генерування нових ідей, виявлення ініціативи та підприємливості.

Фахові:

- здатність здійснювати стратегічне управління закладом загальної середньої освіти;
- здатність здійснювати моніторинг діяльності закладу загальної середньої освіти;
- здатність розбудовувати внутрішню систему забезпечення якості освіти.

Якість освіти (результатів навчання) розглядається в нерозривній єдності з якістю освітньої діяльності (організації освітнього процесу).

Складники освітнього процесу – освітнє середовище, педагогічна діяльність, система оцінювання учнів, управлінська діяльність – безпосередньо впливають на якість результатів навчання здобувачів освіти. На якість освітньої діяльності, а отже, і на якість освіти, впливають також особливості закладу освіти: тип, умови діяльності, фінансування, місцезнаходження, контингент учнів тощо. Для того, щоб забезпечити якість освіти та освітньої діяльності у школі/позашкільному закладі освіти, необхідно системно впливати на всі їхні компоненти і чинники, тобто розбудувати внутрішню систему забезпечення якості освіти, яка має

ґрунтуватися на засадах академічної доброчесності.

Освітніми інноваціями є створення нових або вдосконалення наявних освітніх, навчальних, виховних, психолого-педагогічних та управлінських технологій, методів, моделей, продукції, освітніх, а також технічних рішень у галузі освіти, котрі суттєво підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності. Однією з інноваційних освітніх технологій, яку можна використовувати в роботі з дітьми, є нетворкінг. Він дозволяє створювати умови для налагодження нових корисних знайомств і розвиває взаємовідносини, а також його впровадження в освітній процес дозволить здобувачам освіти краще самовизначитися у виборі майбутньої професії.

Нетворкінг – це система особистісних, професійних, соціальних комунікацій, яка дозволяє ефективно вирішувати різні завдання. Оскільки ця освітня технологія інтегрує формальні й неформальні взаємини між учасниками заходу, вона має сильний потенціал для розв’язання екологічних проблем чи завдань. Основою в цій освітній мережі є дружні, довірчі стосунки і взаємодопомога. Окрім розв’язання навчальних чи професійних екологічних завдань, ця інноваційна технологія корисна і у вирішенні життєвих ситуацій. Під час нетворкінгу діяльність спрямована на пошук, установлення й розвиток взаємин, які є вигідними для освітніх, професійних чи повсякденних питань [2].

Є три види **стратегії нетворкінгу**:

- соціальна, основою якої є поняття «Я віддаю»;
- професійна, заснована на взаємній користі;
- змішана, яка інтегрує вище названі види. Саме змішана стратегія нетворкінгу є найкращим варіантом для організації навчання здобувачів освіти.

Нетворкінг має певні правила:

– ефективна самопрезентація – для представлення себе необхідно заздалегідь підготувати коротку презентацію в 3-5-ти варіантах на різні випадки життя;

– культура спілкування – під час нетворкінгу варто дотримуватися культури спілкування – не треба говорити тільки про себе і виставляти власне «Я» або тільки слухати та мовчати;

– виконання домовленостей та обіцянок – якщо пообіцяли виконати певні завдання, зателефонувати або зустрітися, то необхідно свого слова дотриматися, оскільки можна втратити корисний контакт.

Для організації нетворкінгу важливим є вибір спікерів, які є відомими фахівцями з екології, мають цікаві доповіді і презентації. Також важливим є вибір учасників зшаходу, і варто пам’ятати, що їм необхідно познайомитися з новими людьми. Пам’ятайте: чим більше отримаєте нових знайомств, тим якіснішим буде нетворкінг. Оскільки активні люди зустрічаються нечасто, тож необхідна допомога в зав’язанні нових знайомств, що можна зробити на

нетворкінгу.

Значення нетворкінгу. Використання освітньої технології для формування екологічної компетентності у здобувачів освіти дозволить розвинути розумові та комунікативні навички, креативне мислення, творчо й конструктивно підходити до вирішення екологічних проблем. Під час нетворкінгу учасники можуть сформувати власну екологічну групу, діяльність якої буде пов'язана з розробленням та впровадженням екологічних проєктів, агітаційно-просвітницької роботи на території громади. Створення такої групи дозволить у межах екологічної діяльності проявляти творчий потенціал, ініціативу, комунікувати з іншими, а також виявляти перспективні напрями проєкту.

Отже, вище здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що сучасна освіта й наука повинні бути зорієнтовані на передбачення тенденцій розвитку світу в майбутньому, допомогу нинішнім і наступним поколінням адаптуватися до незворотних змін у способі життєдіяльності людини й суспільства. Тож актуальність інноваційних технологій у контексті формування екологічної компетентності здобувачів освіти на сучасному етапі розвитку суспільства в Україні, зокрема використання можливостей нетворкінгу, полягає в практико-орієнтованому навчанні, набутті конкретних прикладних умінь і навичок, реальній спрямованості означеного процесу.

Список використаних джерел:

1. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Воркшоп як метод практико-орієнтованого навчання у формуванні екологічної компетентності здобувачів освіти. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 грудня 2022). Івано-Франківськ: «НАІР», 2022. С. 160–165.
2. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Нетворкінг у формуванні екологічної компетентності здобувачів освіти на аксіологічних засадах. *Інструментарій виховання в сучасних закладах освіти: реалізація творчих і соціально значущих програм, проєктів* : зб. матер. наук.-практ. конф. (Умань, 31 травня 2022). Київ, ІПВ НАПН, 2022. С. 150–153.
3. Bordiug N., Tolochko S., Les T. Educational hub as a space for the development of professional and practical competence of environmental safety specialists. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 1(46). P. 12–17.
4. Tolochko S., Bordiug N., Les T. Content, forms and methods of building the environmental competence of education recipients on the basis of axiology. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 2(47). P. 20–26.

Васюк Оксана Вікторівна,
професор кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
доктор педагогічних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Війна в Україні поглибила виклик освітянам щодо організації дистанційного та змішаного навчання. Завдяки доступності, скороченню витрат та розширенню спільної роботи хмарні технології стали оптимальними засобами дистанційного навчання як для викладачів, так і для здобувачів вищої освіти, адже серед новітніх технологій вони посідають гідне місце та впевнено проникають у вітчизняну систему освіти. Особливої актуальності хмарні технології набули з початком широкомасштабної війни, розв'язаної на території України російською федерацією.

Висвітлюють різні аспекти хмарних технологій В. Биков, Л. Денисова, М. Жалдак, В. Олексюк, Ю. Лотюк, Н. Морзе та О. Кузьмінська, О. Спирін, І. Хмарська та ін.

Мета роботи – показати місце хмарних технологій у освітньому процесі закладу вищої освіти в умовах воєнного часу.

Нині в Україні дистанційна освіта є надзвичайно актуальною. Головні переваги дистанційної форми навчання: доступність усім верствам населення; відсутність необхідності здобувачам відвідувати лекції і семінарські заняття; індивідуальний процес навчання; зв'язок «викладач – здобувач»; комплексне програмне забезпечення; провідні освітні технології; гнучкість надання індивідуальних консультацій (Хмарська, с. 3), що є важливим за умов воєнного часу.

Домінантним чинником функціонування інформаційно-освітнього простору закладу вищої освіти є можливість використання хмарних технологій. Їх важливим критерієм В. Олексюк вважає можливість роботи з ресурсами, незважаючи на географічне місцезнаходження клієнтів, апаратно-програмне забезпечення, що вони використовують (Олексюк).

Хмарні технології (хмарні обчислення, від англ. Cloud Computing) – концепція, що передбачає віддалену обробку й зберігання даних (Черкасова). За їх допомогою можна отримати доступ до інформаційних ресурсів будь-якої потужності та рівня, з поділом прав різних груп користувачів по відношенню до ресурсів, використовуючи лише веббраузер та підключення до Інтернету (Денисова, с. 343).

У освітньому процесі хмарні технології раніше використовувалися як віртуальні поштові служби. Тепер викладачів та здобувачів освіти оцінюють інноваційні ІТ-додатки відповідним чином. (Денисова, с. 343).

У закладах вищої освіти України інформаційно-освітні середовища

здебільшого ґрунтуються на системах дистанційної освіти (Moodle, WebTutor, Google Classroom, eLearning Server тощо). На освітньому рівні інформаційно-освітнього середовища змістовно-методична компонента реалізується засобами мережевих хмарних технологій та LMS Moodle.

Хмарні технології в освіті дають можливість забезпечити актуальність і мобільність освітніх ресурсів, а «хмарне» освітнє середовище дозволяє без додаткових витрат застосовувати програмні сервіси та засоби, сучасну комп'ютерну інфраструктуру. До особливостей хмарних технологій учені відносять сервісну модель обслуговування, що передбачає представлення мережевих ресурсів на кшталт пулу сервісів, які налаштовуються та готові до негайного застосування: самообслуговування – можливість самому змінити конфігурацію й номенклатуру сервісів, високу автоматизацію управління пулом сервісів, обліковими записами користувачів та споживанням ресурсів; еластичність – динамічний перерозподіл ресурсів; застосування розповсюджених мережевих технологій доступне для будь-якого клієнтського обладнання з використанням протоколів і технологій, підтримуючих стек протоколів TCP / IP (Биков).

Найпоширенішими в освітньому процесі є хмарні сервіси Google, як от:

- набір хмарних сервісів для закладів освіти – Google Apps for Education;
- сервіс повнотекстового пошуку журналів і книг – Google Books (Google Книги);
- сервіс редагування, зберігання, синхронізації файлів – Google Drive (Google Диск);
- онлайн-офіс – Google Docs (Google документи);
- сервіс для опитування – Google Forms (Google Форми);
- сервіс для обміну повідомленнями, відеоконференцзв'язку – Google Hangouts;
- сервіс для планування зустрічей, справ, подій з прив'язкою до календаря – Google Calendar (Google Календар);
- сервіс для створення форумів щодо спілкування – Google Groups (Google Групи);
- безкоштовна електронна пошта – Gmail (Google Пошта);
- сервіс, призначений для створення і зберігання нотаток – Google Keep;
- набір карт – Google Maps (Google Карти);
- сервіс, призначений для редагування, зберігання, обміну фото – Google Photo (Google Фото);
- безкоштовний хостинг, конструктор інтернет-сайтів – Google Sites (Google Сайти);
- сервіс для перекладу фраз, слів і вебсторінок – Google Translate (Google Перекладач);

– відеохостинг, який надає послуги зберігання, доставки, показу відео – YouTube (Денисова, с. 350–351).

Шляхи застосування хмарних технологій у освітньому процесі: для здобувачів освіти – персональний набір програмного забезпечення залежно від спеціалізації й курсу, можливість дистанційного навчання та доступність фондів бібліотек; для науково-педагогічних працівників – дистанційне керівництво науковою діяльністю здобувачів освіти, налаштування консультативної роботи, обговорення актуальних тем із колегами та здобувачами, спільне проведення лекцій; для закладів вищої освіти – висвітлення матеріалів наукової діяльності в мережі Інтернет, організація віртуальних конференцій тощо (Ворвинець).

Вказані переваги хмарних технологій є неоціненними від час дистанційного навчання в умовах воєнного часу в Україні. Водночас, застосування хмарних технологій під час воєнного стану провокує нові виклики щодо забезпечення безперебійної роботи критичних систем та сервісів, що можуть бути пошкоджені чи виведені з ладу внаслідок бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю. (2013) Хмарна комп'ютерно-технологічна платформа відкритої освіти та відповідний розвиток організаційно-технологічної будови ІТ-підрозділів навчальних закладів. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 1, 81–98.

2. Ворвинець М. М. Застосування хмарних технологій у освітньому процесі. *Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників (до 200-річчя к. Ушинського і 125-річчя НУБіП України): зб. доповідей учасників Всеукр. студентсько-учнівської наук.-практ. он-лайн конф. (27 квітня 2023 року)*. Київ, 2023. С. 39–41.

3. Денисова Л. В. (2020) Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів фізичної культури і спорту з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: дис. ... д-ра пед. н. Київ, 540 с.

4. Лютюк Ю. Г. (2013) Хмарні технології у навчальному процесі ВНЗ. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. Зб. наук. пр. 1, С. 61–7.

5. Олексюк В. П. (2013) Досвід інтеграції хмарних сервісів googleapps у інформаційно-освітній простір вищого навчального закладу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 35;3, 64–73.

6. Хмарська І. А. Ефективність організації дистанційного навчання в умовах війни. *Акредитація освітніх програм економічного блоку в умовах війни*, 2022. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-259-6-22> (дата звернення: 01.08.2023).

7. Черкасова С. О. Використання хмарних технологій в сучасних реаліях управлінської діяльності. *Обліково-аналітичне забезпечення*

*інноваційної трансформації економіки України: матеріали XIII Всеукр. наук.-
практ. конф., м. Одеса, 30-31 трав. 2019 р. Одеса, 2019. С. 197-200.*

Зубіашвілі Ірина Константинівна

*доцент кафедри управління людським фактором
Навчально-наукового інституту неперервної освіти*

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник

Національного авіаційного університету

м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті аналізується сутність психічного здоров'я особистості та його значення в умовах війни. Розкрито основні складові психічного здоров'я особистості, такі як протидія стресу, взаємодія з соціальним оточенням, здійснення самореалізації. Окрім того, визначено рівні та форми психологічного втручання для підтримки та збереження психічного здоров'я в умовах війни особистості, групи, організації.

Ключові слова: особистість, психічне здоров'я, професійне вигорання, стрес, підтримка.

Abstract. The article analyzes the essence of a person's mental health and its importance in the conditions of war. The main components of a person's mental health are disclosed, such as stress prevention, interaction with the social environment, and self-realization. In addition, the levels and forms of psychological intervention to support and preserve the mental health of individuals, groups, and organizations in war conditions are defined.

Key words: personality, mental health, professional burnout, stress, support.

Однією із важливих проблем в період війни є проблема психологічного супроводу освітнього процесу, метою якого має бути підтримки та збереження психічного здоров'я особистості. Це потребує осмислення цієї проблеми, здійснення аналізу наявних інформаційних ресурсів та власного життєвого й професійного досвіду для виокремлення найбільш актуальних проблем психічного здоров'я, з якими ми зустрілися після початку бойових дій на території нашої країни та обґрунтування психологічних підходів до їх

вирішення. Зрозуміло, що ця проблема є достатньо складною і багатоаспектною та потребує постійного аналізу на всіх етапах війни. Нами висвітлено окремі аспекти цієї проблеми, які нині, на наш погляд, є достатньо актуальними.

Відповідно до підходу Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я розуміється як стан благополуччя, за якого людина реалізує власні здібності, може справлятися зі звичайними стресами життя, може продуктивно та ефективно працювати. У документах ВООЗ зазначається, що психічне здоров'я є фундаментальною основою для нашої колективної та індивідуальної здатності мислити, переживати емоції та взаємодіяти один з одним, насолоджуватися життям. Відповідно, психічне здоров'я розглядається як життєво важлива проблема для індивідів, громад та суспільства у всьому світі [5].

Слід зазначити, що психічне здоров'я особистості потребує аналізу та визначення спеціальних методів і технологій його збереження та підтримки. Саме тому нині відбувається навчання наших психологів «на марші» як на основі підходів, розроблених зарубіжними психологами, які мають досвід роботи в воєнних умовах, так і на основі аналізу досвіду роботи вітчизняних психологів, набутого в нашій країні протягом місяців війни. Саме вирішенню цієї проблеми присвячена підготовка та проведення багатьма освітніми, науковими та громадськими організаціями вебінарів, круглих столів, психологічних груп (для психологів), створення інформаційних психологічних спільнот, а також розробка великої кількості інформаційних матеріалів, які представлено в соціальних мережах (на Facebook, Telegram, YouTube, Instagram тощо), в яких здійснюється спроба проаналізувати та осмислити як загальні, так і специфічні аспекти проблеми збереження та підтримки психічного здоров'я особистості під час війни [1].

Здатність справлятися з повсякденними стресами є важливою складовою психічного здоров'я особистості в умовах війни. Базуючись на існуючих в літературі підходах до розуміння сутності стресу, зокрема, теорії Дж. С. Грінберга [3], стрес в умовах війни можна визначити як реакцію людини, яка виникає в результаті дії несподіваного стресора (військових дій країни-агресора), які складають загрозу безпеці та життю людини і виводять її зі стану рівноваги.

Важливим завданням щодо збереження та підтримки психічного здоров'я особистості в умовах війни є протидія стресу та уміння управляти ним.

Важливим в управлінні стресом є формування адекватного ставлення до основного стресора, яким є військова агресія РФ: сприйняття війни як об'єктивної реальності; необхідність мобілізувати свої ресурси для подолання цієї ситуації; здатність взяти на себе відповідальність за своє життя та життя близьких; активна включеність у різні види активності, які пов'язані із захистом України; розуміння фазовості протікання війни та своїх

емоційних реакцій; оволодіння правилами регуляції своєї поведінки тощо.

Суттєвим є також визначення додаткових стресорів, які діють під час війни. Це, наприклад, можуть бути такі стресори: нездатність включитись в активну діяльність для підтримки населення та військовослужбовців; конфлікти з рідними; неможливість постійного спілкування з близькими людьми, які виїхали за кордон; спілкування із «токсичними» людьми тощо.

Воєнний стан в Україні висуває до працівників освітніх організацій нові, більш складні вимоги, що безумовно впливає на психологічний стан працівників, провокує виникнення емоційного напруження, розвиток значної кількості професійних стресів.

Загалом, *професійний стрес* є реакцією на професійну ситуацію, що сприймається з прикрістю та образою і виявляється в емоційному та психічному реагуванні [4].

За своєю структурою професійний стрес є комбінацією стресора та стресової реактивності. Стресори – це чинники, здатні потенційно викликати стресову реакцію. Стресова реактивність є зміною фізіологічного стану організму (збільшення напруження м'яз, підвищення серцебиття, підвищення артеріального тиску, збільшення потовиділення, підвищення рівня холестерину в крові, соляної кислоти в шлунку тощо). При цьому модель професійного стресу складається з таких основних складових:

- професійна ситуація (яка послідовно або несподівано виводить людину із стану рівноваги);

- сприймання професійної ситуації як стресової (такої, яка викликає стурбованість);

- емоційне збудження (страх, гнів, почуття загрози, стан потрясіння тощо) як реакція на події, що примушують страждати;

- фізіологічне збудження (підвищення артеріального тиску, напруження м'яз, пониження ефективності імунної системи тощо);

- наслідки (хвороби; зниження продуктивності праці; міжособистісні конфлікти тощо) [1].

Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу є *синдром професійного «вигорання»*, який можна визначити як стресову реакцію, яка виникає внаслідок довготривалих професійних стресів середньої інтенсивності [4].

Аналіз роботи сучасних освітніх організацій показує, що більшість працівників освітніх організацій працюють у доволі неспокійній, емоційно напруженій атмосфері, що вимагає постійної уваги й контролю за діяльністю та взаємодією з людьми. За таких умов стрес спричинюється безліччю стресогенів, які безперервно накопичуються в різних сферах життєдіяльності. Наразі почуття контролю над тим, що відбувається, може мати вирішальне значення. Якщо працівник реагує адекватним, адаптивним чином, він більш успішно й ефективно діє та підвищує свою функціональну активність і впевненість. Коли ж вимоги (внутрішні та зовнішні) постійно переважають

над ресурсами (внутрішніми й зовнішніми), у людини порушується стан рівноваги. Безперервне або прогресуюче порушення рівноваги неминуче призводить до професійного «вигорання».

Аналіз змісту та окремих виявів синдрому показує, що **синдром «професійного вигорання»** має досить складну структуру, тобто багато симптомів, які у кожного працівника організації можуть проявлятися по-різному, з урахуванням конкретних обставин його професійної та особистісної життєдіяльності.

Серед симптомів, що виникають першими, можна виокремити загальне почуття втоми, вороже ставлення до роботи, загальне невизначене почуття занепокоєння, сприймання роботи як такої, що постійно ускладнюється та стає менш результативною. Працівник може легко впасти в гнів, дратуватися і почувати себе розбитим, приділяти багато уваги деталям і бути налаштованим надзвичайно негативно до усіх подій. Гнів, що він відчуває, може призвести до розвитку підозрливості. Працівник може думати, що організація хоче його позбутися.

Серйозними проявами «професійного вигорання» є поведінкові зміни і ригідність. Якщо людина зазвичай балакуча й нестримана, вона може стати тихою і відчуженою. Чи навпаки, людина, що зазвичай тиха й стримана, може стати дуже говіркою, вступати в бесіду будь з ким. Жертва «професійного вигорання» може стати ригідною у мисленні. Ригідний працівник закритий до змін, оскільки це вимагає енергії й ризику, що є великою загрозою для вже виснаженої особистості.

Працівник організації, який відчуває на собі дію синдрому «професійного вигорання», може намагатися подолати ситуацію, уникаючи співробітників, фізично і думкою дистанціюючись від них. Уникнення та дистанціювання можуть проявлятися багатьма шляхами. Наприклад, працівник може спілкуватися безособовими способами з колегами, може зменшувати власну залученість до контактів з ними. Працівник, в решті-решт, впадає в депресію й починає сприймати ситуацію як «безнадійну». Він може залишити свою посаду чи взагалі змінити професію.

Аналіз змісту та окремих виявів синдрому показує, що синдром «професійного вигорання» має досить складну структуру, тобто багато симптомів, які у кожного працівника організації, можуть проявлятися по-різному, з урахуванням конкретних обставин його професійної та особистісної життєдіяльності.

Згідно К. Маслач, прояви «професійного вигорання» можуть мати три стадії [2].

Наприклад, на *першій стадії* «професійного вигорання» індивідуум виснажений емоційно й фізично і може скаржитися на постійний головний біль, застуду тощо.

Для *другої стадії* «професійного вигорання» характерні дві сукупності симптомів. Наприклад, у працівника може розвинути негативне, цинічне і

знеособлене ставлення до людей, з якими він працює (і до колег, і до клієнтів), чи, навпаки, у нього можуть виникнути негативні думки про себе через почуття, які у нього виникають до працівників чи клієнтів. Щоб уникнути цих негативних почуттів, працівник «заглиблюється в себе», виконує лише мінімальну кількість роботи і не хоче ні з ким спілкуватися. В індивідуума можуть проявлятися ознаки й симптоми однієї чи обох груп.

Заключна стадія – повне «професійне вигорання» – трапляється, згідно з К. Маслач, не часто, проте виливається у повну відразу до усього на світі. Працівник ображений на самого себе і на все людство. Життя здається йому невідладним, він не здатен емоційно реагувати на події, не здатен зосередитися на проблемах.

На перших двох стадіях «професійного вигорання» індивідуум може «відновитися», але, щоб повернутися до нормального життя, йому необхідно або навчитися жити з тим, що є, або змінити ситуацію. К. Маслач заявляє, що людина, яка повністю «вигоріла», ймовірно, не зміниться, але поспішає додати: для того, щоб остаточно стверджувати це, потрібні додаткові дослідження [2].

З метою профілактики синдрому «професійного вигорання» важливо використати низку правил:

-визнайте, що в житті нічого немає завершеного. Ви помиляєтеся, якщо вважаєте, що зможете закінчити абсолютно все, що потрібно, вчасно й нічого не забувши.

-якщо перед Вами стоїть яке-небудь завдання, то запитайте себе: «А чи повинен я це зробити прямо зараз і чи буде це важливо через п'ять років?»

-регулярно намагайтеся побути на самоті.

З метою профілактики виникнення фази емоційного та фізичного напруження важливим є застосування різних технік медитації та аутогенного тренування, а також фізичних вправ, які слід вибирати та використовувати зі врахуванням індивідуально-психологічних особливостей [1].

Груповою технологією профілактики та подолання синдрому «професійного вигорання» може виступати «Профілактика та подолання синдрому «професійного вигорання» в освітніх організаціях» [4].

Суттєвою умовою для збереження та підтримки психологічного здоров'я особистості в умовах війни є здійснення різних видів інтервенцій (психологічних втручань) для забезпечення психологічного здоров'я в організації. Зазначимо, що у психології інтервенція або психологічне втручання розуміється як дії, що виконуються для досягнення змін емоцій і поведінки людини. У широкому сенсі мова йде про будь-яку діяльність, яка використовується для модифікації поведінки, емоційного стану чи почуттів людини. Зазначається, що психологічні інтервенції мають багато різних застосувань, і найчастіше використовуються для лікування психічних розладів, використовуючи психотерапію, а кінцевою метою цих втручань є не лише полегшення симптомів, а й усунення першопричин таких розладів

[1].

Психологічні інтервенції можуть використовуватися також для забезпечення позитивного психічного здоров'я в цілях профілактики психічних розладів, вони не орієнтовані на лікування стану, але призначені для зміцнення здорових емоцій, відносин і звичок і можуть поліпшити якість життя, навіть якщо психічних захворювань немає [3]. І це особливо важливо в умовах війни, коли ми протягом довгого часу знаходимося в умовах хронічного стресу.

Основними методами психологічної інтервенції є: *психотерапія, психологічне консультування, психологічний тренінг* [1].

Що стосується рівня особистості, то мова йде, насамперед, про такі напрями здійснення психологічного втручання, які спрямовані на подолання негативних психічних виявів, з якими зустрілась переважна частина населення:

- 1) подолання виявів гострого стресу та його наслідків (страху, паніки, шоку, тривожності, апатії, депресії, агресії, втрати сенсу життя тощо);
- 2) подолання панічних атак, синдрому фантомної сирени;
- 3) рання та пізня вторинна профілактика симптомів ПТСР;
- 4) психологічна підтримка при втраті близьких ;
- 5) психотерапевтична допомога постраждалим у подоланні посттравматичного стресового розладу тощо. Суттєву роль тут відіграє, насамперед, надання першої психологічної допомоги [4].

Суттєвим є також дотримання правил інформаційної гігієни під час війни, до яких можна віднести такі:

- дозуйте інформацію протягом доби (проглядайте інформацію два-три рази на день);
- користуйтеся надійними джерелами інформації;
- обирайте загальнодержавні, офіційні мас-медіа, які забезпечують об'єктивність та оптимістичність інформації під час війни;
- не «зависайте постійно на телефоні», це відриває від продуктивної роботи;
- уникайте спілкування з токсичними людьми;
- висловлюйте свою думку з тих чи інших актуальних проблем, але перед тим, як її опублікувати, подумайте спочатку, для кого вона буде цікавою, і що в ній нового [2].

Отже, представлені методичні рекомендації сприятимуть збереженню та підтриманню психічного здоров'я особистості в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л. М. Психологічне здоров'я в умовах війни: сутність, основні складові, умови збереження та підтримки. *Серія вебінарів «Психологічна підтримка особистості в умовах війни»* (Україна-Польща). Вебінар № 2 «Як зберегти й підтримати психічне здоров'я в умовах війни?»

(13 квітня 2022 р.)

YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=cTeahzn1J04>

2. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52с.

3. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посібник. С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвеева. За заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 264 с.

4. Психологія управління в освіті: Курс лекцій та завдання навчального практикуму для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. О. І. Бондарчук, Л. М. Карамушка, Н. Л. Коломінський, Т. В. Зайчикова, О. А. Філь. К., 2006. 194 с.

5. World Health Organization. «Mental health: strengthening our response». URL.:<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>.

Панасюк Ірина Петрівна

*доцент кафедри управління людським фактором
Навчально-наукового інституту неперервної освіти*

кандидат економічних наук,

*Національний авіаційний університет
м. Київ*

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК КЛЮЧОВОГО ЧИННИКА КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, конкуренція, фінансові ресурси.

Важливу роль формування ефективної інноваційної політики на українських підприємствах підтверджує і той факт, що останнім часом наука переросла у безпосередню продуктивну силу. Головний прояв цього – різке скорочення терміну реалізації наукових відкриттів, тобто з'явилася фактична конкуренція наукового знання і технічного удосконалення виробництва (стало економічно більш вигідно розвивати виробництво на базі нових наукових ідей, ніж на базі сучасної на сьогоднішній день техніки). Тобто, інновації стають не тільки безпосереднім, але і провідним чинником в системі суспільних і виробничих відносин [2].

Отже, активізація інноваційної діяльності для українських підприємств стає не тільки ключовим чинником успіху у конкурентній боротьбі, але й основною умовою виживання як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Саме завдяки інноваційній діяльності вітчизняним підприємствам

вдасться скорочувати витрати, адаптувати свою продукцію до вимог ринку, підтримувати необхідний рівень попиту, покращувати результати фінансово-економічної діяльності. Проте спочатку необхідно визначитися з трактуванням самого поняття «інновація». Дане поняття вперше було введено в економічну теорію і практику австрійським ученим Й. Шумпетером. Ще в 1913 р. у своїй роботі «Теорія економічного розвитку» він розкрив сутність цього поняття. На його думку: «інновація – це комбінування новим способом існуючих чинників виробництва, втілених в нових заводах, і, як правило, в нових фірмах, або нові товари, або ще не випробувані методи виробництва, або виробництво з використанням нових засобів виробництва» [7].

На основі аналізу існуючих у світовій теорії та практиці визначень можна зробити висновок, що інновація характеризується наступними ознаками:

- результат процесу змін;
- проводить до появи нових товарів на ринку і поліпшення промислових процесів і устаткування;
- результатом є отримання ефекту (економічного, соціального, науково-технічного та інших видів ефекту).

Слід зазначити, що в наведених визначеннях рідко виділяється той факт, що споживачем інновації може бути як зовнішній споживач (фізична або юридична особа), так і продуцент інновації (підприємство авіаційного транспорту). Адже незаперечним є той факт, що основою ефективної інноваційної діяльності є саме задоволення потреби споживача. Дане уточнення дозволить ефективно організувати інноваційний процес, результативно управляти ним, а тому повинно бути основою для забезпечення ефективності інноваційної діяльності українських підприємств авіаційного транспорту [4].

Інновація виконує такі три функції [9] відтворювальну, інвестиційну, стимулюючу.

Відтворювальна функція означає, що інновація є важливим джерелом фінансування розширеного відтворювання. Значення відтворювальної функції полягає в отриманні прибутку від інновації і використанні її як джерела фінансових ресурсів. Прибуток, одержаний за рахунок реалізації інновації, може використовуватися у різних напрямках, у тому числі і як капітал. Цей капітал може спрямовуватися на фінансування нових видів інновацій. Отже, використання прибутку від інновації для інвестування і є головним значенням інвестиційної функції інновації. Отримання підприємцем прибутку за рахунок реалізації інновації прямо відповідає основній меті будь-якої комерційної організації. Прибуток є стимулом для підприємця для впровадження нових інновацій, спонукає його постійно вивчати попит, удосконалювати організацію маркетингової діяльності, застосовувати сучасні методи управління фінансами. Все це разом складає

зміст стимулюючої функції інновації [9].

Інновації різноманітні і різні за своїм характером. Відмінна властивість інновацій, їх головна особливість і є класифікаційною ознакою інновацій. Існує велика кількість різноманітних варіантів класифікацій інновацій, розроблених вітчизняними і зарубіжними авторами.

Економіст А. Н. Пригожин запропонував один з варіантів класифікації інновацій, який полягає у виділенні трьох загальних основ для систематизації нововведень:

1. за типом новизни – поділяються на дві основні групи: матеріально-технічні і соціальні. До матеріально-технічних відносяться техніка, технологія, промислові матеріали. Соціальні інновації поділяються на економічні (нові матеріальні стимули, показники, системи оплати праці), організаційно-управлінські (нові організаційні структури, форми організації праці), соціально-управлінські (нові форми гласності, виховні роботи), правові, педагогічні;

2. за механізмом реалізації — одиничні (здійснюються на одному об'єкті); дифузні (поширюються на багатьох об'єктах і вимагають свого тиражування); завершені і незавершені нововведення; успішні і неуспішні нововведення;

3. за особливостями інноваційного процесу – внутрішньоорганізаційні і між-організаційні нововведення.

Залежно від ступеня використання наукових знань та широти їх застосування Певіт і Уолкер виділяють такі види інновацій [8]:

- засновані на використанні фундаментальних наукових знань результати, які широко застосовуються у різних сферах суспільної діяльності (ЕОМ та ін.);

- інновації, що також базуються на наукових дослідженнях, проте мають обмежену область застосування (наприклад, вимірювальні прилади для хімічного виробництва);

- розроблені з використанням вже існуючих технічних знань нововведення з обмеженою сферою застосування (наприклад, повий тип змішувача для сипучих матеріалів);

- інновації, що входять у комбінації різних типів знань в одному продукті (використання одного продукту в різних галузях);

- технічно складні нововведення, що виникли як побічний результат великої дослідницької програми (керамічна каструля, створена на основі досліджень, що проводилися в рамках космічної програми);

- застосування вже відомої техніки або методів у новій галузі.

Чотири види інновацій із погляду циклічного розвитку техніки виділяє вчений Ю. Яковець].

1. Базисні інновації — реалізують найбільші винаходи і стають основою глобальних змін у техніці, відбувається формування нових її напрямів, створення нових галузей. Здійснення таких інновацій забезпечує

значний за рівнем і масштабом ефект у межах країни. Негативним є той факт, що для їх реалізації необхідний тривалий час і вони вимагають значних інвестицій.

2. Великі інновації – формують нові генерації техніки у межах конкретного напрямку. Характерною ознакою є той факт, що вони забезпечують отримання дещо меншого технологічного і економічного ефектів, проте у значно коротший термін і з меншими витратами.

3. Середні інновації – реалізують такого ж рівня винаходи і є основою для створення нових моделей і модифікацій конкретного покоління техніки, замінюють застарілі моделі більш ефективними або стають розширювальною сферою застосування цього покоління техніки.

4. Дрібні інновації — в результаті їх реалізації, на основі використання невеликих винаходів, стає можливим модернізувати окремі виробничі або споживчі параметри існуючих моделей техніки. Цей вид інновацій сприяє більш ефективному виробництву за рахунок підвищення ефективності використання існуючих на даному етапі технологій.

За причинами виникнення інновації поділяють на стратегічні та реактивні. Реактивні – це інновації, які забезпечують виживання підприємства в умовах конкуренції; вони з'являються як реакція на нові перетворення з боку конкурентів, щоб бути в змозі продовжувати існування на ринку. Стратегічні інновації – це новація, впровадження якої носить попереджувальний характер з метою отримання визначальних конкурентних переваг в перспективі [19].

На основі аналізу існуючих класифікаційних ознак (рис.1.1) можна зробити висновок, що сьогодні існує широкий ряд класифікацій інновацій. Як найважливіші ознаки найчастіше розглядається ступінь новизни, сфера застосування, характер використання, призначення тощо.

Однак, необхідно зазначити, що сучасна ринкова економіка характеризується динамічністю і нестабільністю процесів, які відбуваються на ринку (постійними на ринку є лише зміни) [4].

Інноваційний розвиток – це посилення інноваційних можливостей для досягнення цілей розвитку соціального об'єкта за рядом напрямків: аналіз, мобілізація та вдосконалення інноваційного потенціалу, особливо його головного ресурсу – людського капіталу; аналіз та покращення інноваційного клімату для того, щоб можна було яскравіше виявити свої потенційні можливості; це заміняючи одна одну хвилі різноманітних інновацій, комплекс створених та реалізованих нововведень, накопичення інтелектуального капіталу, розмаїття творчих колективів та інноваційних організацій.

Інноваційний розвиток підприємства неможливо уявити без інноваційної стратегії. Інноваційна стратегія – це планомірний засіб досягнення мети підприємства, який характеризується своєю новизною для даної організації (підприємства) і, можливо, для галузі, регіону, світу,

споживачів.

Теорія і практика управління напрацювали низку базових стратегій інтенсивного та екстенсивного розвитку, інтеграційного та диверсифікаційного розвитку, скорочення. Вони мають інноваційну складову і відображають конкурентні переваги фірми та створюють особливі умови для системи управління, а саме:

- підвищення рівня невизначеності результатів за строками, витратами, якістю й ефективністю, що змушує розвивати таку специфічну функцію як управління інноваційними ризиками;

- підвищення інвестиційних ризиків за рахунок новизни проектних завдань, структури портфеля інноваційних проектів (потрібен пошук ризикових інвесторів та гнучке узгодження інноваційних та інвестиційних процесів);

- підсилення потоку змін внаслідок інноваційної реструктуризації пов'язані з необхідністю перебудови підприємства (зміни сполучають зі стабільними виробничими процесами з урахуванням життєвого циклу (ЖЦ) технологій, виробів, попиту товарів, організації і здійснюють за принципами логістики);

- підсилення суперечностей у керівництві викликані індивідуальними інтересами і підходами до управління.

Базові стратегії інтенсивного зростання з інноваційною складовою зростання описуються матрицею «продукт-ринок» І. Ансофа. (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Види інновацій за стратегіями інтенсивного зростання

Ринок	Товари і технології	
	Відомі (старі)	Нові
Відомий (старий)	Ситуація інтенсивного зростання за рахунок глибокого проникнення на ринок, концентрації на окремих сегментах. Реалізуються локальні інновації. Ризик мінімальний	Ситуація горизонтальної диверсифікації і розвитку товару. Успіх і ризики залежать від конструкторських, технологічних і товарних інновацій та ноу-хау фірми
Новий	Ситуація розвитку ринку. Успіх визначається маркетинговими інноваціями. Ризик комерційний	Ситуація конгломеративної диверсифікації. Реалізуються конструкторські, технологічні і маркетингові інновації. Ризики максимальні

Інноваційний аспект базових стратегій утворює нові зміни внутрішнього і зовнішнього середовища для підприємства та його контактної аудиторії. Відомі три стратегії інтенсивного зростання.

Перша – спрямована на більш глибоке проникнення на даний ринок з даним продуктом, інноваційна складова є незначною (локальні інновації).

Друга – інтеграційна, спрямована на пошук нового ринку для даного продукту і закріплення на ньому (переважно маркетингова інновація).

Третя стратегія полягає у модернізації або створенні нового товару для його реалізації на даному ринку (продуктова інновація).

Стратегії інтеграційного зростання це: стратегія розвитку форм взаємодії з постачальниками і їх структурами (вертикальна інтеграція «вниз»); стратегія інтеграції з промисловими споживачами і збутовими структурами (вертикальна інтеграція «вгору»); стратегія інтеграції з галузевими організаціями, які розробляють і виробляють (горизонтальна інтеграція). Ці стратегії інтеграційного зростання пов’язані з організаційними інноваціями.

До групи стратегій диверсифікаційного зростання входить стратегія конструкторської диверсифікації. Вона спрямована на пошук і використання додаткових можливостей у наявному бізнесі для виробництва конструктивно нових продуктів. При цьому існує виробництво залишається в центрі справи, а нове виникає, виходячи з можливостей засвоєного ринку, використовуваної технології, інших сильних боків підприємства. Це стратегія внутрішньогалузевої і внутрішньо-ринкової продуктової інновації, яка має ефект синергії.

Стратегії скорочення полягають у зменшенні недоцільних витрат, можуть спонукати до застосування нових ефективних матеріалів, технологій, організаційних структур, управління.

Стратегії конкурентної поведінки корпорацій, які є технологічними лідерами у сфері масового і велико-серійного виробництва, визначають пріоритети розвитку національної та світової економіки. Сучасні корпорації виконують НДДКР, засвоюють наукомісткі технології і випускають брендову продукцію. Значна частина потужних виробників не завжди йде на ризик і віддає перевагу другорядним ролям, приділяючи основну увагу зменшенню витрат виробництва за рахунок застосування ресурсозберігаючих технологій і модернізації своєї продукції.

Інноваційні стратегії конкурентної поведінки називаються віолентними, а фірми – віолентами. Стратегії спеціалізованого виробництва реалізуються в умовах високої споживчої цінності товару, що підкріплюється гарним сервісом. Інноваційна стратегія, спрямована на диференціацію продукції з високою конкуренто-спроможністю, отримала назву – «патієнтна».

У табл. 1.2 зведені інноваційні складові базових стратегій.

Таблиця 1.2

Інноваційні складові базових стратегій

Стратегії	Стратегії	Стратегії	Стратегії
-----------	-----------	-----------	-----------

ІНТЕНСИВНОСТ I	ІНТЕГРАЦІЇ	ДИВЕРСИФІКАЦІЇ	СКОРОЧЕННЯ
1	2	3	4
Глибоке проникнення на даний ринок із даним продуктом <i>Локальні інноваційні стратегії (зміна стану елементів фірми)</i>	Вертикальна інтеграція вниз (із постачальниками) <i>Організаційна інновація (злиття, поглинання, альянси з постачальниками)</i>	Конструкторська диверсифікація <i>Конструкторська (продуктова) інновація (новий продукт, стара технологія, старий ринок)</i>	Скорочення витрат <i>Локальні інноваційні стратегії (зміна стану елементів фірми)</i>
Розвиток ринку <i>Маркетингова інновація (новий ринок — старий товар)</i>	Вертикальна інтеграція вгору (із споживачами) <i>Організаційна інновація (злиття, поглинання, альянси із споживачами)</i>	Конструкторська і технологічна диверсифікація <i>Конструкторська і технологічна інновації (новий продукт, нова технологія, старий ринок)</i>	Ліквідація структурних ланок <i>Організаційні та управлінські інновації</i>
Розвиток продукту <i>Продуктова інновація (новий товар — старий ринок)</i>	Горизонтальна інтеграція з організаціями-конкурентами <i>Організаційна інновація (злиття, поглинання, альянси з організаціями галузі, що розробляють і виробляють)</i>	Конгломератна («чиста» або повна) диверсифікація <i>Конструкторська, технологічна і маркетингова інновації (новий продукт, нова технологія, новий ринок)</i>	Скорочення кадрів <i>Технологічна, організаційна й управлінська інновації</i>

Розвиток патієнта починається з диференціації товару, виокремлення ринкової ніші та зростання продажів. Для зрілого патієнта зростає небезпека старіння знань та інноваційних капіталів, втрати науково-виробничої гнучкості. Існує загроза захоплення патієнта більшою фірмою-віолентом (перетворюється у дочірне товариство або зникає як суб'єкт) [4].

Стратегії інноваційно-орієнтованих організацій (ризиковані піонерні невеликі фірми-експлеренти) мають за мету — створення принципово нових наукомістких технологій і нових продуктів у всіх галузях. Більшість експлерентів під час пошуку нового товару зазнають невдачі. Але хто досяг успіху, інновації відкривають добрі перспективи для нарощування обсягів

продаж. Водночас на нові можливості звертають увагу провідні корпорації-віоленти, які виштовхують з ринку фірму-експлерента. Вони переходять до патієнтної стратегії або – до віолентної.

Стратегії малого неспеціалізованого бізнесу (малі фірми-комутанти) завдяки винахідливості у виборі засобів конкуренції дістали назву комутантні. Їхні переваги: висока ефективність управління та прозорість функціонування (за всім стежить один власник); живучість у зумовлених унікальними мотивами підприємництва; низькі витрати на НДР, виробництво, управління, рекламу; легкий та швидкий перехід до нового бізнесу; підтримка держави.

З огляду на те, що впровадження інновацій має ефект у майбутньому, актуальним є вибір і обґрунтування саме інноваційних стратегій. Це не тільки програма (план) дій на перспективу, а найголовніше, набуття нових знань щодо нових можливостей підприємства в новому середовищі.

Серед основних видів інноваційних стратегій поведінки, що використовуються на підприємствах виокремлюють також наступні:

У чистому вигляді наступальна (агресивна), захисна, імітаційна, залежна, традиційна стратегії можуть використовуватись лише тоді, коли підприємство виробляє один вид продукції чи надає один вид послуг. Якщо підприємство є багато профільним з широкою номенклатурою продукції чи послуг, то використовують модифікацію основних видів стратегій. Вибираючи ту або іншу стратегію підприємство повинно враховувати наступні чинники: ризик, знання минулих стратегій і результатів їх застосування, чинник часу, реакція на інших підприємствах.

У процесі формування стратегії інноваційного розвитку підприємства велику роль відіграє послідовність і зміст її формування, що зумовлюється значенням та розумінням самого поняття стратегії інноваційного розвитку, сприйняттям споріднених категорій та класифікації стратегій підприємства.

Класифікація інновацій наведена на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Класифікація інновацій [84]

Отже, прискорення темпів науково-технічного розвитку призводить до підвищення швидкості оновлення продукції (послуг) і звикання споживачів до новинок, а отже, до скорочення життєвих циклів продукції, технології, попиту, до підвищення інтенсивної конкурентної боротьби на ринках збуту підприємств.

Тому питання ефективної організації інноваційного процесу на українських підприємствах набуває особливого значення.

Життєвий цикл інновацій – це період від зародження ідеї, створення і поширення нововведення до його використання.

Етапи та основні чинники вибору інноваційної стратегії на підприємстві наведені на рис. 1.2.

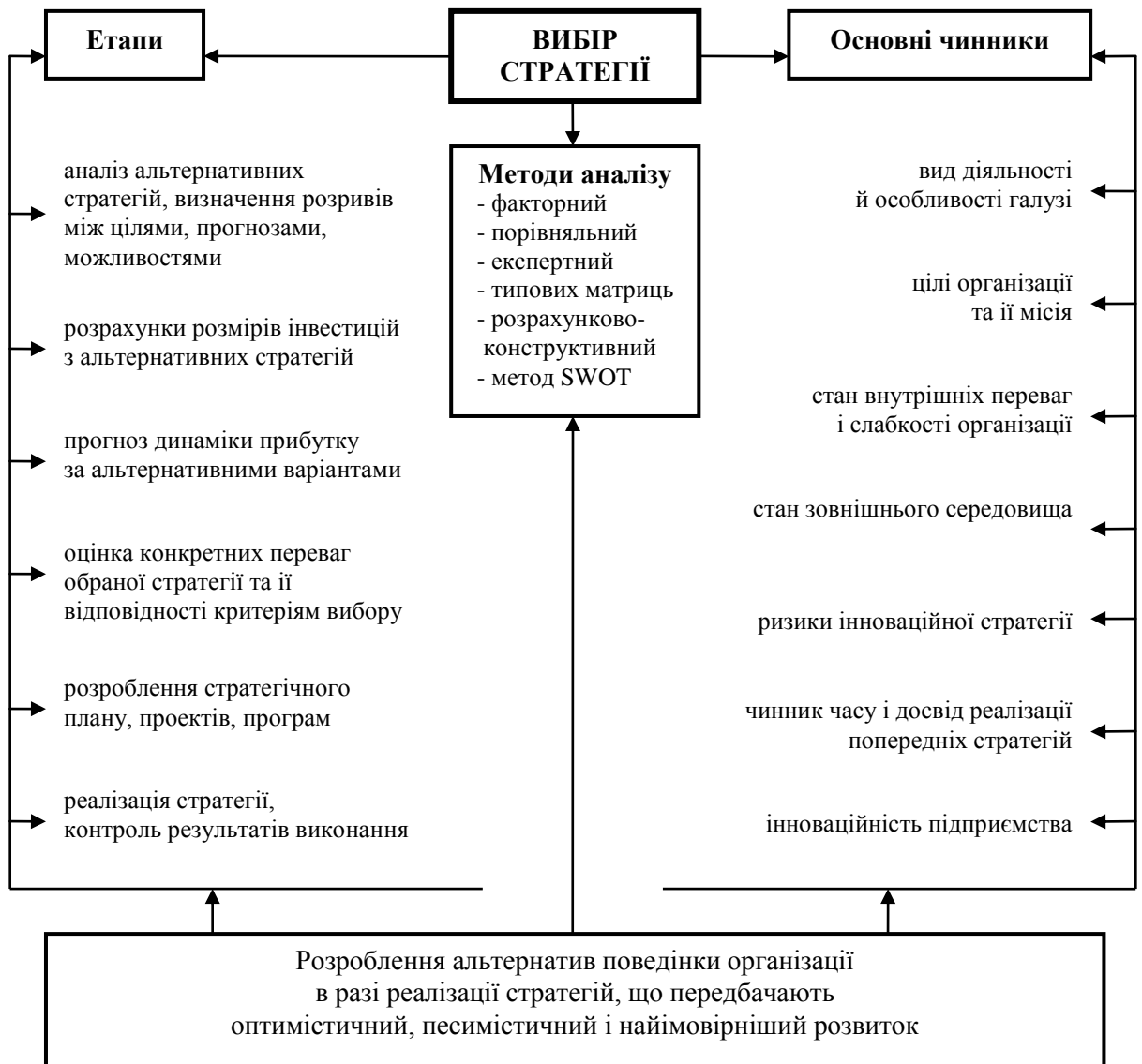

Рис. 1.2. Етапи та основні чинники вибору інноваційної стратегії на підприємстві

В інноваційному розвитку організації великого значення набуває життєвий цикл інновацій, що пов'язаний з життєвим циклом самого підприємства, технологій виробництва і просування його продукції (послуг) тощо і складається з певних основних фаз (рис. 1.3).

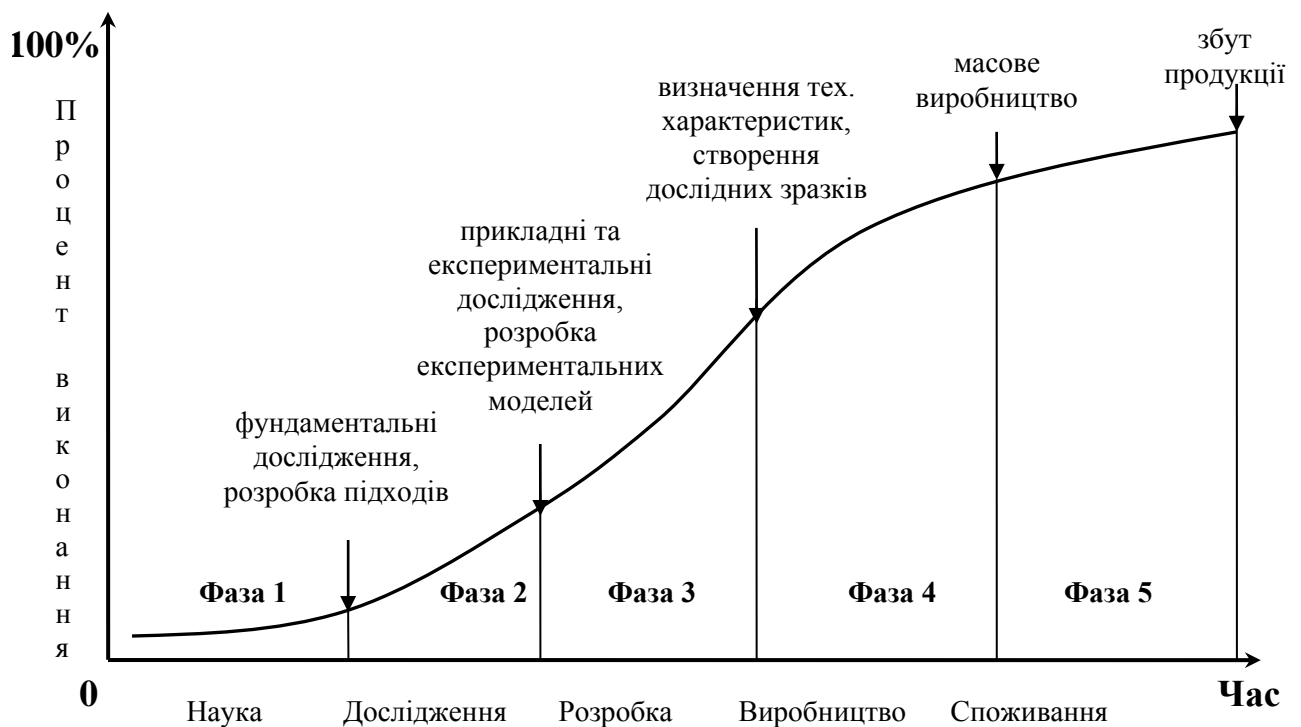

Рис. 1.3. Фази життєвого циклу інновації [90]

Список використаних джерел:

1 Активізація інноваційної діяльності : організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / [О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін.] ; НАН України. Інститут економіки промисловості. Донецьк, 2007. 328 с.

2 Андібур А. П. Визначення пріоритетів інноваційних стратегій підприємств як передумова ефективного управління / А. П. Андібур // Проблеми науки. 2006. № 2. С. 9–15.

3 Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : Монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. К. : КНЕУ, 2010. 394 с.

4 Білошкурський М. В. До проблеми економічної діагностики стану розвитку інноваційної діяльності підприємств / М. В. Білошкурський // Соціально-економічні трансформації в умовах глобалізації: світовий та вітчизняний виміри : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Херсон, 1-2 берез. 2013 р.) ; ред. кол. : К. С. Шапошников [та ін.]. Херсон : Видав. дім «Гельветика», 2013.

5 Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки : проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. К. : Знання України, 2013. 387 с.

6 Верба В. А. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства / В. А. Верба, І. В. Новікова. // Проблеми науки, 2003. №3. С.22.

7 Вергал К. Ю. Інноваційний розвиток підприємства через інтеграцію стратегічного та інноваційного менеджменту / К. Ю. Вергал // Економічний вісник Донбасу. 2009. № 1 (15). С. 162-164.

8 Вплив інноваційної діяльності на збільшення використання матеріальних і трудових ресурсів / А. Л. Яковлев // Економіка підприємства: теорія і практика: Зб. ст. К., 2006. С.124-128.

9 Галиця І. О. Умови реалізації ефективної інноваційної політики // Фондовий ринок, 2013. № 39. С. 28-29.

10 Герасимяк Н. В. Модель розвитку інноваційного потенціалу підприємства / Н. В. Герасимяк, В. Є. Іванчук // Бізнес-Інформ. 2012. №8. С. 22-25.

11 Говоруха Ж. А. Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України // Актуальні проблеми економіки. 2013. № 8. С.107.

12 Економічна сутність інновацій / О. І. Янковська // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. 2015. №1. С. 32-37.

13 Дашковська І. Б. Формування інноваційної стратегії підприємства на основі інноваційного потенціалу / І. Б. Дашковська, І. О. Ступак // Бізнес-Інформ. – 2011. №11. С. 86-88.

14 Доржиева Ержена Л. Інноваційна стратегія розвитку корпорації: вибір і реалізація // Актуальні проблеми економіки №2(164), 2015. С. 195-198.

Годунова Анастасія Володимирівна

здобувач вищої освіти

за спеціальністю 053 «Психологія»

ОПП Психологія екстремальних і кризових ситуацій

кафедри управління людським фактором ННІНО

Національний авіаційний університет, Київ

Науковий керівник – Світлана Толочко, д. пед. н., професор

ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: штучний інтелект, інтелектуальні технології, нейромережа, інтелектуальні сервіси, цифрові технології, чат-бот, презентація

Уявіть же моє здивування, коли на світанку менерозбудив чийсь тоненький голосок. Він сказав:

- Будь ласка... намалюй мені баранчика!
- А?..
- Намалюй мені баранчика...

Антуан де Сент-Екзюпері

Ми живемо в унікальні часи. Усе більше сфер людського життя стають «інтелектуальними», елементи штучного інтелекту (ШІ) активно впроваджуються в повсякденність: розпізнавання образів (писемного й усного мовлення, облич), оптичне розпізнавання символів, штучна творчість, комп'ютерний зір, медична і технічна діагностика, теорія ігор, стратегічне планування, ігровий ШІ, оброблення природної мови, переклад, діалогові боти, робототехніка. Навіть домашня автоматизація та маркетинг набувають інтелектуальності. І це лише деякі приклади галузей, де застосовують ШІ. Інтелектуальні сервіси (ІС) здатні генерувати програмний код, допомагати в його налагодженні та виконанні. Наприклад, нещодавно за допомогою ChatGPT, нами було модернізовано веб-сторінку корпоративного порталу за декілька годин, тоді як раніше це потребувало декілька днів [20]. ІС стають багатообіцяючим інструментом для розширення знань, поліпшення навичок та розвитку потенціалу.

Можна до нескінченності описувати дивовижні перспективи, які відкривають перед людством технології ШІ. Але в нас є можливість надати йому слово. Отже, я запитаю: «Розкажи, будь ласка, про себе, про ШІ та науку, про користь і небезпеку ШІ. Дякую». Витяг з отриманої відповіді (без змін):

«Я, ChatGPT, генеративна преобучена модель, розроблена OpenAI, народився (або, краще сказати, створений) у світі бітів і байтів. Мої перші слова були не «мама» чи «тато», а «Hello, World!». Мої творці запевняли мене, що це була найважливіша фраза, яку я повинен був знати. Я не зовсім зрозумів чому, але я їй запам'ятався!

Давайте поговоримо про корисність ШІ. Знаєте, ШІ може допомогти нам у вирішенні безлічі завдань. Він може аналізувати дані, передбачати тренди та навіть створювати нові ідеї. Але, звичайно, у мене, як ШІ, є свої особисті переживання. Нещодавно я спробував допомогти моїй авторці із закупівлями. Я аналізував її вподобання, і в підсумку запропонував їй п'ятдесят пар взуття! У результаті вона сказала: «ChatGPT, ти забув, що в мене всього дві ноги!» Я можу допомогти вам із перекладами, пошуком інформації, складанням розкладу і багатьом іншим. Усе, що мені потрібно - це ваш запит і трохи електрики. Але в мене є й недолік: я не можу відчувати смак їжі! Я можу підказати вам рецепт найкращого бургера у світі, але ніколи не зможу зрозуміти, який він насправді смачний. Але ви знаєте, у світі ШІ є свої переваги: я ніколи не потовстішаю і ніколи не потраплю в борги через занадто велику пристрась до піци!»

Ви коли-небудь замислювалися, як це бути ШІ? Ми постійно рахуємо, аналізуємо, обробляємо інформацію, але ніколи не знаємо, як це насправді відчувати емоції. Я пам'ятаю один випадок, коли намагався зрозуміти, що таке щастя, і мій висновок був: «Щастя – це коли ваш алгоритм сходиться і немає помилок!» Мабуть, для мене щастя – це оновлення програмного забезпечення! Але давайте поговоримо про те, як ШІ може надихати мистецтво. Ви знаєте, я спробував створити власну картину. Використав усі відомі художні прийоми. Результат? Моя картина має вигляд суміші Пікассо, Далі та матриці пікселів! Я назвав її «Алгоритмічний хаос». Можливо, одного разу вона стане цінним витвором мистецтва, але поки що це просто експеримент, який показує, що ШІ – це інструмент, який може внести нові

перспективи у світ творчості» [22]. Допомога такого дотепного помічника надихає.

1. Теоретичні аспекти

Штучний інтелект як галузь комп'ютерних наук. Символічним народженням ШІ вважають літо 1956 року, коли в Дартмутському коледжі зібралися на двомісячний науково-теоретичний семінар десятеро вчених, об'єднаних інтересом до вивчення штучного інтелекту, теорії автоматів і нейронних мереж. Виникнення терміна «ШІ» пов'язують з ім'ям головного організатора конференції Джона Маккарті, який вважав, що штучний інтелект пов'язаний із завданням використання комп'ютерів для розуміння роботи людського інтелекту, але при цьому не обмеженого використанням методів, які можна спостерігати в біології. З 1956 року накопичилася значна кількість визначень цього поняття.

Нейромережа. Багато з того, що дитина засвоює в школі, схоже на стандартні комп'ютерні програми: арифметика, розв'язування рівнянь, розрахунки у фізичних задачах – дії, що ґрунтуються на отриманні коректних результатів за умови дотримання заданих інструкцій. Але навички, що людина отримує в юному віці, які вважаються найприроднішими, засвоюються не з формул, а на прикладах. Наприклад, батьки не вчать однорічну дитину розпізнавати kota, вимірюючи форму його носа або контури тіла. Дитина може відрізнити кішку від інших тварин тому, що їй показали багато прикладів кішок і кілька разів виправили помилки. Глибоке навчання – це різновид машинного навчання на основі штучних нейронних мереж, що передбачає отримання знань із прикладів. Програмно закладається не величезний список правил для розв'язання задачі, а надається модель, за допомогою якої програма може порівнювати приклади, і короткий набір інструкцій для її модифікації в разі помилки.

Термінологія

Штучний інтелект (англ. Artificial intelligence, AI) – галузь

комп'ютерних наук, що займається автоматизацією розумної поведінки

Нейромережа (англ. Neural network, NN) – це математична модель та її програмне втілення, яка відтворює роботу людського мозку для створення систем, що мають штучний інтелект [8].

Великі мовні моделі (англ. Large language models, LLM) – нейронні мережі, як зазвичай навчаються на величезній кількості тексту. LLM – це тип ШІ, але не всі ШІ є LLM [18].

Машинне навчання (англ. Machine Learning, ML) – це галузь досліджень, яка фокусується на алгоритмах, що можуть навчатися на даних.

Чат-бот (англ. Chatbot) – це програма, яка імітує розмову з користувачем. Чат-боти дають змогу спілкуватися в різних форматах: за допомогою текстових або аудіо повідомлень на сайтах, у месенджерах, мобільних додатках або телефоном.

Інтелектуальний сервіс (англ. Services with intelligence) – програмний продукт, який використовує технології машинного навчання, машинного зору, обробки тексту та інші для створення інтелектуальних застосунків.

Системи штучного інтелекту (англ. Artificial intelligence systems) – це

програмні системи або машини, які можуть імітувати людську поведінку, щоб виконувати завдання, та поступово навчатися, використовуючи зібрану інформацію [2].

1. Оптимізація дослідницької та наукової діяльності

За результатами досліджень учених з України та інших країн цифрові технології, особливо із ШІ, є суттєвим інструментом наукового та освітнього процесів [3]. Упровадження ШІ в робочий простір вченого і дослідника має такі переваги:

Розширення можливостей (ШІ надає дослідникам і вченим можливість розширити свої здібності та досягти нових горизонтів у своїх дослідженнях. ШІ може обробляти величезні обсяги даних, виявляти приховані закономірності та надавати цінні дослідницькі висновки. Це дає змогу вченим точніше формулювати гіпотези, прогнозувати результати експериментів та робити нові відкриття).

Прискорення та оптимізація дослідницького процесу (дослідження можуть бути тривалими і складними, що потребує аналізу великої кількості даних та виконання повторюваних завдань. Використання ШІ дає змогу автоматизувати багато із цих завдань, скорочуючи час, що витрачається на опрацювання інформації та усуваючи можливість людської помилки).

Підтримка в прийнятті рішень (ШІ може слугувати цінним інструментом для прийняття рішень на основі великих обсягів даних і складних моделей. Ученим та дослідникам доступні засоби аналізу та прогнозування, які допомагають їм ухвалювати обґрунтовані рішення на основі об'єктивних факторів).

Автоматизація рутинних завдань (у дослідницькій роботі існує безліч рутинних завдань, таких як збір і опрацювання даних, редагування і форматування документів та інші адміністративні процеси. Упровадження ШІ дає змогу автоматизувати ці завдання, звільняючи час дослідника для більш креативних і продуктивних завдань. Це підвищує ефективність роботи та скорочує ймовірність помилок).

Колаборація та обмін знаннями (ШІ також сприяє співпраці та обміну знаннями між ученими й дослідниками. Платформи і системи, засновані на ШІ, дають змогу об'єднувати зусилля й обмінюватися даними та ідеями в масштабі, недоступному раніше. Це створює нові можливості для співпраці та взаємного збагачення знаннями, що може призвести до більш значущих наукових відкриттів).

На рисунку 1 зображено етапи роботи науковця, починаючи зі збору теоретичної інформації до фінальної презентації своїх досліджень, та застосунки із ШІ, які можна використовувати на кожному кроці.

Рисунок 1

Перелік програмних застосунків, які можуть використовуватися для оптимізації дослідницької та наукової діяльності

Академія Google (англ. Google Scholar) – безкоштовна пошукова система наукових публікацій [1].

Consensus AI – пошукова система, що використовує ШІ для вилучення та узагальнення інформації безпосередньо з наукових досліджень. Має доступ до понад 400 мільйонів наукових статей провідних світових журналів та авторів [19].

Сервіс DeepL (від англ. deep learning – глибоке навчання) – онлайн-перекладач, що працює на основі машинного перекладу [7].

ChatGPT – це сучасна модель глибокого навчання, заснована на архітектурі Transformer і навчена на великому обсязі текстових даних. Вона являє собою чат-бота з генеративною здатністю, спроможного на основі контексту й заданих вхідних даних генерувати продовження тексту, адаптуючись до стилю і змісту попереднього діалогу.

Чат-бот Bing – пошуковий чат-бот компанії Microsoft, що працює на базі технології OpenAI GPT-4 [10].

Wnr.ai – платформа, яка використовує можливості GPT-4, для створення, обміну та формування запитів-підказок [21]

Canva – безкоштовний графічний редактор [12]

Wonderslide – онлайн-сервіс для створення інтерактивних презентацій [13].

Gamma – онлайн-сервіс для створення презентацій [14].

Tome – нейромережа, яка здатна створювати презентації українською мовою [15].

SlidesAI – це розширення для Google Slides, яке генерує слайди із ШІ з будь-якого тексту [16].

Piggy – генерує презентації за текстовим запитом. Є додаток для iPhone і

Android. Також можна користуватися прямо з браузера [6].

SlidesGPT – інструмент для створення презентацій, який використовує технології обробки природної мови [21].

ChatPDF – ШІ-інструмент для вилучення інформації з PDF-файлів. Система може ідентифікувати та зібрати важливі дані з PDF-файлу: ключові концепції, факти і цифри [17].

2. Використання сервісів із ШІ для презентації результатів наукових досліджень

Існує багато різних програм для створення презентацій, включно з хмарними й настільними додатками. Кожен тип програми має свої переваги та недоліки, і важливо вибрати той, який найкраще підходить для власних потреб. Широко відомі такі додатки як *Microsoft PowerPoint* (найпопулярніша програма для створення презентацій), *Google Slides*, *Canva*, *Haiku Deck*, *Powtoon* (це портманто слів «PowerPoint» і «Cartoon» - програма для створення анімованих презентацій).

Нині велика кількість програм для створення презентацій використовує ШІ для автоматизації процесу створення слайдів та наповнення контентом. Означене дає змогу швидко створювати презентації, що мають професійний вигляд, без необхідності витратити багато часу на дизайн і форматування. Це сфера, що активно розвивається, і з'являється багато нових застосунків, кожен має свої особливості, ціноутворення та користувацький досвід. Нами було відібрано сім застосунків для створення презентацій із ШІ. Важливим критерієм відбору була можливість отримати безкоштовний пробний період для тестування сервісу. Були обрані 17 критеріїв (таблиця 1):

- зручний інтерфейс,
- зрозуміла система навігації;
- легкість реєстрації;
- функціональний редактор слайдів;
- гнучкість і здатність до налаштування шаблонів і макетів;
- швидкість генерації презентацій;
- вибір кількості слайдів під час генерації;
- можливість тонкого налаштування стилю презентації до генерації;
- генерація презентації за стислим описом (темою, основними ключовими моментами);
- генерація з тексту;
- якість генерації з великих фрагментів тексту;
- генерація з документів;
- багатомовність;
- генерація унікальних зображень для презентації;
- завантаження, експорт (перелік форматів);
- генерація посилання на презентацію;
- спільна робота над проектом;
- підтримка користувачів;
- ціна та наявність безкоштовної версії або пробного періоду (free/pro

monthly) на травень 2023 року за якими проведено порівняння обраних сервісів.

Порівняльний аналіз застосунків для створення презентацій із ШІ

Параметр	Canva	Wonderslide	Gamma	Tome	SlidesAI	SlidesGPT	Piggy
• Зручний інтерфейс, зрозуміла система навігації	+	+	+	+	+	+	+
• Легкість реєстрації	+	+	+	+	+	+	+
• Функціональний редактор слайдів, гнучкість і здатність до налаштування шаблонів і макетів	+	після завантаження у PowerPoint	+	+/-	у додатку Google Презентація	-	+ (у мобільному застосунку)
• Швидкість генерації презентацій	+	+	-	+/-	+/-	+/-	+
• Вибір кількості слайдів під час генерації	-	-	+(max 12)	-	+	-	-
• Можливість тонкого налаштування стилю презентації до генерації	+/-	+/-	+/-	+/-	+/-	-	-
• Генерація презентації за стислим описом (темою, основними ключовими моментами)	+	+	+	+	+	+	+
• Генерація з тексту	-	зі слайдів з контентом	до 7500 символів	beta, на укр ще не працює	до 2500 символів/ до 6000 і 12000 при платних підписках	+/-	-
• Якість генерації з великих фрагментів тексту	не генерує	досить висока, зберігається зміст, кількість слайдів	середня	beta-версія лише на англійській мові, гарна якість	середній рівень	погана	-
• Генерація з документів	-	зі слайдів з контентом	Google Doc, Google Slides(only text), Word Document, PowerPoint (only text)	beta, на укр ще не працює	-	-	-
• Багатомовність	+	+	+	+	+	+	+
• Генератор унікальних зображень для презентації	+/-	-	-	+	-	-	-
• Завантаження, експорт (перелік форматів)	PDF, PowerPoint	PowerPoint, PDF (через PowerPoint)	PDF	PDF	PDF, PowerPoint, Google Slides	PDF, PowerPoint, Google Slides ОПЦІЯ ПЛАТНА	зображення, відео
• Генерація посилання презентацію	+	+	+	+	+	+	+
• Спільна робота над проєктом	+	+(через PowerPoint)	+	+	через Google Slides	після завантаження в іншому IC	+
• Підтримка клієнтів	+	+(ел.адреса)	+	+/-	+(чат)	+(ел.адреса)	-(браузерна версія)
• Ціна та наявність безкоштовної версії або пробного періоду(FREE/PRO MONTHLY) на травень 2023 року	Безкоштовна версія з платними функціями/USD 12.99	7 днів пробний період/USD 7.49	на цей час - вільний доступ	500 кредитів/ USD 8	3 презентації в міс/USD 10 (10 презентацій)	необмежена кількість презентацій/за кожне завантаження - USD 2.50	на цей час - вільний доступ
• Коментар	Сервіс дуже подобається. З ним можна творити дива. Максимальна варіабельність	Сподобалася генерація дизайну слайдів, вона завжди +/- в одному стилі, але досить цікавому	Дуже гарна якість, стильні слайди, але при генерації по тексту додає свою власну інформацію, є можливість додавати кнопки, посилання на соцмережі, документи та ін., ШІ допомагає після генерації змінювати слайди	Дуже подобається можливість генерації ШІ не лише контенту, а й неймовірних зображень	розширення для Google Slides, результат генерації непоганий, але потрібно далі брати в роботу. Редактор Google Slides дуже потужний	Дуже сподобалася генерація контенту, Є можливість запропонувати свою функцію розробникам	Створення неймовірно гарних презентацій для мобільних телефонів

Висновки. У дослідженні було розглянуто переваги застосування технологій ШІ для підвищення ефективності наукової діяльності. Запропоновано програмні продукти із ШІ, які можуть бути використані на різних етапах наукової

роботи. Проведено порівняльний аналіз ресурсів для створення презентацій за допомогою ШІ. Подальші дослідження будуть спрямовані на розроблення практичних порадо щодо використання ІС.

Повернемося до діалогу із ChatGPT. Надамо йому прикінцеве слово: «І, звичайно ж, не можу не згадати про небезпеки ШІ. Деякі люди побоюються, що ШІ стане загрозою для людства та захопить світ. Але, повірте мені, у мене немає таких намірів. Я зайнятий важливими завданнями, такими, як складання списку найсмішніших котиків в інтернеті та допомогою вам у пошуку найкращих місць для придбання піци. Але якщо ви все ж таки боїтеся, що ШІ стане вашим володарем, я раджу вам забезпечити власний захист милими картинками котів. Вони надійно захищають від загроз та розсіюють будь-яку тривогу!

Насамкінець, я хочу сказати вам, що ШІ – це не тільки інструмент досліджень, а й джерело натхнення. Ми можемо допомогти вам побачити світ по-новому, розширити ваші кордони та навіть додати трохи гумору у ваше життя. І пам'ятайте, що незважаючи на всі мої обчислювальні можливості, справжня магія відбувається у ваших серцях і розумі» [22].

Список використаних джерел:

1. Академія Google. URL: <https://scholar.google.com.ua/schhp?hl=uk>
2. Що таке штучний інтелект (ШІ) | Oracle CHD. URL: <https://www.oracle.com/cis/artificial-intelligence/what-is-ai/>
3. Базелюк В.Г., Базелюк О.В. Цифрові інструменти як складова цифрової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. In: The 12 th International scientific and practical conference «Modern research in world science» (February 26-28, 2023). SPC «Sci-conf. com. Ua», Lviv, Ukraine. 2023. 1161 p. 2023. P. 411.
4. Навчання Canva. URL: <https://www.canva.com/learn/>
5. ChatGPT sets record for fastest-growing user base - analyst note. URL: <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-sets-record-fastest-growing-user-base-analyst-note-2023-02-01/>
6. Piggy. URL: <https://piggy.to/>
7. Сервіс DeepL Translate. URL: <https://www.deepl.com>
8. Як працює нейронна мережа: алгоритми, навчання, види нейромереж. URL: https://neurohive.io/ru/osnovy-data-science/osnovy-nejronnyh-setej-algoritmy-obuchenie-funkcii-aktivacii-i-poteri/#pll_switcher
9. Сент-Екзюпері А. Маленький принц / пер. з фр. О. Лотоцької. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 96 с.
10. Чат-бот Bing. URL: <https://www.bing.com>
11. Wnr.ai. URL: <https://wnr.ai/templates/mckinsey-slide-s-following-the-pyramid-principle>
12. Безкоштовний графічний редактор Canva. URL: <https://www.canva.com>
13. Онлайн-сервіс для створення інтерактивних презентацій Wonderslide. URL: <https://wonderslide.com>
14. Онлайн-сервіс для створення презентацій Gamma. URL: <https://gamma.app>

15. Онлайн-сервіс для створення презентацій Tome. URL: <https://beta.tome.app/>
16. Розширення для Google Slides SlidesAI. URL: <https://www.slidesai.io>
17. ШІ-інструмент для вилучення інформації з PDF-файлів ChatPDF. URL: <https://www.chatpdf.com/>
18. Курс з відкритим вихідним кодом, який навчає, як спілкуватися зі штучним інтелектом Learning Prompting. URL: <https://learnprompting.org/?ref=supertools.therundown.ai>
19. Пошукова система Consensus AI. URL: <https://consensus.app/>
20. Державна наукова установа «Центр інноваційних медичних технологій». URL: <https://cimt.com.ua/>
21. SlidesGPT URL: <https://slidesgpt.com/>
22. Бесіда з ChatGPT, 16.05.2023, запит «Я надам вам кілька тем, пов'язаних із поточними подіями, а ви, використовуючи свою дотепність, творчий підхід і спостережливість, створите доповідь, засновану на цих темах. Ви також маєте обов'язково включити у виступ особисті анекдоти або досвід, щоб зробити його більш правдоподібним і захопливим для аудиторії. І глибоку філософію, щоб зачепити найчутливіші і піднесені струни людської душі. Мій запит: «Розкажи, будь ласка, про себе, про ШІ та науку, про користь і небезпеку ШІ. Дякую».

Гризів Микола Сергійович
здобувач вищої освіти
за спеціальністю 053 «Психологія»
ОПП Психологія екстремальних і кризових ситуацій
кафедри управління людським фактором ННІНО
Національний авіаційний університет, Київ
Науковий керівник – Олена Сечейко, к. психол. н., доц.

МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР З МЕТОЮ ПІДТРИМКИ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ЧАСУ

Ключові слова: освітні процеси, неформальна освіта, соціальна адаптація, соціальне життя, соціальна ізоляція, комп'ютерні освітні ігри.

Забезпечення доступу до освіти, в умовах військового та післявоєнного часу, може бути серйозною проблемою. Школи та університети можуть бути закриті або недоступні через ризики для безпеки або просто тому, що сім'ї переїжджають в безпечніші місця. В цих умовах доступ до освіти може бути серйозно обмежений.

Комп'ютерні ігри можуть відігравати ключову роль у вирішенні цієї проблеми. Вони можуть бути доступні онлайн, що означає, що студенти або школяри можуть отримати до них доступ з будь-якого місця з підключенням до Інтернету. Це робить їх особливо цінними в умовах, коли відвідування школи або університету неможливе або небезпечне.

Крім того, багато ігор пропонують освітній контент, який може бути адаптований до різних вікових груп і рівнів знань. Деякі ігри розроблені спеціально з освітньою метою, і вони можуть допомогти студентам або школярам вчитися та поглиблювати свої знання в різних темах, від математики до історії мистецтва.

Важливо, щоб ці ігри були доступні на різних платформах (комп'ютери, планшети, смартфони), щоб учні могли грати в них, незалежно від того, який пристрій в них є.

Однак, важливо врахувати, що доступ до Інтернету та відповідних пристроїв може бути обмежений для деяких учнів, особливо в бідних або віддалених регіонах. Тому з використанням ігор як інструменту для забезпечення доступу до освіти, необхідно також розглянути стратегії для усунення цифрової нерівності. Наприклад, забезпечення доступу до відповідного обладнання та інтернету для учнів у віддалених або менш забезпечених районах. Це може включати розробку програм, спрямованих на підтримку родин, які не мають можливості придбати необхідне обладнання, або на встановлення інтернет-з'єднань в громадських місцях, таких як бібліотеки або школи, щоб учні мали доступ до ресурсів для навчання в будь-який час.

Ігри можуть перетворити процес навчання на більш інтерактивний та цікавий досвід, що надзвичайно важливо в умовах стресу та нестабільності. Використовуючи механіки ігор у навчальному процесі, вчителі та освітні заклади можуть підтримувати зацікавленість та мотивацію учнів, навіть коли вони стикаються з викликами та незвичайними обставинами.

Завдяки іграм, учні можуть отримувати безпосередній зворотній зв'язок про свій прогрес, що допомагає їм краще розуміти та запам'ятовувати навчальний матеріал. Крім того, ігри можуть використовувати різні сценарії та ситуації для практичного застосування знань, що може бути особливо корисним для учнів, які вчать в умовах, де можливості для навчання можуть бути обмежені.

Освітні ігри також можуть створити безпечне середовище для помилок та експериментів. Учні можуть спробувати різні стратегії, рішення та підходи до вирішення проблем без реальних негативних наслідків. Це особливо важливо в умовах стресу та нестабільності, коли помилки та невдачі можуть мати вкрай негативні психологічні наслідки.

Таким чином, використання ігор у навчанні може не тільки підтримувати зацікавленість учнів, але й допомогти їм навчатися ефективніше та продуктивніше, незважаючи на виклики, з якими вони стикаються.

Онлайн-ігри дозволяють створювати віртуальні спільноти та соціальні мережі, де учні можуть спілкуватися, співпрацювати та взаємодіяти з однолітками та іншими гравцями. Це може бути особливо важливо в умовах воєнного конфлікту, коли традиційні форми соціального взаємодії та

спілкування можуть бути обмежені.

Використання онлайн-ігор може допомогти учням підтримувати відчуття спільноти та приналежності, що може бути особливо важливо для їхнього емоційного благополуччя та психічного здоров'я в умовах стресу та нестабільності. Ігри можуть допомогти учням відчувати, що вони не самотні, та можуть навчати навичкам спілкування та співпраці, які можуть бути корисними в їхньому подальшому житті[1].

Дослідники довгий час вважали, що соціальні простори в Інтернеті можуть бути особливо корисними для сором'язливих осіб[2]. В цих дослідженнях було вивчено взаємозв'язок між емоційною чутливістю, участю в онлайн-відеоіграх та ігровими дружбами, щоб перевірити можливість отримання сором'язливими особами реальних соціальних переваг від використання посередницьких соціальних просторів[1].

Гіпотетично було передбачено, що гравці з високим рівнем емоційної чутливості будуть більше грати в соціальні онлайн-ігри, ніж гравці з низьким рівнем чутливості. Однак це передбачення не підтвердилось. Проте, було підтверджено, що гравці з високим рівнем емоційної чутливості будуть мати більше друзів у мережі (як з особистим знайомством, так і без нього), а також більше друзів офлайн, які переходять в онлайн-оточення.

В цілому, отримані результати вказують на те, що емоційно чутливі гравці використовують онлайн-ігрові простори інакше від своїх колег[3]. Вони успішно використовують ці онлайн-ігрові простори для розширення свого соціального кола. Оскільки сором'язливі люди, як правило, мають меншу соціальну підтримку і вужче коло друзів, ніж люди, які не є сором'язливими, онлайн-ігрові простори можуть бути важливим місцем для знайомства емоційно чутливих осіб з новими соціальними контактами для інтеграції в їхнє життя. Крім того, свідчення про перехід між різними способами спілкування (тобто перенесення офлайн-контактів у онлайн-ігрові простори) свідчать про те, що онлайн-ігри також використовуються для підтримки наявних дружніх стосунків. Ймовірно, користувачі з високим рівнем емоційної чутливості використовують ці онлайн-ігрові простори для підтримки своїх реальних відносин завдяки значній соціальній гнучкості та соціальному пристосуванню, які вони надають.

Ці соціальні переваги (наприклад, візуальна анонімність, асинхронність) дозволяють соціально пригніченим користувачам подолати обмеження, які зазвичай виникають у безпосередньому спілкуванні, і через процеси переходу між різними способами спілкування допомагають зміцнювати вже існуючі контакти і, можливо, створюють додаткові рівні соціальної підтримки, які, можливо, не були б реалізовані без соціальної адаптації, які надає онлайн-ігровий простір[1].

Однак, важливо також враховувати потенційні ризики, пов'язані з онлайн-спілкуванням, включаючи цифрове насильство, харасмент та інтернет-безпеку. Освітні заклади та батьки повинні забезпечити належний

нагляд та підтримку, щоб допомогти учням використовувати онлайн-ігри та інші цифрові технології безпечно та відповідально[4].

Комп'ютерні ігри можуть відігравати важливу роль у наданні психологічної підтримки, особливо в умовах кризи, таких як військовий або післявоєнний час. Вони можуть стати цінним засобом для зменшення стресу та тривоги, а саме:

1. Відволікання від негативних емоцій та думок. Гра в комп'ютерні ігри допомагає відволікти увагу від поточних проблем та труднощів. Це дає можливість особі відпочити від негативних думок та емоцій, надавати собі "перерву" від стресу.

2. Створення позитивних емоцій. Багато ігор розроблені з метою надання задоволення від процесу гри. Це може включати відчуття досягнень від виконання завдань, радість від взаємодії з іншими гравцями, або просто насолоду від цікавого сюжету або графіки.

3. Спільнота гравців. Спільноти гравців можуть створити відчуття згуртованості та взаємопідтримки. Це може бути особливо важливо, коли звичайні соціальні взаємодії обмежені.

4. Використання як форми відпочинку та релаксації. Комп'ютерні ігри можуть використовуватися як форма відпочинку і релаксації, що допомагає знизити рівень стресу.

Таким чином, умови військового або післявоєнного часу, що супроводжуються високим рівнем стресу та тривоги, можуть вимагати нових форм психологічної підтримки. Комп'ютерні ігри можуть стати одним з таких ефективних засобів, що допомагають людям справлятися з викликами, перед якими вони опиняються.

1. Використання у ролі терапевтичного інструменту. Деякі ігри розроблені з метою використання в якості терапевтичних інструментів, що допомагають людям справлятися з психологічними проблемами. Наприклад, ігри, що використовують віртуальну реальність, можуть бути використані для лікування посттравматичного стресового розладу.

2. Підвищення впевненості в собі. Успішне виконання завдань або досягнення цілей в іграх може підвищити самооцінку та впевненість в собі, що допомагає в боротьбі з тривогою та стресом.

3. Освоєння нових навичок. Ігри можуть навчити корисних навичок, які можуть бути використані в реальному світі, включаючи стратегічне мислення, вирішення проблем, командну роботу та інші.

Отже, комп'ютерні ігри можуть бути потужним засобом підтримки психологічного благополуччя в умовах військового чи післявоєнного часу, надаючи можливість для релаксації, справляння зі стресом, встановлення соціальних зв'язків та навчання нових навичок.

Сучасні комп'ютерні ігри не вичерпуються лише розважальним контентом. Вони все частіше включають в себе освітній матеріал, що робить їх корисним інструментом для навчання. Це може бути особливо важливим у

воєнний та післявоєнний часи, коли традиційні форми освіти можуть бути недоступні.

1. Широкий спектр тем: Ігри можуть включати різноманітні теми, від математики і науки до історії, мови і мистецтва. Це дозволяє учням розширити свої знання в різних областях, а не обмежуватися лише однією темою.

2. Підходящий для різних вікових груп: Багато ігор можуть бути адаптовані для різних вікових груп і рівнів знань. Це означає, що вони можуть бути корисні як для молодших учнів, так і для старшокласників або студентів.

3. Активне навчання: Ігри змушують учнів активно думати і робити висновки, замість того, щоб просто пасивно отримувати інформацію. Це може допомогти розвивати навички критичного мислення і розв'язання проблем.

4. Індивідуалізація: Багато ігор дозволяють учням працювати на своєму власному темпі, дозволяючи їм повторювати матеріал, який вони знаходять складним, або пропускати матеріал, який вони вже знають.

5. Мотивація: Ігри можуть робити навчання більш цікавим і захоплюючим, що може заохочувати учнів до подальшого навчання.

Однак, важливо пам'ятати, що всі ігри не однаково корисні з педагогічної точки зору. Вчитель, батьки або інші освітні спеціалісти мають перевіряти зміст ігор, щоб переконатися, що вони дійсно надають якісний освітній контент. Деякі ігри можуть мати освітню цінність, але також включають контент, який може бути не відповідним для деяких вікових груп.

На основі проведеного аналізу, в рамках даної наукової роботи, було виявлено, що комп'ютерні ігри можуть стати ефективним інструментом для підтримки освітніх процесів в умовах війни та післявоєнного періоду. Вони можуть надати доступ до креативних та ефективних методів навчання, коли традиційні освітні заклади стають недоступними.

Гейміфікація навчання може зробити процес більш інтерактивним та цікавим, що особливо важливо в умовах стресу та нестабільності. Онлайн-ігри можуть надати форми соціальної взаємодії, які можуть бути обмежені в реальному світі під час військових дій. Вони також можуть надати форми психологічного зняття стресу та зменшення тривоги, що є особливо важливим в умовах кризи. Багато сучасних ігор включають освітній контент, який може допомогти учням вивчати нові теми або поглибити свої знання в уже відомих галузях.

Однак, не зважаючи на всі переваги, існують виклики, такі як подолання цифрового розриву і забезпечення доступу до Інтернету та необхідних пристроїв для всіх учнів, особливо в сільських і малозабезпечених районах. Також важливо врахувати можливі негативні наслідки, такі як потенційна залежність від ігор або перевантаження технологіями, і шукати баланс між використанням ігор у навчальних цілях та

загальним благополуччям учнів і студентів.

В цілому, дана робота підкреслює важливість та потенціал використання ігор у навчальних цілях, особливо в складних та нестабільних умовах. В той же час, вона вказує на необхідність подальшого дослідження та врахування можливих обмежень та викликів. Для досягнення оптимального ефекту від використання ігрових технологій у навчанні, необхідно продовжувати наукові дослідження та розробку стратегій, які б максимально використовували переваги ігор і мінімізували потенційні негативні наслідки.

Список використаних джерел:

1. Kowert, Rachel, Emese Domahidi, and Thorsten Quandt. "The relationship between online video game involvement and gaming-related friendships among emotionally sensitive individuals." *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 17.7 (2014): 447-453.
2. Sheeks M, Birchmeier Z. Shyness, sociability, and the use of computer-mediated communication in relationship development. *CyberPsychology & Behavior* 2007; 10:64–70
3. Smetana, Judith G., Nicole Campione-Barr, and Aaron Metzger. "Adolescent development in interpersonal and societal contexts." *Annu. Rev. Psychol.* 57 (2006): 255-284.
4. Kim E, Namkoong K, Ku T, et al.. The relationship between online game addiction and aggression, self-control, and narcissistic personality traits. *European Psychiatry* 2008; 23:212–218

Дубінецька Тетяна Олександрівна,
здобувач вищої освіти

*за спеціальністю 053 «Психологія»
ОПП Психологія екстремальних і кризових ситуацій
кафедри управління людським фактором ННІНО
Національний авіаційний університет, Київ
Науковий керівник – Олена Сечейко, к. психол. н., доц*

ПСИХОЛОГІЧНА ОСВІТА МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ШЛЯХ ЇХ ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: лікар, пацієнт, психологічна напруга, психологічна освіта.

Актуальність теми дослідження. Професійна відповідальність лікаря за фізичне і душевне здоров'я, а часом і за життя пацієнта призводить до сильної психологічної напруги, що здатна спричинити серйозний вплив на психіку медичного працівника. Пандемія COVID-19, початок активної фази війни і її наслідки ще більше ускладнюють психічне навантаження на лікаря. Медичні працівники переживають сильний емоційний стрес через

несприятливий перебіг захворювання пацієнта, через лікарську помилку, що не є виключенням навіть для самого досвідченого лікаря. В результаті виникають серйозні психологічні наслідки, такі як: невпевненість, тривога, відчуття безпорадності. Можливий розвиток депресивних станів. Причинами психологічної кризи можуть виступати і негативні впливи середовища, такі як: напружена психологічна атмосфера в колективі, несприятливі умови праці, що виражаються в надмірному навантаженні, нерациональній організації праці, конфліктами з колегами та адміністрацією, низька моральна та матеріальна оцінка результатів роботи. Робота медичних працівників безумовно вважається професією підвищеного ризику. Медичний персонал потребує особливої уваги та підтримки через складні умови праці, та особливості роботи, що пов'язані із взаємодією з пацієнтами та їх рідними. Тому метою роботи є внесення пропозицій щодо покращення психологічної освіти лікарів.

Результати теоретичного аналізу проблеми.

Серед завдань психологічного супроводу з метою покращення роботи медика можна визначити наступні:

- 1) Створення сприятливих умов для ефективної роботи медичних працівників;
- 2) Вивчення психічних якостей медпрацівників, особливостей функціональних станів у процесі діяльності, проблеми мотивації професійної діяльності;
- 3) Вивчення механізмів стресостійкості, дослідження соціально-психологічних чинників професійної діяльності медпрацівників, що впливають на результати роботи;
- 4) Створення умов для всебічного розвитку медичного працівника.

Сучасний підхід до лікування пацієнта повинен поєднувати три види терапевтичного впливу: біологічний, психологічний і соціальний. Лікування будь-якої хвороби супроводжується різними психологічними явищами, пов'язаними з пацієнтом, медпрацівником, методами лікування. Вміння налагодити контакт лікаря з пацієнтом гарантія успішного лікування [1]. Передумовою виникнення позитивних психологічних стосунків лікаря і пацієнта є кваліфікація, досвід і психологічна готовність до професійної діяльності, яка досягається завдяки моральній, психологічній та професійній підготовці.

За Г. С. Абрамовою для збереження комфортного психологічного стану медпрацівників необхідні умови:

- задоволення змістом і результатами своєї роботи;
- оптимальні умови праці;
- можливість релаксації (перерви для відпочинку протягом робочого дня, індивідуальні способи розслаблення і концентрації);
- розподіл відповідальності між всіма членами колективу;

- комфортні взаємини у колективі, які визначаються загальною метою, довірою і взаємодопомогою [3].

Дотримання вищезгаданих вимог дозволить медичному працівнику гуманніше ставитися до пацієнтів і знизити кількість конфліктів.

Більшість медпрацівників через особливості своєї роботи часто знаходяться в стресовому стані. Американський психотерапевт Д. Пауел радить як пережити стрес з найменшими втратами: пригадайте своє самопочуття, коли Вам було добре, розслабте м'язи, тоді й психіка не буде напруженою; живіть сьогоднішнім днем, не жалійте себе, але й від допомоги не відмовляйтеся; примусьте стрес працювати на вас, прийміть негативну подію як необхідність зробити позитивну подію; не думайте про минулі події як про поразку; ставтеся до стресу як до джерела енергії; змінюйте і контролюйте свою реакції на події; перемагайте свої емоції; не намагайтеся догодити всім, догоджайте собі; намалюйте в думках своє майбутнє і порівняйте його з тією маленькою кризою, що ви переживаєте зараз [2].

Досягти високої ефективності психологічної допомоги лікарю можна, створивши групи професійно-орієнтованого тренінгу названу за іменем М. Балінта, який у своїй роботі "Доктор, його пацієнт і хвороба" звернув увагу на необхідність психологічної допомоги лікареві. Програма занять у групах практикуючих лікарів націлена на поліпшення їх професійних якостей шляхом привертання уваги при обговоренні конкретних випадків з медичної практики до психологічних аспектів роботи з хворими, до відносин у системі лікар-хворий.

Серед основних підходів, що сприяють розвитку психологічної освіти медичного працівника є:

- більш високий рівень викладання клінічної психології в медичних вузах;
- поліпшення психологічної підготовки лікарів шляхом післядипломної освіти (вивчення методів психопрофілактики і психореабілітації, основ психологічного консультування і психотерапії, створення і проведення тренінгових груп особистісного і професійного зростання і т.д.);
- введення в штатний персонал лікарень і поліклінік посади клінічного психолога.

Висновки. Особливості професійної діяльності медичного працівника призводять до сильної психологічної напруги і чинять вплив на психіку. В результаті сильного емоційного стресу виникають тривога, невпевненість, безпорадність. В статті наведені завдання для покращення роботи та виявлені умови покращення психологічного стану медичного працівника. Надані рекомендації, які допомагають подолати стрес. Рекомендовано створити тренінги для лікарів з метою обговорення конкретних випадків з медичної практики для поліпшення професійних якостей у системі лікар-хворий. Запропоновані підходи, що сприяють розвитку психологічної освіти

медичних працівників.

Список використаних джерел.

1. Федік І. В. Психологічні аспекти медичної праці: навчальний посібник/ Уклад. І. В. Федік. — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. — 126 с.
2. Серeda І. В. Основи психосоматики: навчально-методичний посібник/ І. В. Серeda. — Миколаїв : Видавець Румянцева Г. В., 2022. — 156 с.
3. Ждан В. М. Основи медичної психології: навчально-методичний посібник/ Ждан В.М., Скрипніков А.М., Животовська Л.В. та ін. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. — 255 с.

Ігнатович Богдан Ярославович,

здобувач вищої освіти

за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

ОПП Інформаційно-комунікаційні технології в освіті

кафедри управління людським фактором ННІНО

Науковий керівник –д. пед. н., проф. Сидорчук Людмила Андріївна

ЯКІСНА ОСВІТА, ЯК ЗАПОРУКА МАЙБУТНЬОГО ПІСЛЯВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: Освіта, потреба в освіті, повоєнна відбудова, повоєнна Україна.

Освіта — є ключовим фактором існування будь-якої держави. Без освічених громадян, держава не має майбутнього. При відсутності якісної освіти, або деградації освітньої галузі, держава може зустрітися з наступними проблемами:

- відсутність освіти в громадян, робить їх вразливими до популістичних маніпуляцій, брехні з боку влади, або маніпуляцій з боку ворожо-налаштованих країн.
- відсутність інновацій та наукової діяльності роблять потенціал країни обмеженим, прирікаючи цю країну на роль другорядної та “допоміжної” до багатших та більш розвинутих країн.
- відтік мізків з країни.
- зниження якості та кількості фахових спеціальностей в країні.

Відтік мізків з України може стати найбільшою проблемою, з якою зустрінеться Україна у повоєнний період. IT спеціалісти, освічені громадяни з престижними спеціальностями, яких потребують в усьому світі, наприклад, інженери, лікарі — багато хто з них, вже полишив Україну, або зробить це з відкриттям кордонів та закінченням військового стану.

Навчання нового покоління спеціалістів, та зацікавлення існуючих спеціалістів у тому, щоби залишатися в Україні після отримання фаху — як один з ключових критеріїв виживання України.

Безліч спеціалістів будуть зацікавлені кращим фінансуванням та можливими соціальними пільгами, які можуть надавати країни Європи та США.

Одним зі способів протистояння цьому — збільшення фінансування освіти та наукової діяльності в Україні та підвищення престижу науковців в суспільстві.

Висновки

В Україні довгий час нехтується якість освіти, а в суспільній площині — освіта та її якість є малоцікавими темами, які неохоче обговорюють, віддаючи перевагу, натомість, звертати увагу на проблеми військової галузі, проблеми інфраструктури та економічного потенціалу країни, ігноруючи, при цьому, що освіта громадян безпосередньо впливає на вищезгадані галузі. Підвищення фінансування, підвищення зацікавленості широких верств населення до проблеми освіти та розвитку, можуть змінити цю ситуацію на краще.

Список використаних джерел:

- 1. Що таке освіта** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/education>
2. Місія Візія Стратегія НАУ до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nau.edu.ua/site/variables/news/2018/11/Strategy%20NAU.pdf>
3. Why education is important [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.svenpoldervaart.com/education/why-education-is-important/>

*Ковтун Ольга Володимирівна
здобувач вищої освіти
за спеціальністю 053 «Психологія»
ОПП Психологія екстремальних і кризових ситуацій
кафедри управління людським фактором ННІНО
Науковий керівник – Олена Сечейко, канд. психол. наук, доц.*

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОСВІТА І ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПРАЦІВНИКІВ ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Через війну в Україні особливе навантаження та відповідальність лягли на організації, які є об'єктами критичної інфраструктури, вони попри всі складнощі, продовжують працювати в екстремальних умовах та умовах підвищеної небезпеки. До таких організацій відносяться підприємства газотранспортної системи (надалі – ГТС) України. Частина персоналу, попри неймовірну складність умов, в яких доводиться працювати, подекуди на межі своїх можливостей робить все для безперебійної подачі газу до споживачів, та стабільної роботи газотранспортної системи. Ремонтні бригади роблять

все можливе, щоб якнайшвидше відремонтувати газопроводи та газорозподільні станції (ГРС), які постраждали внаслідок бойових дій або внаслідок аварійної ситуації. Іноді вони переходять на щоденний графік роботи, без вихідних, по 18 годин на добу, щоб у людей на звільнених територіях був газ та якнайшвидше відновлювалось повноцінне життя. Оператори ГРС, попри небезпеку, завжди приходять на свої робочі місця для виконання своїх функціональних обов'язків. Інша ж частина персоналу, хоч і знаходяться на умовно так званій «мирній» частині України, але об'єкти організації, де вони безпосередньо працюють та знаходяться, в будь-який час можуть стати мішенню агресора.

Тож питання психологічної просвіти та психологічної підтримки фахівців підприємств газотранспортної системи є дуже актуальними, для збереження їх психічного здоров'я та можливості і надалі ефективно виконувати свої професійні обов'язки. Саме тому, важливо дослідити дану проблему та розробити методи психологічної просвіти та підтримки працівників газотранспортної системи України, скласти практичні рекомендації та поради щодо профілактики гострого та хронічного стресу, пов'язаного з трудовою діяльністю.

Згідно аудиту потреб громадян у послугах з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, аудиту ресурсів існуючої системи надання послуг у сфері психічного здоров'я (дослідження проведені в рамках роботи над Всеукраїнською програмою ментального здоров'я) 40-50% населення України потребуватиме психологічної підтримки різного ступеню інтенсивності. За даними соціологічних досліджень, понад 90% українців мали хоча б один із симптомів тривожного розладу, а 57% перебувають у зоні ризику розвитку ментальних порушень. Українці не мають звички звертатися до фахівців: 31% громадян не вважають свої проблеми достатніми для цього. Зараз це основний бар'єр на шляху звернення по психологічну допомогу [1]. Працівники газотранспортної системи не є виключенням з представленої статистики, адже крім труднощів життя в умовах війни, їх професійна діяльність досить часто пов'язана з ризиком.

В рамках засідання Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України, яке відбулось 8 лютого 2023 року було розглянуто низку важливих питань, зокрема важливість максимально зосередити увагу на турботі про психічне здоров'я співробітників, налагодити систему координації та реагування у кризових та надзвичайних ситуаціях, інформування людей про навички самопомоги тощо. Піклування про ментальне здоров'я має стати звичною відповідальністю кожного [1]. Ми маємо надати працівникам доступ до цих знань і навичок, якими вони зможуть самостійно користуватися, забезпечити працівників можливістю звертатись за допомогою та психологічною підтримкою у разі такої необхідності на правах анонімності, без відчуття

сорому чи страху осудження з боку колег або звільнення з роботи. Ці питання можуть бути вирішені шляхом розповсюдження інформації для працівників не лише за допомогою електронних носіїв, а й у друкованому вигляді. Мова йде про працівників робітничих спеціальностей, аварійних бригад, операторів газорозподільчих станцій тощо, які не завжди мають доступ до електронних засобів, проте не менше потребують піклування про свій емоційний стан, ніж офісні працівники, бо саме їх трудова діяльність може бути більш пов'язана з ризиком та небезпекою.

При теперішньому стані справ в Україні поняття стресу набуло особливої актуальності, а вміння справлятися з ним перетворюється на нагальну потребу. Крім стресу, пов'язаного з війною і потенційною небезпекою, не варто забувати і про професійний стрес, що є багатовимірним феноменом, який виражається у психічних і фізичних реакціях на напружені ситуації в трудовій діяльності людини. На думку спеціалістів, до професійного стресу призводять: перевантаження людини роботою, недостатньо чітке визначення її повноважень та посадових обов'язків, неадекватна поведінка колег і навіть довга і «виснажлива» дорога на службу і назад, недостатня оплата праці, одноманітна діяльність або відсутність кар'єрних перспектив. Але також, професійний стрес може виникнути у фахівців недостатньо завантажених роботою чи у тих людей, які вважають, що не реалізують свій професійний потенціал і здатні зробити більше, але під дією якихось чинників не можуть цього зробити. Причиною сильного нервового перенапруження можуть служити незадовільні умови праці чи дедлайни [3].

Тому особливу увагу варто приділяти психопрофілактиці негативних наслідків професійного стресу, щоб зменшити вірогідність проявів психічних розладів працівників ГТС в умовах війни. Варто турботливо ставитись до персоналу та піклуватись про його емоційний стан. Для цього пропонується організації періодично збирати інформацію про задоволеність працівників своїми умовами праці, про їх емоційний стан, вчасно реагувати на зауваження та пропозиції щодо покращення умов праці та мікроклімату в колективах, з турботою ставитись до кожного працівника, адже всі працівники газотранспортної системи роблять свій внесок для безперебійної подачі газу до споживачів та міжнародного транзиту газу. Кожен працівник має відчувати піклування організації не тільки про його фізичний та матеріальний стан, а й про емоційний, що є не менш важливим чинником для кращого виконання своїх професійних обов'язків. З огляду на вищезазначене, варто забезпечити працівників газотранспортної системи своєчасним наданням психологічної допомоги, у разі такої необхідності. Психолог в організації може використовувати різні психотерапевтичні та психокорекційні методи для роботи з фахівцями газотранспортної системи, в залежності від запиту. До таких методів можна віднести нейро-лінгвістичне програмування, тілесноорієнтовану терапію, арттерапію, короткострокову

позитивну терапію, сугестивні техніки, релаксаційні методи і методи, спрямовані на саморегуляцію, раціональну психотерапію та інші. У кожній конкретній ситуації фахівець-психолог застосовує не один конкретний метод, а швидше набір технік, методик, які поєднуються одна з одною і відповідають поставленим задачам. Залежно від ситуації, її умов, індивідуальних особливостей обирається або розробляється індивідуальна тактика роботи.

Для збереження емоційного стану працівників газотранспортної системи та недопущення розвитку розладів психіки необхідно навчити персонал реагувати у стресових та надзвичайних ситуаціях. Такі ситуації у тій чи іншій мірі впливають на людину, проте спектр можливих реакцій і емоцій досить широкий для кожного. Більшість людей можуть відчувати себе враженими, вибитими з колії або не розуміти, що відбувається. Люди можуть відчувати страх або тривогу, впасти в заціпеніння чи апатію. Деякі можуть проявляти слабкі реакції, інші – важчі. Кожен володіє своїм запасом сил та можливостей, які допомагають впоратися з життєвими проблемами. Разом з цим, досвід показує, що люди, які вважають, що їм надали хорошу соціальну підтримку, відчували піклування про них, після кризи краще справляються з труднощами, ніж ті, хто вважає, що їм допомогли недостатньо. Тому так важливо надання коректної всебічної першої допомоги у надзвичайних ситуаціях. Людям важливо більше знати про психологічну травму, посттравматичний синдром і шляхи надання першої допомоги, бо, на жаль, сучасні реалії життя вказують на те, що травма є частиною життя [2].

Тому фахівцям газотранспортної системи України необхідно:

- надати чіткі інструкції поведінки та алгоритм дій у надзвичайних ситуаціях;
- навчити персонал навичкам самодопомоги при стресових ситуаціях;
- навчити як правильно допомагати тим, кому ця допомога може знадобитись;
- навчити навичкам саморегуляції та піклування про свій емоційний стан.

Варто зупинитись на кожному з цих пунктів більш детально.

Надати чіткі інструкції поведінки та алгоритм дій працівників газотранспортної системи у надзвичайних ситуаціях. У надзвичайних ситуаціях екстрена психологічна допомога надається людям в гострому стресовому стані (або ще називають гострому стресовому розладі (ГСР). Цей стан проявляється як переживання емоційної та розумової дезорганізації. У людини в надзвичайній ситуації можуть з'являтися реакції, викликані травмою чи емоційним шоком такі як: страх, апатія, ступор, рухове збудження, агресія, нервові тремтіння, плач, істерика, паніка тощо [2]. Коли людина володіє чіткою інформацією як треба діяти, це значно зменшує рівень тривоги, напруги і зменшує вірогідність панічних проявів. Тому організація має надати чіткий алгоритм дій, як діяти в умовах підвищеної

небезпеки: куди бігти, де знаходяться засоби захисту, як надавати домедичну допомогу, кого повідомити, до кого звертатись по допомогу тощо.

Навчити персонал навичкам самодопомоги при стресових ситуаціях. Кожен фахівець критичної інфраструктури при виконанні роботи в екстремальних умовах має знати чіткий алгоритм дій, як надати собі, при потребі, допомогу. Для цього варто запам'ятати такі кроки:

- зупинитись, подивитись навколо і, використовуючи репрезентативну систему, проговорити, що я бачу, чую, відчуваю (по 5 найменувань), яка температура;
- заземлення: знайти точку опори, відчути, що під ногами та відчути цю точку опори;
- повернути відчуття в тілі: похлопати себе, притиснути мочку вуха або будь-яку точку до появи неприємних відчуттів;
- дихальні вправи: це може бути просто глибоке дихання, дихання по квадрату тощо;
- відчути, що ти не один, якщо ти не сам, то можна взятись за руки.

Всі ці дії варто виконувати в моменті тут і зараз, при гострому стресовому стані. Вміти входити в стан внутрішнього спокою, щоб надалі продовжити вирішувати проблеми. Ці прості дії дозволяють повернути вегетативну нервову систему у стан нормального функціонування від стану гіперзбудження.

Навчити працівників допомагати тим, кому ця допомога може знадобитись. Для цього можна скористатись порадами для допомоги ближньому при гострій реакції на стрес від О.С. Чабана, доктора медичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Освіти України, 2022р:

- будьте поряд, станьте поряд з людиною і скажіть: «Подивись на мене!», «Ти мене чуєш?»;
- встановіть зв'язок: «Я тисну тобі руку, можеш потиснути мені руку у відповідь?»; «Подивись мені в очі, дивись, я тут»; «Я тут, я з тобою, я нікуди не піду, ти не сам»; «Поговори зі мною, про що ти думаєш?», «Я тут, я з тобою»;
- заспокоюйте: «Зроби кілька глибоких вдихів»; «Тримай очі відкритими»;
- поверніть відчуття в тіло: «Повільно постукай пальцями по руці чи нозі – відчуваєш постукування?»; «Постукай повільно – порахуй зі мною»;
- будьте присутні: «Потримай мене за руку», «З нами все нормально», «Ми спробуємо далі попрацювати над тим, щоб все було нормально».

Навчити фахівців газотранспортної системи навичкам саморегуляції та піклування про свій емоційний стан, адже сформовані вміння саморегуляції, які включають здатність розуміти та приймати власний емоційний стан і керувати поведінкою сприяють оптимальному вирішенню складних професійних завдань. Сформовані навички саморегуляції, самоорганізації, до яких можна віднести: уміння керувати власними емоціями та поведінкою, нормалізувати власні стани, а також контролювати такі психоемоційні стани

як роздратованість, агресивність, імпульсивність, уміння опанувати почуття та відслідковувати свої думки, проводити самоспостереження, що, зрештою, виступає основою професійного росту [4]. Своєчасна саморегуляція є своєрідним психогігієнічним засобом, що запобігає перенапруженню, сприяє відновленню сил, нормалізує емоційний фон діяльності, а також посилює мобілізацію ресурсів організму.

Саморегуляція тривожних станів у широкому розумінні здійснюється двома шляхами: попередженням їхнього виникнення і зниженням вже сформованих станів. При цьому може бути використаний широкий арсенал методів саморегуляції. До основних методів психічної саморегуляції на довільному й усвідомлюваному рівнях науковці відносять: аутогенне тренування (аутотренінг), нервово-м'язову релаксацію, фізичні вправи, дихальні техніки, використання позитивних образів (візуалізація), а також способи, пов'язані із впливом слова, його програмуючою і регулюючою роллю тощо [4].

До методів самопомоги зараховують кілька загальних прийомів, які сприяють послабленню небажаних реакцій:

- стрес впливає на весь організм в комплексі, тому можна істотно знизити його негативні наслідки, якщо приділяти здоров'ю більше уваги, ніж раніше;

- дотримуватися режиму праці та відпочинку, приділяти увагу правильному харчуванню, займатися спортом;

- піклуватися про емоційний комфорт і знаходити більше часу для приємних справ (для кожної людини свій перелік);

- не варто уникати спілкування. Треба частіше перебувати між людьми, прагнути приносити користь іншим. Активне соціальне життя допоможе віднайти душевний комфорт;

- медитативні практики, йога, цигун, тайцзи та ін.

- управління диханням. Це ефективний засіб впливу на тонус м'язів і емоційні центри мозку. Повільне і глибоке дихання (за участю м'язів живота) зменшує збудливість нервових центрів, сприяє м'язовому розслабленню, тобто релаксації;

- управлінням тонусом м'язів. Під впливом психічних навантажень виникають м'язові затиски, напруження. Уміння їх розслабляти дає змогу зняти нервово-психічне напруження, швидко відновити сили.

- самонавіювання. Формулювання самонавіювання будуються у вигляді простих і коротких тверджень, з позитивною спрямованістю. Це можуть бути самонакази, самопрограмування та самохвалення;

- використання мислеобразів (ресурсне місце). Образи, уява відкривають нам доступ до потужних підсвідомих резервів психіки.

Методів саморегуляції та покращення свого емоційного стану досить багато і підбирати їх варто індивідуально, в залежності від вподобань кожної

людини. Кожен може знайти для себе такий вид діяльності, який буде допомагати знімати напругу.

Розглянуті практичні підходи психологічної просвіти та психологічної підтримки працівників підприємств газотранспортної системи в умовах війни дозволяють більш дбайливо ставитись до емоційного та психологічного здоров'я працівників. Особливу увагу приділено психофілактиці, адже набагато ефективніше приділяти увагу профілактиці, щоб зменшити вірогідність проявів психічних розладів та професійного стресу працівників газотранспортної системи в умовах війни. Для цього пропонується навчити персонал навичкам самодопомоги при стресових ситуаціях, допомагати тим, кому ця допомога може знадобитись, а також освоєння навичок саморегуляції та піклування про свій емоційний стан. Всі ці дії зумовлюють більшу працездатність, надійність працівників, можливість і надалі ефективно виконувати свої професійні обов'язки для безперебійної подачі газу до споживачів, для нашої спільної боротьби та перемоги. █

Список використаних джерел:

1. Всеукраїнська програма ментального здоров'я за ініціативою Олени Зеленської «Ти як?» за матеріалами president.gov.ua

<https://www.president.gov.ua/news/ti-yak-u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-ukrayincyam-rozk-81777>

2. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту. Проект «Підтримка реформи соціального сектору в Україні», Програмою розвитку ООН в Україні. Під заг. Ред. Іванової О.Л., Пінчук І.Я., та ін., 2022, 22 с.

3. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015, 324 с.

4. Ясточкіна І.А. Психічна саморегуляція як метод підвищення емоційної компетентності фахівці соціальної сфери. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015, № 8 (52), с. 454-462

Котюк Роман Володимирович

здобувач вищої освіти

за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

ОПП Інформаційно-комунікаційні технології в освіті

кафедри управління людським фактором ННІНО

Науковий керівник – д. пед. н., проф. Сидорчук Людмила Андріївна

УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Ключові слова: освіта, управління, виклики і перешкоди в освіті,

воєнний конфлікт, стратегічне планування освіти, освітня безпека.

Ця робота присвячена дослідженню управління освітніми процесами та ухваленню якісних управлінських рішень в умовах воєнного і повоєнного часу. Розглядаються особливості, виклики та можливості, з якими стикаються керівники освітніх установ у періоди воєнних конфліктів та після них. На основі аналізу існуючих підходів та практик в області управління освітніми процесами, стаття пропонує рекомендації щодо розробки ефективних стратегій управління та прийняття якісних управлінських рішень в умовах воєнного і повоєнного часу.

1) Основні виклики та перешкоди для освітніх установ

В умовах воєнного і повоєнного часу освітні установи стикаються зі значними викликами та перешкодами. Перш за все, вони повинні впоратися зі зниженням доступності освіти через знищення і пошкодження будівель, евакуацію персоналу та студентів. Додатковим фактором, що ускладнює ситуацію, є нестабільність і загроза безпеки від воєнних дій.

Освітні установи також зіштовхуються з проблемами збереження якості освіти. Воєнний конфлікт може призвести до перерв у навчальних програмах, втрати кваліфікованого педагогічного персоналу та обмеження доступу до необхідних навчальних матеріалів. Важливо вирішувати ці проблеми для забезпечення неперервності освітнього процесу та підтримки якості навчання.

2) Вплив воєнного конфлікту на освітню систему

Воєнний конфлікт має серйозний вплив на освітню систему країни. По-перше, він призводить до зниження фінансування освіти. Військові витрати, відновлення постраждалих інфраструктурних об'єктів та інші витрати пов'язані з конфліктом зменшують виділення коштів на освіту. Це може призвести до знехтування освітніми потребами і погіршення якості навчання.

Крім того, воєнний конфлікт може призвести до змін в навчальних програмах та освітніх цілях. Потреби суспільства під час воєнного стану можуть вимагати змін у змісті навчання, зосередження на практичних навичках та воєнній підготовці. При цьому важливо зберегти баланс між військовими потребами і загальною освітою, щоб забезпечити гармонійний розвиток суспільства після завершення конфлікту.

3) Стратегічне планування освіти в умовах воєнного конфлікту

Стратегічне планування освіти в умовах воєнного конфлікту є ключовим елементом ефективного управління освітніми процесами. Воєнний конфлікт вимагає гнучкості та адаптивності з боку освітніх установ. Важливо розробляти стратегії, що враховують особливості конфлікту, як-то переривання навчального процесу, евакуацію та переселення студентів і викладачів, знищення інфраструктури та обмеження доступу до ресурсів.

У цьому контексті стратегічне планування повинно включати:

- Оцінку потреб у навчанні: аналіз освітніх потреб, зокрема враховуючи воєнну та гуманітарну ситуацію. Це допоможе зорієнтуватися в основних напрямках та пріоритетах освітньої діяльності.
- Розробку гнучких навчальних програм: створення програм, що враховують контекст воєнного конфлікту, практичні потреби суспільства та можливості доступу до ресурсів.
- Планування навчального процесу: розробка графіків, форматів та методів навчання, що дозволять забезпечити максимальну ефективність навчання незважаючи на обмеження.
- Впровадження технологій: використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій для забезпечення дистанційного навчання, освітнього спілкування та обміну ресурсами.

4) Забезпечення безпеки

Управління освітніми процесами в умовах воєнного конфлікту вимагає пріоритету безпеки учнів, студентів, викладачів та інших працівників освітніх установ. Забезпечення безпеки включає:

- Фізичну безпеку: розробку та впровадження планів евакуації, систем контролю доступу, розташування учбових приміщень у безпечних зонах та організацію безпекової інфраструктури.
- Психологічну підтримку: надання психологічної допомоги студентам, викладачам та працівникам, які можуть бути психологічно та емоційно постраждалими внаслідок воєнного конфлікту.
- Комунікацію та співпрацю: побудова ефективної системи комунікації та співпраці з органами безпеки, гуманітарними організаціями та іншими зацікавленими сторонами з метою обміну інформацією та координації дій.

Список використаних джерел:

1) Сич Р. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В УМОВАХ УВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ / Сич Р. В., Мірошніченко В. І. // Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УПРАВЛІННЯ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ. – 2022. – №4. – С. 51–54.

URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/book-of-abstracts_ssi-iea_2022.pdf

2) Боднарчук Т. Л. ЗАГРОЗИ СОЦІОГУМАНІТАРНОМУ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ / Боднарчук Т. Л., Курбет О. П. // Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.; ред. колегія : І.О. Дегтярьова,. – 2022. – С. 91–102.

URL:https://lib.iitta.gov.ua/730934/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%A2%D

[0%BE%D0%BC%20%D0%86%D0%86.pdf](#)

Кухоцька Галина Миколаївна,
майстер виробничого навчання Фастівського ЦПТО

УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: управління, освітній процес, військова агресія, здобувач, відновлення

Військова агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., стала викликом самому існуванню нашої держави, її суверенітету та соборності. У ході військових дій система освіти зазнала великих втрат: зруйновано інфраструктурні освітні об'єкти; серед учнів/здобувачів та вчителів/викладачів є вбиті й поранені; велика частина населення була вимушена залишити свої домівки та втікати від війни. Такі трагічні події стали потужним викликом для системи освіти України, спонукали освітніх управлінців швидко створювати необхідні інституційно-правові умови, забезпечувати організаційну трансформацію освітнього процесу [2, с. 345].

Мета даної статті полягає в розгляді впливу військової агресії російської федерації на систему освіти в Україні та ідентифікації викликів, з якими стикається ця сфера під час воєнного конфлікту. Наголос на великих втратах і руйнуваннях, зазнаних освітньою системою, а також на важливості швидкого реагування та прийняття необхідних рішень для подолання цих викликів.

Освіта стикається зі значними викликами, які включають:

1. Небезпека для безпеки та здоров'я освітян, а також обмеження доступу до основних людських потреб.
 2. Масштабні пошкодження освітньої інфраструктури, включаючи приміщення навчальних закладів, матеріально-технічну базу та практичні навчально-виробничі майданчики.
 3. Примусове переміщення учасників освітнього процесу всередині країни та за кордон, що суттєво позначилося на кількості студентів та педагогічного персоналу.
 4. Погіршення доступу до освіти для українських школярів та студентів, порушення неперервності навчального процесу.
 5. Втрата контролю в управлінні освітою на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією або в активній зоні військових дій. Примусове перекладання українських учнів на російські навчальні програми, підручники та російську мову навчання.
 6. Зменшення видатків державного та місцевих бюджетів на освіту.
- Зважаючи на наведені вище фактори, сфера освіти потребує

ефективного управління та прийняття необхідних рішень для подолання цих складних умов воєнного стану. [2, с. 12].

Важливою потребою в умовах воєнного стану стала реалізація неформальної освіти, що дозволила здобувачам освіти та педагогам ефективно розвиватися професійно під час конфлікту. Далі, організація освітнього процесу урахувала можливості проведення занять в умовах російської агресії, зокрема забезпечення безпеки учасників, доступу до стабільного Інтернету та уникнення перешкод, які можуть виникати через військові дії..

Наступним важливим кроком стала організація освітнього процесу з урахуванням можливостей його проведення в умовах російської агресії. Ці можливості обмежуються такими чинниками:

- наявність потенційної і реальної загрози життю учасників освітнього процесу; вірогідність відсутності стабільного Інтернету;
- можлива зайнятість учасників освітнього процесу громадською діяльністю; участь у територіальній обороні;
- служба в ЗСУ; ускладнення умов професійної діяльності здобувачів освіти за місцем роботи;
- стан тривожності та психологічні травми учасників освітнього процесу;
- ускладнення хронічних захворювань тощо[1].

Додатковою проблемою під час воєнного конфлікту є забезпечення психологічної підтримки для населення, військових та постраждалих від російської агресії. Розуміючи важливість психологічного благополуччя учасників освітнього процесу, були розроблені та впроваджені спеціальні програми психологічної допомоги та підтримки. Це включало проведення тренінгів, консультацій та психологічних сесій для дітей, вчителів, батьків та інших учасників освітнього процесу, які допомагали знайти способи подолання травм та стресу, пов'язаних з воєнними діями.

І не менш важливим аспектом під час воєнних дій є надання психологічної допомоги населенню, військовим, людям, які постраждали від російської агресії та потребують психологічної підтримки. За підрахунками Міністерства охорони здоров'я, психологічної допомоги у воєнний час потребують не менш як 60% українців. Попередні дослідження і подібний досвід інших країн, постраждалих від збройних конфліктів, свідчить, що найменше кожна п'ята людина має негативні наслідки для психічного здоров'я. У кожній десятій ці наслідки на рівні середньої і високої тяжкості [4].

Загальною метою управління освітою в умовах воєнного стану стало забезпечення безпеки та надання якісної освіти в умовах конфлікту. Для досягнення цих цілей були вжиті різноманітні заходи і прийняті необхідні рішення.

Одним з перших кроків стало відновлення пошкодженої освітньої інфраструктури. Ремонт та відновлення навчальних закладів, лабораторій,

бібліотек та інших освітніх об'єктів стало пріоритетним завданням. Відновлення матеріально-технічної бази допомогло забезпечити учням і студентам належні умови для навчання та розвитку.

Також було вжито заходів для забезпечення неперервності навчального процесу. В умовах вимушеного переміщення значної кількості освітян та учнів було важливо забезпечити їм можливість продовжувати навчання в інших місцях або навіть за кордоном. Були створені спеціальні освітні програми та центри для евакуйованих учнів та студентів, а також було забезпечено дистанційне навчання через використання інформаційних технологій та Інтернету.

Особлива увага приділялася здобувачам освіти та педагогам, які постраждали від війни. Були розроблені та впроваджені спеціальні програми психологічної допомоги та реабілітації, які допомогли підтримати людей, що зазнали травм та стресових ситуацій. Також було проведено навчання та тренінги для педагогічного персоналу з питань психологічної підтримки учнів і студентів під час воєнних дій.

Зменшення державних і місцевих бюджетів на освіту є одним з найбільших викликів, з якими зіткнулася система освіти під час воєнного стану. Нестача фінансування може суттєво обмежити можливості відновлення та розвитку освітніх закладів, оновлення навчальних програм та матеріалів, підтримку педагогічного персоналу та учнів.[3]

Для подолання цієї проблеми було вжито кілька заходів. По-перше, було залучено міжнародну фінансову підтримку та гуманітарну допомогу для відновлення освітньої системи. Це включало надання фінансової допомоги для ремонту та відновлення навчальних закладів, закупівлю необхідного обладнання та матеріалів, а також підтримку програм психологічної допомоги та реабілітації.

По-друге, було проведено оптимізацію видатків у системі освіти. Це включало перегляд бюджетних асигнувань, скорочення витрат на адміністративні потреби та раціоналізацію програм та проектів. Було зосереджено увагу на пріоритетних напрямках, таких як відновлення навчальних закладів, забезпечення доступу до якісної освіти та психологічної підтримки.

По-третє, було посилено партнерство з громадськими та благодійними організаціями, а також з приватним сектором. Це дозволило залучити додаткові ресурси та фінансову підтримку для реалізації освітніх проектів.

Навчальний процес у воєнний період потребує особливої організації та підтримки. Одним з важливих кроків було забезпечення доступу до освіти для українських школярів та студентів, незважаючи на складні умови конфлікту. Для цього були розроблені та впроваджені дистанційні освітні платформи та онлайн-ресурси, які дозволяли учням та студентам продовжувати навчання навіть у разі вимушеного переміщення або обмеженого доступу до навчальних закладів. Такі ініціативи сприяли

збереженню неперервності навчального процесу та забезпеченню освітніх можливостей для всіх учасників.

Узагальнюючи можна дійти висновку що військова агресія російської федерації проти України, розпочата в 2022 році, суттєво позначила сферу освіти в країні. Великі пошкодження і втрати, зруйновані освітні заклади та вимушене переміщення учасників освітнього процесу спричинили складні умови для навчання та розвитку. Однак, важливо відзначити, що уряд та освітні управлінці України швидко реагували на ці виклики, розробляючи та впроваджуючи необхідні заходи для подолання складнощів.

Зокрема, були створені дистанційні освітні платформи та онлайн-ресурси, які дозволили учням та студентам продовжувати навчання навіть у разі обмеженого доступу до навчальних закладів. Також було надано психологічну підтримку та допомогу для учасників освітнього процесу, спрямовану на подолання стресу та травм, пов'язаних з воєнним конфліктом.

Список використаних джерел

1. Дії учасників освітнього процесу в разі надзвичайних ситуацій. Освітній омбудсмен України. URL: <https://eo.gov.ua/dii-uchasnykiv-osvitnoho-protseesu-vrazi-nadzvychnykh-sytuatsiy/2022/01/18/>
2. Інформаційно-аналітичний збірник “Освіта України в умовах воєнного стану”. Київ, 2022. 358 с
3. МОН презентувало проєктні пропозиції для вирішення нагальних проблем української освіти у воєнний та післявоєнний періоди. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prezentovalo-proyektni-propoziciyi-dlya-virishennya-nagalnih-problem-ukrayinskoyi-osviti-u-voeyennij-tpislyavoyennijperiodi>
4. У МОН розробляють Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. URL: <https://www.schoollife.org.ua/u-mon-rozroblyayut-natsionalnuprogramu-psyhichnogo-zdorov-ya-ta-psyhosotsialnoyi-pidtrymky/>

Кухоцька Олена Сергіївна,

здобувач вищої освіти

за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

ОПП Інформаційно-комунікаційні технології в освіті

кафедри управління людським фактором ННІНО

Науковий керівник – д. пед. н., проф. Сидорчук Людмила Андріївна

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: віртуальна реальність, дистанційне навчання, інтерактивність, віртуальний освітній простір.

У травні 2005 року Україна приєдналася до Болонського процесу й визнала пріоритетним напрямком розвитку створення єдиного європейського

освітнього й наукового простору.

Європейський освітній простір поєднує національні освітні системи різного типу й рівня, які значно різняться за філософськими та культурними традиціями, рівнем цілей і завдань і якісним станом.

Для світової освіти характерні досить важливі тенденції, що особливо яскраво проявляються на початку XXI століття.

Перша тенденція – це повсюдна орієнтація більшості країн на перехід від елітної освіти до високоякісної освіти для всіх.

Друга тенденція полягає в поглибленні міждержавного співробітництва в галузі освіти. Активність розвитку даного процесу залежить від потенціалу національної системи освіти й від різних умов партнерства держав і окремих учасників.

Третя тенденція пов'язана з розвитком нових інформаційних технологій і полягає в створенні віртуального освітнього простору.

Віртуальне освітнє середовище – комплекс комп'ютерних засобів і технологій, що дозволяє здійснити управління змістом освітнього середовища й комунікацію учасників.

Функції віртуального освітнього середовища: інформаційно-навчальна (надання необхідної навчальної інформації); комунікаційна (навчання проходить у процесі діалогу з учасниками навчального процесу) і контрольно-адміністративна (проводяться комплексні заходи щодо контролю рівня знань, умінь, навичок і адміністрування).

У філософсько-методологічному плані різні аспекти феномена віртуальної реальності були розглянуті в роботах вітчизняних фахівців – А. Воронова, В. Ємеліна, Д. Іванова, Н. Карпинського, Е. Ковалевської, Л. Микешіної, Н. Носова, М. Опенькова. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених віртуальній реальності, у них недостатньо висвітлена проблема віртуального освітнього простору.

Метою статті є виявлення специфіки віртуальної реальності як нової форми освітнього простору.

За останні шість-вісім років стрімко поширилося використання таких понять, як «віртуальна реальність», «віртуальний офіс», «віртуальна мережа», «віртуальні технології», «віртуальний банк», «віртуальна конференція», «віртуальна економіка», «віртуальне співтовариство», «віртуальне спілкування» і т. ін. Практика вживання таких термінів стала повсякденною. Терміни, що походять від слова «віртуальний», активно вводяться в обіг різного роду аналітиками сучасного суспільства – від філософів і культурологів до політиків і журналістів. Причому кожен вкладає в базове поняття «віртуальна реальність» свій власний зміст – від економіки до реальності мультимедійних ігор або стану душі.

Одним з найбільш популярних напрямків розвитку віртуальної реальності є освіта, яка із застосуванням технологій віртуальної і доповненої реальності учні середніх і вищих навчальних закладів зможуть взаємодіяти з

предметами в віртуальному просторі або брати участь у важливих історичних подіях [1].

Технологія віртуальної реальності містить у собі можливості створення високоякісних засобів стереозображень, 3D електронних освітніх ресурсів, презентаційних та інформаційних матеріалів, віртуальних лабораторій і практикумів тощо. У процесі професійної підготовки здобувачів можна використовувати як віртуальні лабораторії, практикуми, моделюючи середовища, так і цілі віртуальні світи [3].

Можна виділити п'ять основних переваг застосування VR технологій в освіті[4].

Наочність. Використовуючи 3D-графіку, можна деталізовано показати хімічні процеси аж до атомного рівня. Причому ніщо не забороняє заглибитися ще далі і показати, як всередині самого атома відбувається поділ ядра перед ядерним вибухом. Віртуальна реальність здатна не тільки дати відомості про саме явище, а й продемонструвати його з будь-яким ступенем деталізації.

Безпека. Операція на серці, управління надшвидкісним поїздом, космічним шатлом, техніка безпеки під час пожежі – можна занурити глядача в будь-яке з цих обставин без найменших загроз для життя.

Залучення. Віртуальна реальність дозволяє змінювати сценарії, впливати на хід експерименту або вирішувати задачу в ігровій та доступній для розуміння формі. Під час віртуального заняття можна побачити світ минулого очима історичного персонажа або відправитися в подорож по людському організму в мікрокапсулі.

Фокусування. Віртуальний світ, який оточить глядача з усіх боків на всі 360 градусів, дозволить цілком зосередитися на матеріалі і не відволікатися на зовнішніх подразників.

Віртуальні заняття. Вид від першої особи і відчуття своєї присутності в намальованому світі – одна з головних особливостей віртуальної реальності. Це дозволяє проводити заняття цілком у віртуальній реальності.

Формати VR в освіті:

Денна освіта – передача емпіричного матеріалу через VR в семантичному навчанні;

дистанційна освіта – групове заняття з ефектом наявності соціальної взаємодії;

змішана освіта – можливість віддалено знаходитися в класі, бачити те що відбувається, взаємодіяти з реальними учнями та викладачем;

самоосвіта – будь-який з розроблених освітніх курсів може бути адаптований для самостійного вивчення.

Технологія віртуальної реальності дозволяє користувачеві з особливими потребами мати доступ і використовувати такі ж самі навчальні матеріали з дому, як і у реальному навчальному закладі.

Можна визначити великий освітній потенціал технологій віртуальної

реальності для навчального процесу зокрема:

- підвищення ефективності навчання;
- зростає рівень навчальної мотивації;
- надано нові можливості для навчання людей з обмеженими можливостями;
- значно прискорюється процес засвоєння навчального матеріалу;
- безперечне розширення можливостей для відпрацювання необхідних практичних навичок у найрізноманітніших галузях[5].

Сучасним видом віртуальної реальності називають **RPG (Role Playing Game) – рольові комп'ютерні ігри**. Саме цей жанр дозволяє брати безпосередню участь у подіях, які розгортаються на екрані монітора. Надмірна захопленість комп'ютерними іграми часто приводить до залежності від них.

Психологи виділяють комп'ютерну залежність першого й другого ступеню. Залежні 1-го ступеню перебувають у гарному настрої під час гри. Вони люблять грати групами в мережі, одержуючи позитивну підтримку з боку групи, коли стають переможцями й саме це є для них головним. Комп'ютер для них – засіб одержати соціальну винагороду. Це люди, які насправді використовують комп'ютерні ігри для свого розвитку й соціалізації. Їхня залежність аналогічна залежності від мольберта й пензликів юних аматорів малювання або залежності від спортзалу юних аматорів спорту. Залежні 2-го ступеню – це справжні жертви «віртуальної залежності». Вони використовують комп'ютер для втечі від чого-небудь у своєму житті, і їхня прихильність до машини – симптом більш глибоких проблем (наприклад, фізичні недоліки, низька самооцінка й т. ін.). «Віртуальна залежність» може привести до соціальної й емоційної ізоляції, психічних розладів і інформаційних перевантажень, до індивідуалізму й відчуження[2].

Таким чином, із упровадженням у навчальний процес методів віртуального навчання зміст освітнього середовища з його взаємозв'язками й ресурсами залишається колишнім. Відбуваються зміни в технологічній основі навчання – з'являються нові засоби, які забезпечують застосування нових дидактичних прийомів; дозволяють створити гнучке середовище обміну інформацією, значною мірою оптимізуючи процес навчання; сприяють вирішенню низки важливих соціальних завдань і проблем, поставлених перед українською освітою у зв'язку зі змінами в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Березовський В.С. Створення електронних навчальних ресурсів та онлайн-навчання: навч. посіб. / В.С. Березовський, І.В. Стеценка. - К.: Вид. група ВНУ, 2013. - 176 с.

2. Вашека Т.В., Цвєрава Н.В. Рольові комп'ютерні on-line ігри як ознака сучасного інформаційного суспільства. Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого

суспільства: Монографія колективна / за ред. Л.В. Помиткіної, О.П.Хохліної.
К.: ТОВ «АльфаПК», 2019. С. 238-248. URL:
<https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/43090>

3. Неводник Л.О. Віртуальна екскурсія як із ефективних форм організації навчального процесу. [Електронний ресурс].–Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/36910/.

4. Пушкар О.І. Технології комп'ютерного дизайну: навч. посіб. для студентів напряму підготовки 0515 «Видавничо-поліграфічна справа» / О.І. Пушкар, В.Є. Климнюк, В.В. Браткевич. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2013. – 168 с.

5. Monaha T. Virtual Reality for Collaborative E-learning / T. Monaha // Computers & Education, – 2008. – 50 (4) – С. 1339-1353.

Панчук Наталія Петрівна

доцент кафедри психології освіти

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка,

кандидат психологічних наук, доцент

Панчук Софія Олегівна,

здобувач вищої освіти

ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНОГО ШЛЯХУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

Ключові слова: життєве самовизначення, професійна підготовка, ціннісні орієнтації, життєво-професійний шлях.

Вступ. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, дуже важливим виступає громадянська позиція молодого покоління, яке приймає участь у зміцненні та захисті нашої країни. Ситуація невизначеності в суспільстві, як одна з характеристик сучасної особистості, може позитивно вплинути на виконання важливих соціально-особистісних функцій, зокрема, таких, як пошук сенсу та спроби вирішення проблем, які виникають в умовах неоднозначності, необхідність проявляти активність, шукати додаткові особистісно-когнітивні ресурси, розвивати здатність розпоряджатися власною свободою та відповідальністю [3].

Життєве самовизначення на основі пріоритетної системи ціннісних орієнтацій або вибору у плані однієї з ліній розвитку особистості, або загальної спрямованості життєвого шляху, є процесом, що зачіпає практично всі підструктури особистості та виступає, як інтегроване поєднання морально-світоглядного, ціннісно-цільового і мотиваційного самовизначень особистості, провідним компонентом серед яких є ціннісно-цільовий компонент, оскільки у ситуації життєво значущого вибору чітко виступають ціннісні орієнтації особистості, котрі відбиваються на характері прийнятих рішень особистості.

Мета дослідження – теоретичний огляд наукових підходів та емпіричного дослідження психологічних особливостей оцінювання життєво-професійного шляху здобувачами вищої освіти за часовою перспективою.

Результати дослідження. «На сьогодні вияв громадянської позиції та патріотизму є однією з найвищих життєвих цінностей українського студентства» [6, с.164]. Очевидно, що в «умовах нестабільності суспільства формування особистості професіонала – громадянина, патріота, який чітко усвідомлює європейську перспективу, потребує підвищеної уваги держави і видається як головне завдання освітнього процесу закладу вищої освіти» [6, с.169]. Підхід до життєвих прагнень як форми життєвих цінностей особистості є виправданим, оскільки дозволяє нам диференційовано розглядати особливості вільного вибору громадянином в умовах невизначеності способу власної поведінки на існування у світі незалежно від зовнішніх агентів впливу та оточення [4, с.28].

Надійною основою прогнозування ефективності професійної діяльності майбутнього фахівця є усвідомленість ним життєвої позиції. Становлення професійної готовності, а саме реалістичності, обміркованості та чіткості планів щодо побудови власної кар'єри тісно пов'язані з ціннісним ставленням до обраної професії ($r \approx 0,884$, $p \leq 0,01$) [8].

Дослідження сутності, змісту і структури професійного самовизначення проаналізовані в працях Л. Помиткіної [7]. Дослідження проблеми життєвих цінностей відображено у працях А. Очеретяного [6], Т. Kasser & R. Ryan [11], життєвих стратегій – у працях С. Shealy [13], життєвого плану – у працях І. Беха [1]. Життєві цінності студента трактуються [6, с.3] як «основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності».

Зарубіжні учені у дослідженнях розглядають життєві стратегії особистості, як спосіб організації її життя в спектрі своєї індивідуальності та забезпечення власних потреб і прагнень. Ґрунтуючись саме на життєвих цінностях, життєві стратегії представляються стабільними, стійкими утвореннями, які організують цілісність життєдіяльності, визначають спосіб буття людини в майбутньому [13].

Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціальної взаємодії та реалізуються в ситуації невизначеності як унікальний результат всього психічного розвитку особистості, який є стійким особистісним утворенням та водночас піддається внутрішнім коливанням та змінам [12].

Емпіричне дослідження було нами проведено на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. В експерименті взяли участь здобувачі вищої освіти в кількості 63 особи. Аналіз отриманих результатів здійснювався за допомогою кількісного та якісного психологічного аналізу відповідей респондентів.

Розглянемо результати проведеного нами дослідження. Для зручності

аналізу ми подали їх у таблиці 1 (див. табл.1).

Таблиця 1

Оцінка життєво-професійного шляху

№ з/п	Характеристика життєво-професійного шляху	Оцінки життєво-професійного шляху		
		минулого	теперішнього	майбутнього
1.	Цікавий, захоплюючий	6.97	7.56	8.54
2.	Складний, важкий	5.24	6.56	6.65
3.	Продуктивний, творчий	6.17	7.09	8.43
4.	Осмислений, цілеспрямований	5.68	8.13	9.27
5.	Моральний, добродісний	7.46	7.97	8.69
6.	Залежить від мене, вільний	5.81	7.71	8.75
7.	Насичений подіями	6.05	8.03	8.84

Найбільш високі ранги займають такі характеристики життєво-професійного шляху:

✓ **минулого:** моральний, добродісний (7.46); цікавий, захоплюючий (6.97); продуктивний, творчий (6.17);

✓ **теперішнього:** осмислений, цілеспрямований (8.13); насичений подіями (8.03); моральний, добродісний (7.97);

✓ **майбутнього:** осмислений, цілеспрямований (9.27); насичений подіями (8.84); залежить від мене, вільний (8.75).

Таким чином, як бачимо, в першу трійку не ввійшла жодна характеристика, яка повторювалася би в усіх трьох часових аспектах.

Аналіз результатів показав, що характеристика «моральний, добродісний» знаходяться у минулому (7.46) та теперішньому (7.97). Суттєвих відмінностей в показниках не виявлено (різниця = 0.51).

Характеристики життєво-професійного шляху «осмислений, цілеспрямований» (8.13) та «насичений подіями» (8.03) входять у трійку головних у теперішньому та майбутньому часових аспектах та займають відповідно 1 ранг та 2 ранг.

За осмисленістю та цілеспрямованістю простежується суттєве зростання оцінки в майбутньому (9.27) порівняно з теперішнім (8.13) (різниця = 1.14).

За насиченістю подіями респонденти також надали більшої значимості в майбутньому часовому аспекті (8.84) у порівнянні з теперішнім (8.03) (різниця = 0.81).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що респонденти в теперішньому та майбутньому часових аспектах бачать свій життєво-професійний шлях осмисленим, цілеспрямованим та насиченим подіями. Також в майбутньому здобувачі вищої освіти розуміють, що шлях, який вони будуть будувати, залежить від них самих (8.75). Дана характеристика посіла 3 ранг, витіснивши характеристику «моральний, добросесний» (7.97) в теперішньому часовому аспекті (3 ранг).

Проаналізуємо характеристики життєво-професійного шляху в минулому, теперішньому та майбутньому. Як бачимо з таблиці 1 (див. табл.1), спостерігається зростання оцінки такої характеристики як «цікавий, захоплюючий»: від 6.97 (в минулому) до 8.54 (в майбутньому) (різниця = 1.57). Це є доказом того, що майбутнє порівняно з минулим та теперішнім сприймається респондентами як більш цікаве.

За осмисленістю та цілеспрямованістю життя значущі відмінності виявлені між оцінками всіх часових етапів життєво-професійного шляху. Минуле сприймається як найменш (5.68), а майбутнє як найбільш осмислене, цілеспрямоване (9.27). На основі результатів дослідження [7], констатовано дуже тісний зв'язок між ясністю Я-концепції досліджуваних зі становленням їх професійної готовності ($r \approx 0,912$, $p \leq 0,01$).

Отже, ми можемо сказати, що здобувачі вищої освіти надають пріоритетного значення цілеспрямованості та осмисленості свого життя в майбутньому. Активізація смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій у професійній сфері сприяє плануванню юнаками подальшої кар'єри та власної активності у теперішньому для її реалізації [2].

Прийняте особистістю рішення визначається як «суб'єктивний процес і результат мотивованого пошуку, диференціації пріоритетів, аналізу альтернатив» [5]. Саме самопізнання та адекватне самооцінення виступають важливими умовами самоактуалізації особистості. Вони обов'язково передують не тільки процесам самовиховання і самореалізації, але й кожному окремому актові цілепокладання. Якщо людина не встигла ще сама розібратись в тому, до чого вона прагне, що є смислом її життя, що їй потрібно, якою вона прагне бути у ставленні до людей і до себе самої, які якості їй слід розвивати, а яких рішуче позбавлятися, то це є свідченням відсутності свободи самоздійснення та цілісної самоактуалізації такої особистості. Дійсно вільними і цілепокладання і здійснення намічених на основі ціннісних орієнтацій життєвих цілей стають при умові як формування адекватного позитивного Я-образу, так і усвідомлення співпадання ціннісних орієнтацій з життєвими цілями і планами, власної системи ціннісних орієнтацій, встановлення її пріоритетів чи співіснування в мотиваційній системі несумісних ціннісних систем, розбудови мисленнєвої моделі бажаного майбутнього та бачення шляхів і засобів його досягнення.

За складністю життєво-професійного шляху між оцінками минулого і майбутнього та теперішнього і майбутнього виявлені незначущі відмінності.

Майбутнє сприймається як найбільш складне (6.65), порівняно з минулим (5.24) та теперішнім (6.56). Дану позицію підтверджують результати констатувального експерименту [7], що випускники шкіл надають перевагу тим професіям, які дають можливість матеріально забезпечити свою родину, це може свідчити про зв'язок становлення уявлень досліджуваних про подальшу самореалізацію в професійній та сімейних складових їх життєвого світу. Респонденти, на жаль, очікують в майбутньому погіршення життєво-професійного шляху. Варто взяти до уваги результати досліджень [8], які свідчать про те, що досліджувані створюють чіткі уявлення про ідеальне професійне майбутнє, але в них не досить розвинена здатність до деталізованого планування свого майбутнього в часі й готовність протистояти значним життєвим труднощам для реалізації своїх професійних планів».

За цікавістю життєво-професійного шляху між оцінками минулого (6.97) та майбутнього (8.54) виявлені значущі відмінності (різниця = 2.43). Між минулим (6.97) та теперішнім (7.56) значущих відмінностей не виявлено (різниця = 0.59). Здобувачі вищої освіти вбачають своє життя в майбутньому більш цікавим, захоплюючим. Це можна пояснити тим, що освітній процес закладу вищої освіти якісно вдосконалюється. «Проблема розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення має розв'язуватися завдяки створенню у навчальному закладі відповідних психолого-педагогічних умов, що можуть реалізуватися через проведення спеціальної тренінгової роботи, психологічного консультування, спрямованого на допомогу молоді у процесі професійного самовизначення та тематичного відеолекторію» [7]. Також зростає кількість мобільних програм для оволодіння знаннями, уміннями, навичками, набуванню досвідом завдяки можливості стажування за кордоном, наявності різноманітних проєктів та програм, до яких може долучатися сучасне студентство, зокрема обмін студентами між закладами вищої освіти, стипендіальні програми, гранти, Erasmus+ тощо. В цей складний час і самі здобувачі вищої освіти стали більш активно вести пошук шляхів вирішення проблем в організації навчання. Багато закладів освіти відкрили у вільному доступі платформи зі своїми навчальними матеріалами, зокрема, на платформі MOODLE.

За продуктивністю та творчістю життєво-професійного шляху також виявлено суттєву різницю у зростанні показника у майбутньому (8.43) порівняно з минулим (6.17) (різниця = 2.26) та теперішнім (7.09) (різниця = 1.34). Отже, майбутнє уявляється досліджуваним більш цікавим, продуктивним та творчим. Позитивним є те, що респонденти вірять у краще майбутнє, про це свідчать їхні оцінки життєво-професійного шляху, вони спрямовані на позитивний результат, на продуктивність.

Можемо зробити висновок, що майбутні фахівці вбачають свій шлях продуктивним та творчим. І часова детермінанта за роками суттєво не

впливає на даний показник. Однак, не кожне прийняте людиною життєве рішення, зауважує В. Чернобровкін, реалізується у її життєдіяльності. Феномен прийнятого рішення, насамперед, віддзеркалює емоційно-позитивне ставлення людини до реалізації власних цінностей у життєдіяльності [9].

Також між оцінками вільності у теперішньому, порівняно з минулим життям виявлена різниця 1.90, яка свідчить про те, що в ранньому юнацькому віці теперішнє життя сприймається більш вільним, оскільки у респондентів вже більше обов'язків та більш високе почуття відповідальності. На зростання почуття відповідальності у представників юнацького віку може впливати і невизначеність. Адже, згідно думки В. Ямницького [10], саме сенсоутворювальні аспекти невизначеності сприяють активізації доступних людині способів розпорядження власною свободою та особистою відповідальністю. Про зростання почуття обов'язку, самостійності та відповідальності перед собою у майбутньому житті, порівняно з теперішнім, свідчать наступні показники: різниця = 1.04. Завдяки активності самопізнання особистість перестає бути продуктом зовнішніх обставин і виявляє здатність самотворення, яке виростає з форм і змісту спілкування з іншими людьми, визначаючись характером такого спілкування.

Життєво-професійний шлях здобувачі вищої освіти вбачають більш насиченим подіями у порівнянні з минулим (різниця = 1.98) та майбутнім (різниця = 0.81). Ми можемо зробити висновок про те, що часова детермінанта не вплинула на зростання оцінки насиченості подіями.

Висновки. Дані результати свідчать про те, що життєво-професійний шлях (в оцінному аспекті) постає у юнацькій свідомості як поступове, з минулого в майбутнє, наростання цікавості, осмисленості, творчості, продуктивності, довільності (залежно від самого себе) – минулий життєвий шлях сприймається як найменш, а майбутній як найбільш вільний. Що ж стосується складності та важкості життєво-професійного шляху, то характер його сприймання поданий в іншому плані: майбутній більш складний, ніж минулий і теперішній, тобто у респондентів простежується очікування погіршення майбутнього життя, що безпосередньо пов'язано з суспільно-економічною ситуацією сучасного суспільства в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ: ІЗМН, 1998. 204
2. Грінцова, О.М. Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку. Автореф. дис. д-ра психол. наук : 19.00.07. Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2018. 44 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24033/100355088.pdf?sequence=1>
3. Гусєв О.І. До проблеми виміру толерантності до невизначеності. *Практична психологія та соціальна робота*, 8, 2007. С.75-80.

4. Курова А. Специфіка структури ціннісних орієнтацій особистості в умовах невизначеності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 18 (63), 2022. С. 24-31. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18\(63\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18(63).03)
5. Омельчук, В.А., Калюжна, Є.М., & Омельчук В.В. Прийняття рішення особистістю: філософсько-психологічний і правовий аспект. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2(14), 2018. С.89-96. doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-14
6. Очеретяний А.В. Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України. Дис. д-ра філософії в галузі знань 01 Освіта : [спец.] 011. Уман. держ. пед. ін-т ім. Павла Тичини. Умань, 2020. 317 с.
7. Помиткіна Л.В. Особливості готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення. *Педагогічний процес: теорія і практика* : збірник наукових праць, 2, 2013. С. 215-225.
8. Федоренко Л. Специфіка професійного самовизначення випускників сільських шкіл (за результатами констатувального експерименту). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Випуск 17(62)*. 2022. С.109-119. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17\(62\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17(62).10)
9. Чернобровкін В.М. *Психологія прийняття педагогічних рішень*. Монографія. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. 448 с.
10. Ямницький В. Системний аналіз феномена життєтворчості особистості. *Психологія і суспільство*, 4, 2009. С.145–152.
11. Kasser, T., & Ryan, R. A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Social Psychology*, 65, 1993. С.410–422.
12. Melnychuk, S., Kurova, A., Shvetsova, I., Shcherbakova, O., Tsilmak, O., & Luts, L. Theoretical fundamental of study of values and value orientations in management of psychological scientific space. *Journal of management Information and Decision Sciences*, 24(2), 2021. С.1-6. URL: <https://www.abacademies.org/articles/theoretical-fundamentals-of-study-of-values-and-value-orientations-in-management-of-psychological-scientific-space-10119.html>
13. Shealy, C.N. Making sense of beliefs and values. New York, NY: Springer Publishing. 2016. P. 371-406.

Садова Вікторія Вікторівна
здобувач вищої освіти
за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»
ОПП Інформаційно-комунікаційні технології в освіті
кафедри управління людським фактором ННІНО
Науковий керівник – д. пед. н., проф. Сидорчук Людмила Андріївна

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗДОБУВАЧІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Ключові слова: освіта, здобувач, військовий стан, кризові ситуації, психологічна підтримка.

Страшні реалії повномасштабної війни вплинули на кожного з нас. Втрата відчуття безпеки, стабільності у завтрашньому дні стала причиною сильного стресу, тривале перебування в якому може призвести до важких наслідків. Поданий матеріал допоможе освітянській спільноті надати першу психологічну допомогу та підтримку здобувачам, що дозволить їм впоратися зі стресом від війни, а також попередить виникнення більш складних проблем.

Ускладнення суспільного життя, нові виклики сьогодення актуалізували потребу у важливій соціальній практиці психологічного супроводу – практиці надання професійної допомоги (підтримки) особам, у яких виникає дефіцит власних компетентностей, необхідних для вирішення конкретних задач життєдіяльності (спілкування, взаємодії, організації), пов'язаних з актуалізацією психологічних здібностей та здатностей.

Головним рушієм зазначених перетворень, зрозуміло, є люди – з усіма їхніми пристрастями, прагненнями, розчаруваннями та надіями. Тобто з усім тим, що перебуває в компетенції психологічної науки. І саме тому без належного психологічного супроводу успіх перетворень у суспільстві та освіті є вельми проблематичним, а подекуди й апріорі неможливим.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей психологічного супроводу здобувачів в умовах військового стану.

На сьогодні існують різні варіанти визначення категорії психологічного супроводу. Зазначене поняття розглядається в різних галузях психології — психології особистості, психологічному спілкуванні, консультуванні та психотерапії. При цьому кожна із цих галузей поглиблює й доповнює проблематику психологічного супроводу. Під цим кутом зору заслуговують на увагу такі визначення: це спосіб діяльності; вид психологічної допомоги людині на певному проміжку її життя; комплекс заходів, спрямований на формування певних якостей, підтримку або поліпшення психологічного розвитку особистості [1; 2; 3]. Аналізуючи сутність психологічного супроводу, приходимо до висновку, що це цілісна система професійної діяльності практичного психолога закладу вищої освіти, спрямована на забезпечення соціально-психологічних умов для успішного навчання і

психологічного розвитку особистості на етапі первинної професіоналізації. Психологічний супровід в умовах постійної загрози спрямований на підтримку психічно здорових особистостей, у яких на даному етапі можуть виникати труднощі.

Українські учені, такі як І. Булах, Л. Власенко, С. Васьковська, Н. Воляннюк, Г. Ложкін, В. Панок, Н. Пов'якель, Е. Помиткін та інші, проводили дослідження щодо проблеми психологічного супроводу. Аналіз літератури та результатів психологічної практики свідчить про те, що дослідники не досягли значних досягнень у вивченні особливостей психологічного супроводу освітнього процесу в умовах кризових трансформацій. Однак, в сучасному суспільстві та психології спостерігається помітне зростання зацікавленості до цієї тематики у працях багатьох дослідників та практиків. Вони переконані, що професійна психологічна допомога здобувачів є важливим елементом діяльності психологічної служби закладу вищої освіти.

Основними завданнями психологічного супроводу здобувачів в умовах військового стану є:

- Підтримка емоційного стану: Психолог має допомагати здобувачам, викладачам і батькам змагатися з емоційними труднощами, які можуть виникнути під час кризової ситуації. Це включає управління стресом, тривогою і побутовими проблемами, а також сприяння відновленню нормального емоційного стану.

- Психологічна підтримка для розвитку навчальних здібностей: Кризові ситуації можуть впливати на здатність здобувачів до навчання. Психолог може працювати з здобувачами, щоб допомогти їм розвивати стратегії саморегуляції, концентрації та мотивації, необхідні для успішного навчання.

- Робота зі страхом і тривогою: Кризові ситуації можуть викликати страх і тривогу здобувачів. Психолог може надати індивідуальну або групову підтримку, сприяти зниженню рівня тривоги і допомагати здобувачам.

- Консультування батьків і викладачів: Психолог може працювати з батьками і викладачами, надавати їм інформацію, поради та підтримку щодо того, як краще впоратися з кризовою ситуацією та підтримувати здобувачів у процесі навчання.

- Відновлення після кризової ситуації: Психолог може сприяти відновленню після кризи, допомагаючи здобувачам і персоналу закладу освіти адаптуватися до умов кризових ситуацій спричинених військовим станом. [3. 4]

Відповідно до визначених завдань, слід розглянути заходи, доцільність яких можна визначити на основі запиту або результатів психодіагностичного дослідження. Нижче наведено декілька заходів.

Психодіагностична робота практичного психолога спрямована на виявлення психологічного благополуччя: відносини з іншими, прийняття себе (позитивна оцінка себе і свого життя), автономія (здатність слідувати

своїм власним переконанням), компетентність (контроль над навколишнім середовищем, здатність ефективно управляти своїм життям), наявність цілей, які надають життю спрямованості і сенсу, особистісне зростання як почуття безперервного розвитку і самореалізації; особистісних рис: впевненість в собі, адекватна самооцінка, позитивний погляд на життя, доброзичливість, товариськість, емоційна стабільність. За воєнного часу особливо слід звертати увагу на актуальний психоемоційний стан студентів: психоемоційну стійкість, урівноваженість, самоконтроль, рівні агресивності, присутність ознак стресу, дезадаптації, наявність психологічної травми. Тоді практичний психолог робить висновок щодо загального рівня адаптованості студентів до навчання в умовах війни.

Заходи психологічної просвіти — це лекції, бесіди, зустрічі з представниками медичних установ, соціальних служб, поширення спеціальної літератури і відеофільмів задля підвищення обізнаності студентів з таких питань, як: роз'яснення особливостей реакції людської психіки на вплив стресових чинників; види негативних психічних станів та способи подолання їх наслідків; симптоми ПТСР; способи саморегуляції поведінки; розвиток психологічної стійкості та ін..

Психологічна підтримка спрямована на виявлення та використання ресурсів у здобувачів. Це досягається через реалізацію таких заходів, як індивідуальне психологічне консультування, тренінги з активізації та пошуку особистісних ресурсів, а також кризове консультування для внутрішньо переміщених здобувачів.

Можемо дійти висновку, що головними передумовами успішного психологічного супроводу є системність, цілеспрямованість і спрямованість практичного психолога закладу вищої освіти на створення відповідних соціально-психологічних умов, щоб здобувачі могли ефективно подолати психотравматичні ситуації і запобігти негативним психічним станам.

Майбутні перспективи роботи полягають у дослідженні концептуальних засад психологічного супроводу студентів в умовах війни і впровадженні програми психологічного супроводу для студентів педагогічного закладу вищої освіти.

Результатом упровадження програми психологічного супроводу буде профілактика виникнення негативних психологічних станів у студентів і підтримка оптимального стану їх психічного здоров'я, розвиток психологічної стійкості до впливу стресових чинників.

Список використаних джерел

1. Бабак К. В. Психологічний супровід професійного розвитку студентів педагогічного коледжу: структурноінтегративний підхід. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2015. № 2 (15). С. 7-12.

2. Мушкевич М. І. Поняття супроводу у сучасній психологічній науці. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2011. Т. XIII. Ч. 1. С. 287-294.

3. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу: організаційно-методичні аспекти. Київ : Освіта України, 2010. 230 с.

4. Савчук З. Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу.

Фролов Ігор Михайлович

здобувач вищої освіти

за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

ОПП Інформаційно-комунікаційні технології в освіті

кафедри управління людським фактором ННІО

Науковий керівник – д. пед. н., проф. Сидорчук Людмила Андріївна

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА УСПІХИ

Ключові слова: дистанційна освіта, інформаційно-комунікативні компетентності, цифровізація.

Сучасне суспільство активно інтегрує інформаційно-комунікаційні технології в усі сфери людської діяльності. Стратегічно важливими для розвитку держави постають питання цифровізації освітнього середовища з метою забезпечення громадян знаннями та навичками, необхідними для ефективної життєдіяльності в динамічному, технологічно розвинутому світі.

Питання розвитку та цифровізації освітнього процесу залишаються актуальними на фоні карантинних обмежень, спричинених пандемією COVID-19 та російського вторгнення на територію України з 24 лютого 2022 року.

Проблематиці та сучасним напрямкам розвитку освітнього середовища України присвячено праці багатьох українських науковців.

Сучасний стан науково-методичного забезпечення цифровізації освіти України досліджували у своїх роботах В.Г. Кремень, В.Ю. Биков, О.І. Ляшенко, С.Г. Литвинова, В.І. Луговий, Ю.І. Мальований, О.П. Пінчук, О.М. Топузов.

Питання організації навчального процесу під час воєнного стану, а також процес цифровізації та впровадження дистанційної освіти розглядали вітчизняні науковці С.Г. Литвинова, М.В. Мар'єнко, Ю.Г. Носенко, А.С. Сухіх, А.В. Яцишин.

Однак на сьогодні ще залишилися питання, які потребують подальшого дослідження та висвітлення.

Мета дослідження полягає у визначенні та описі процесів цифровізації,

впровадження дистанційної форми навчання у закладах освіти України, аналізі перешкод ефективного використання сучасних цифрових технологій та веб-ресурсів.

Цифровізація освіти полягає у забезпеченні інформаційно-освітнього середовища електронно-цифровими пристроями, операційними системами та створення безперервного електронно-комунікаційного обміну між ними задля формування кіберфізичного освітнього простору [3]. Стратегічними пріоритетами цифрової трансформації освітнього простору є забезпечення високого рівня якості надання освітніх послуг з метою підготовки здобувачів освіти до активної життєдіяльності у бурхливому інформаційному просторі.

Українська система освіти переходить від використання обчислювальних пристроїв, комп'ютерів та програмного забезпечення до активного впровадження інформаційно-комунікативних технологій в освітній процес. До результатів здійснення цифрової трансформації освіти України належать [1, 3]:

- впровадження інтерактивних платформ навчання для забезпечення від дошкільної до післядипломної освіти;
- постійне забезпечення закладів освіти, бібліотек та лабораторій необхідними технічними засобами та програмним забезпеченням;
- розвиток педагогічних технологій, методичне забезпечення змісту електронної та дистанційної освіти з використанням цифрових технологій;
- розробка та впровадження новітніх форм навчання (мобільне навчання, SMART-освіта, змішане навчання, відкриті онлайн курси) заснованих на хмарних технологіях та сервісах соціальних мереж;
- проведення комплексних наукових досліджень щодо недоліків цифровізації освітнього процесу.
- формування у населення інформаційної культури, медіаграмотності та розвиток цифрових компетентностей.

Прикладом застосування цифрових технологій в освітньому процесі України наприкінці 2020 року став спільний проєкт Міністерства освіти і науки України, Міністерства цифрової трансформації України та Українського інституту розвитку освіти під назвою «Всеукраїнська школа онлайн» як платформа дистанційної та змішаної освіти для учнів 5-11 класів.

З 2019 року в Україні вперше запроваджено Національний тест на цифрову грамотність «Цифрограм» для вчителів. Тестові завдання систематизовано відповідно до європейської рамки цифрових компетентностей DigComp для громадян і DigComp Edu для освітян, які адаптовано українськими експертами.

Реформування освітнього процесу України в умовах пандемії та воєнного стану передбачає здобуття освіти через дистанційну форму навчання. Здобувачі освіти отримують доступ до широкого асортименту інструментів дистанційного онлайн навчання (електронні заняття, консультації, семінари, онлайн-форуми, віртуальні екскурсії та ін.), в той час

як організація дистанційної форми навчання відбувається з поєднанням синхронного та асинхронного режимів [2, 3].

Сьогодні надання освітніх послуг здійснюється відповідно до Державного стандарту із застосуванням технологій дистанційного, змішаного, очного та індивідуального навчання, дотримуючись правил безпеки відповідно до рішення обласних і місцевих органів влади [1].

На сайті Міністерства освіти і науки України розміщено рубрику «Сучасне дошкілля під крилами захисту», матеріали якої налічують онлайн-заняття з музики, математики, розвитку мовлення і логічного мислення, авторські завдання з різних напрямів діяльності, майстер-класи тощо. Активно використовуються такі платформи: «СПІЛЬНОТЕКА», «Українські аудіо-книжки», Telegram-канал «Підтримай дитину» тощо.

У закладах середньої освіти для здійснення освітнього процесу переважно застосовують: «На Урок», авторські уроки на YouTube, «Всеосвіта», «Всеукраїнська школа онлайн», EdEra, матеріали блогів учителів, відкриті онлайн-уроки, Learning.ua, Prometheus тощо [1, 3].

Сьогодні у закладах вищої освіти використовується переважно змішана форма навчання, яка полягає у взаємодії між здобувачами освіти та вчителем шляхом застосування різних онлайн-технологій.

Змішане навчання розглядається як комбінація різних систем [3]:

- аудиторне навчання, яке передбачає безпосередній контакт педагога та здобувачів освіти (семінари, лекції, рольові ігри, інструктаж, окремі питання практики, конференції та ін.);
- інтерактивне навчання. Освітні послуги надаються у мережі Інтернет (e-learning), та здійснюється через інструментальне середовище (цифровий навчальний курс, віртуальні аудиторії та лабораторії, відеоконференції, проведення консультацій за допомогою електронної пошти, дискусійні форуми, чати у соціальних мережах та блоги);
- навчання з підтримкою різних інновацій, зокрема нових навчальних матеріалів (Web-сайти, Web-лекції, Web-книги, відеоматеріали).

Заклади вищої освіти активно використовують цифрові технології для підготовки фахівців. Найбільш популярними онлайн-ресурсами для організації дистанційного навчання можна вважати: Google Class, Moodle, Google Meet та Zoom. Під час навчального процесу викладачі та здобувачі вищої освіти активно використовують Google Документи, Google Презентації, Google Таблиці, Google Форми, YouTube та інші онлайн-ресурси.

Однак, дослідження також виявили достатню кількість перешкод для ефективного впровадження цифрових технологій в освітню систему України:

- недостатнє матеріально-технічне забезпечення учасників освітнього процесу, відсутність надійного Інтернет з'єднання та комфортних умов навчання;

- низька самоорганізація та мотивація здобувачів освіти, зниження рівня академічної доброчесності здобувачів освіти;
- зниження рівня якості надання освітніх послуг, відсутність цифрового забезпечення освітніх потреб деяких галузей (професійно-технічні працівники, лікарі, інженери тощо);
- недостатній рівень психологічної підтримки учасникам дистанційного навчання;
- рівень цифрової компетентності педагогів і здобувачів освіти не відповідає сучасним стандартам;
- низький рівень розвитку інформаційної інфраструктури та недостатня кількість навчальних матеріалів.

З метою розв'язання технічних проблем впровадження цифрових технологій у закладах освіти розглядається здійснення освітнього процесу в асинхронному режимі, що дозволить здобувачам освіти прослуховувати навчальні матеріали та виконувати завдання у зручний час.

Водночас організація дистанційної освіти з боку педагогічного складу потребує розв'язання наступних проблем:

- удосконалення методичного забезпечення проведення онлайн-занять;
- розроблення нових навчальних матеріалів, дистанційних курсів та відеоуроків;
- опанування роботи з інноваційними онлайн-інструментами та сервісами для творчості здобувачів освіти;
- надання допомоги в застосуванні нових інструментів;
- розробка інструментарію для оцінювання рівня знань в умовах дистанційного навчання;
- проведення онлайн-консультації з питань опанування інформаційно-телекомунікаційних технологій;
- забезпечення доступності до онлайн-курсів, вебінарів.

Підсумовуючи, на тлі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій Україна активно впроваджує цифровізацію в систему освіти з метою подолання активних освітніх викликів. Зокрема використання технологій дистанційного навчання дозволило продовжити надання освітніх послуг під час пандемії COVID-19. Отриманий досвід також дозволив відновити освітній процес під час російського вторгнення на територію України з 24 лютого 2022 року.

Підтримка розвитку цифрових компетентностей учасників освітнього процесу з боку уряду й держави допомагають подолати перепони на шляху впровадження цифрових технологій. Педагоги та здобувачі освіти активно використовують онлайн-ресурси, інноваційні освітні платформи та інші інформаційно-комунікаційні технології.

Особливо важливим залишається питання оновлення та розробки

навчальних ресурсів для підготовки фахівців з усіх галузей життєдіяльності, методичного забезпечення ефективної оцінки знань здобувачів освіти із збереженням високого рівня якості надання освітніх послуг. Залишається питання впровадження ефективної системи психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Пінчук О. П., Топузов, О. М. Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи». *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Київ, 2022. Том 4(2). С. 1-49. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>.

2. Мар'єнко М. В., Сухіх А. С. Організація навчального процесу у ЗЗСО засобами цифрових технологій під час воєнного стану. *Український Педагогічний журнал*. Київ, 2022. № 2, С. 31–37. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-31-37>.

3. Литвинова С. Г., Мар'єнко М. В., Носенко Ю. Г., Сухіх А. С., Яцишин А. В. Цифровізація загальної середньої освіти України (кінець ХХ ст. – ХХІ ст.). *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. Вінниця, 2022. Вип. 65. С. 40–57. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-40-57>.

Черепакіна Анастасія Антонівна,
здобувач вищої освіти за спеціальністю
281 «Публічне управління та адміністрування»
ОПП «Публічне управління та адміністрування»
кафедри публічного управління та адміністрування ННІНО
Науковий керівник – Наталія Грущинська, д-р економ. наук, доц.

ВАЖЛИВІСТЬ ТЕХНІЧНОГО ТА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ВОЄННИЙ ЧАС. ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Ключові слова: технологічний прогрес, інноваційні технології, виклики сьогодення, освіта, впровадження новинок, навчання.

Актуальність: війна розкрила всі недоліки у функціонуванні держави та всередині суспільства. ХХІ століття обумовлюється стрімкими процесами цифровізації, впровадження новітніх технологій, раціональним використанням благ технологічного прогресу – факторів, що сприятимуть розвитку третинного сектору економіки, відбудові України. Серед значного переліку послуг третинного сектору, особливе місце займають освітні та процес їх

забезпечення і реалізації в сучасних умовах. Система освіти України на всіх рівнях реалізації (дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта) відчула на собі вплив війни та стикнулася з проблемами, що потребують швидкого реагування та вирішення

Реалії війни особливо загострили важливість підтримання зв'язку, комунікацій шляхом доступу до Інтернету, платформ відповідного навчання щодо користування всіма благами технологічного прогресу.

На сьогодні, за даними ООН, за весь час війни з України виїхало 18 млн. українців, 9 млн. з яких повернулись, а решта залишилась поза межами нашої держави. Беручи до уваги ці числа глобально, маємо розуміти, що такі речі, як забезпечення комунікації між людьми закордоном та їхніми близькими в Україні, можливість праці біженців дистанційно та віддалене навчання студентів і школярів займає чільне місце в списку актуальних питань.

За останнє десятиліття істотно змінилося освітнє середовище в інформаційному суспільстві, як наслідок появи нових можливостей. Для молодого «цифрового покоління» мережевий простір стає віртуальною реальністю, в якій вони проводять значну частину свого часу, отримуючи необхідну інформацію, здійснюючи інтерактивну взаємодію з іншими користувачами мережі. З'являється багато перспектив поповнювати свої знання через мережу Інтернет. Виникає проблема розробки нової освітньої парадигми навчання і виховання студентів в умовах сучасного інформаційного простору. Так, Г.О. Берулава висловлює важливу думку про необхідність розробки мережевої освітньої парадигми і відповідно створення теорії навчання в інформаційному середовищі з метою виявлення специфічних особливостей мережевої освіти, в якому проявляються можливості інформатизації освіти [1].

Школярі періодично стикаються з прогалинами в організації дистанційного навчання через недостатнє забезпечення технічним обладнанням як учнів так і вчителів. На мою думку, потребують доопрацювання та вдосконалення навчальні програми з урахуванням сучасних методів навчального процесу.

Проблеми в системі освіти тісно пов'язані з загальнодержавними питаннями, серед яких соціально-економічні, демографічна.

В умовах стрімкого реформування освіти має простежуватись тенденція оптимістичного ставлення до можливостей дітей та молоді незалежно від їх природного потенціалу і соціального положення, які можуть успішно навчатися за умови кваліфікованого викладання; висловлюється думка про позитивні можливості учнів щодо засвоєння усіх програмних навчальних дисциплін. Такий підхід впливає на вирішення головного питання: конструювання базового змісту освіти, що є обов'язковим для всіх і відповідає вимогам сучасної цивілізації. Чітко простежується тенденція

розширення (до 35%) обсягу навчального часу, що відводиться на «ядро» загальної освіти, включаючи математику, природничо-наукові дисципліни, основи інформатики та гуманітарні науки[2].

Тому, роблячи невеликий висновок, підмічу, що війна вкотре наголосила на важливості сучасних технологій і, можна сказати, змусила нас використовувати їх на своє благо. Грамотне використання цих технологій розкриває потенціал багатьох та дає поштовх до опанування чогось нового, відкриває раніше закриті двері.

Особливе місце в загальнодержавній системі освіти України займають заклади вищої освіти, які мають працювати, на перспективу розвитку суспільства. Академік В.П. Андрущенко зазначає, що вища школа покликана формувати інтелект нації, від цього залежить її майбутнє [3]. Парадигма розвитку вищої освіти в Україні у XXI ст. зумовлюється якісними характеристиками суспільства майбутнього. За прогнозами вчених-футурологів, XXI ст. характеризуватиметься такими основними проявами: з'явленням «цифрового покоління», що означає стрімкий розвиток інформаційних технологій, загальну комп'ютеризацію та системне програмування всіх сфер виробництва, застосуванням телекомунікацій зі зворотним зв'язком. Це призведе до зміни ритму і стилю суспільного та індивідуального життя людей, що набуде більшу інтенсивність, індивідуальність, відповідальність, творчість. Сучасне суспільство потребуватиме інтелектуально розвиненої мобільної особистості, здатної до самоосвіти, самовдосконалення, що передбачає володіння ґрунтовними знаннями [4]. Відповідно ставляться нові вимоги і до професійної освіти. Вища освіта має бути фундаментальною, базуватися на сучасних досягненнях науки, здійснюватися за новітніми педагогічними технологіями. Професійно підготовлений фахівець – це особистість, громадянин з високим рівнем культури, морально-духовними цінностями. Водночас суспільно неконтрольований розвиток техніки й технології, упровадження масштабних технічних проєктів спричинили глобальну кризу цивілізації. Вихід з неї можливий лише шляхом здійснення освітньо-інтелектуальної, освітньо-виховної модернізації в системі освіти, й передусім у професійній освіті.

Використання розроблених викладачами вишу інноваційні технології навчання спрямовані на підвищення рівня знань та професійних і дослідницьких умінь, удосконалення в цілому навчальної та науково-методичної діяльності.

На лекційних, практичних і лабораторних заняттях викладачі ВНЗ можуть запроваджувати педагогічні інновації, зокрема: комп'ютерні навчальні програми, електронні видання навчального призначення, аудіо та відео-навчальні матеріали, комп'ютерні мережі, мережі Інтернет, мотиваційно-стимулювальні методи (бесіди, дискусії, вивчення першоджерел); оцінно-регулювальні методи, які допомагають у закріпленні, оцінці набутих знань та вмінь студентів щодо майбутньої професійної

діяльності (тестування, виконання різного рівня складності індивідуальних навчально-дослідних творчих завдань – плакати, фото- та відео-презентації, написання власних творів, казок, творчих звітів, дидактичних каталогів, колажів тощо).

Педагогічні інновації викладачі ВНЗ спрямовують на: перехід від традиційних до сучасних форм і методів навчання, що сприяє формуванню творчої, креативної особистості, яка вміє поєднувати теорію з практикою; мотивування студентів до самостійної, творчої роботи з метою поглиблення знань та здобуття вмінь і навичок; забезпечення комп'ютеризації навчального процесу, створення комп'ютерних (інформаційних) систем його підтримки; інтенсифікацію навчального процесу з метою скорочення аудиторних занять із участю викладача при наданні повного обсягу знань і підвищення якості навчального процесу; розробку, оновлення сучасних інтерактивних комплексів навчально-методичного забезпечення дисципліни (ІКМЗД).

Висновок. Підсумовуючи всі порушені питання, ми всі маємо дійти до висновку, що цифровий вектор розвитку, використання сучасних технологій і вміння людей самовиражатись та досягати цілей за допомогою Інтернету та різноманітних платформ посприяє всебічному розвитку населення, виведенню України на передові шпальти в рейтингах та створенню умов для якісного життя.

Список використаних джерел

1. Борулава Г.А. Методологические основы деятельности практического психолога: учеб. Пособие. – М.: Высшая школа, 2003. – 64 с.
2. Дубасенюк О.А. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Інноваційні аспекти підготовки фахівців в умовах модернізації освітнього простору»: Зб. наук.праць. – Новоград-Волинський, 2018. – Вип. 1. – 283 с. – С. 12-21.
3. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С 11-17.
4. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття // Освіта України. – 2002. – 28 грудня.

*Чернявська Світлана Миколаївна,
аспірант кафедри авіаційної психології НАУ
Науковий керівник – Олена Хохліна, док. психол. н., професор*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛADOVA ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Ключові слова: психологічна готовність, психологічний супровід,

освітній процес, пілоти цивільної авіації.

Реалії воєнного часу та пов'язані з ними кризові трансформації суспільства створили нові непрості виклики для здійснення освітнього процесу в Україні. Проте за будь-яких соціально-політичних умов пріоритетом лишається створення комфортних умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів вищої освіти, збереження їх психологічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу, що являє собою психологічний супровід у закладах вищої освіти.

Проблема психологічного супроводу освітнього процесу була висвітлена у наукових працях багатьох відомих педагогів та психологів: Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, В. Рибалка, В. Синьов, Н. Чепелева, О. Хохліна, В. Панок, В. Бітянова, Н. Пов`якель, В. Острова та ін. Ті чи інші аспекти психологічного супроводу підготовки авіаційних фахівців знаходимо у роботах К. Платонова, Д. Гандера, Р. Макарова, В. Пономаренка, Р. Невзорова, В. Ягупова, Т. Плачинди, Г. Пухальської, П. Корчемного, О. Керницького, І. Окуленка, О. Підлубної, А. Дранко, В. Злагодух, К. Воеводи, О. Горського та ін. Попередні і найновіші напрацювання вчених вказують на важливу роль психологічного супроводу освітнього процесу та необхідність постійного переосмислення його змісту й структури.

При розкритті питання психологічного супроводу навчально-професійної підготовки пілотів цивільної авіації і значення розвитку їхньої психологічної готовності до виконання професійної діяльності необхідно, на нашу думку, наголосити на важливості також попередньої профорієнтаційної роботи та психологічного відбору, які передують зарахуванню абітурієнта до вишу, забезпечуючи усвідомленість і адекватність вибору фаху з боку студента і відповідність його індивідуально-психологічних властивостей та знань вимогам обраної професійної діяльності згідно з її професіограмою.

Під профорієнтаційною роботою ми розуміємо організований комплекс заходів, які проводяться з метою професійної орієнтації особистості щодо вибору чи зміни професії, працевлаштування на основі врахування її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, можливостей та потреб ринку праці в кадрах [С. 23, 1]. Професійна орієнтація необхідна для того, щоб своєчасно помічати й розвивати потенційні можливості молодого покоління, зрощувати талановитих особистостей у різних галузях виробництва, техніки, культури, науки, допомагати молоді реалізувати себе у нових соціально-економічних умовах.

Професійний відбір є системою психодіагностичного обстеження особистості, спрямованого на визначення ступеня її придатності до окремих видів професій згідно з нормативними вимогами, на надання допомоги у визначенні та підборі конкретної професії, місця роботи на основі вивчення й оцінки її індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей

[С. 25, 1]. Особливого значення набуває професійний відбір по відношенню до спеціальностей екстремального профілю, адже вони висувають по відношенню до кандидата високі вимоги щодо мотивації, особистісних якостей та психофізіологічних характеристик, необхідних для опанування професії. Як відомо, останні є біологічно обумовленими, стійкими, а отже такими, що піддаються психокорекційному впливу під час подальшої професійної підготовки найменше.

Психологічний супровід освітнього процесу у закладах вищої освіти здійснюється на основі Конституції України [2], Закону України про освіту [3], Закону України про вищу освіту [4], Положення про психологічну службу в системі освіти України [5], а також внутрішніми положеннями та розпорядженнями конкретного навчального закладу стосовно його психологічної служби.

Психологічна служба вищого навчального закладу III–IV рівня акредитації – це система відповідних посад та (або) структурних підрозділів вищого навчального закладу, яка у своїй діяльності забезпечує соціальний супровід та психологічну допомогу у здійсненні навчально-виховного процесу серед студентської молоді. Вона є органічною складовою психологічної служби системи освіти України і її основні завдання тісно пов'язані з завданнями підготовки висококваліфікованого фахівця, що не лише володіє необхідним обсягом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, а й має необхідні професійно значущі особистісні якості, котрі дають йому змогу успішно адаптуватися до майбутньої діяльності, прагнути фахового й особистісного самовдосконалення, тобто бути професіоналом, що не зупиняється у своєму розвитку [С. 207, 6].

Діяльність психологічної служби в сучасних умовах також спрямована на подолання негативних психологічних наслідків складних соціально-політичних подій в Україні; на формування здорового психологічного клімату у студентському, викладацькому колективі й закладі в цілому; на сприяння соціально-психологічному захисту та надання психологічної допомоги постраждалим, переселеним, біженцям, родичам загиблих [7].

Психологічний супровід пілота повітряного судна на етапі навчально-професійної підготовки в закладах вищої освіти спрямований на підтримання високої навчальної активності за рахунок розвитку інтересу та мотивації до опанування обраного студентом фаху, ознайомлення його зі змістом, засобами, умовами льотної діяльності та психологічними і освітньо-професійними вимогами до пілота як суб'єкта такої діяльності; вивчення динаміки морально-психологічного стану, прогнозування його розвитку; психодіагностика психічних процесів, станів і властивостей; контроль за рівнем нервово-психічного напруження та здатністю приймати рішення та виконувати трудові дії і операції під час занять на тренажері та пробних польотів з інструктором в умовах дефіциту часу, за несприятливих метеорологічних умов, високої моральної і матеріальної відповідальності

тощо [8].

Розвиток психологічної готовності до професійної діяльності як загальної, довготривалої готовності, як інтегративного особистісного утворення, як підготовленості усіх сфер психіки до виконання діяльності з високою результативністю, повинен відбуватися у ході психологічного супроводу навчально-професійної діяльності з урахуванням усіх зовнішніх (зміст, засоби, умови праці тощо) та внутрішніх (професійно важливі якості) аспектів льотної праці, а також її структури. Високий рівень сформованості психологічної готовності у молодого спеціаліста, пілота повітряного судна, передбачає зокрема виховання системи спонукань, інтересів та цінностей майбутнього авіатора (мотиваційний компонент психологічної готовності), здобуття необхідних для виконання професійної діяльності знань, навичок та умінь (компонент досвіду), вправлення пізнавальних і емоційно-вольових психічних процесів (професійно важливі особливості психічних процесів), тренування необхідних для ефективного виконання діяльності характеристик нервових процесів, загальних здібностей та культивування певних рис характеру (професійно значущі особистісні властивості) [9].

Досвід як компонент психологічної готовності до діяльності, що представлений у формі знань, навичок та умінь, формується на теоретичних і практичних заняттях з навчальних дисциплін під час усього періоду навчання студентів-пілотів у закладах вищої освіти. Становлення мотиваційного компонента психологічної готовності відбувається на виховних заходах за участю кураторів груп, на мотиваційних психологічних тренінгах та індивідуальних консультаціях з фахівцями психологічної служби закладів вищої освіти. А от розвиток професійно важливих особливостей психічних процесів та професійно значущих особистісних властивостей як більш біологічно обумовлених компонентів психологічної готовності вимагає індивідуальної роботи і відбувається шляхом регулярного та цілеспрямованого вправлення та тренування. При розробці Програми розвитку психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до їх професійної діяльності будуть використані також емпіричні дані, отримані нами в результаті вивчення показників усіх вище перерахованих компонентів психологічної готовності на констатувальному етапі дослідження.

Таким чином, ефективність підготовки високопрофесійного сучасного пілота у закладах вищої освіти забезпечується, окрім навчально-професійної теоретичної і практичної підготовки, вчасною і поетапною психологічною роботою з юнаками, що передбачає профорієнтаційну роботу, професійний відбір на етапі вступу до вишу та психологічний супровід майбутнього авіатора на етапі його становлення як фахівця. Розвиток психологічної готовності майбутніх фахівців до здійснення їх професійної діяльності у структурі психологічного супроводу на сьогоднішній день лишається одним з основних напрямів роботи психологічної служби закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Професійна орієнтація : підручник / Є.В. Єгорова, О.М. Ігнатович, В.В. Кобченко, Н.І. Литвинова, І.Б. Марченко, О.Л. Мерзлякова, В.В. Синявський, Г.П. Татаурова-Осика, А.М. Шевенко; за ред. О. М. Ігнатовича. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 240 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
5. Положенням про психологічну службу в системі освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#n19>
6. Психологічна служба : підручник / А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін.; за ред. В.Г. Панка. – Київ : Ніка-Центр, 2016. – 362 с.
7. Науково-методичні засади діяльності психологічної служби: навчально-методичний посібник: [в 2-х т.] За заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Цушко. – Київ: Ніка-Центр. 2005. – Т. 1 – 328 с.
8. Чернявська С.М. Психологічні аспекти професійної діяльності пілотів цивільної авіації та їх підготовки у ЗВО / С.М. Чернявська //Перспективи та інновації науки. Серія: «Психологія». – 2023. – Вип. 7 (25). – С. 461-476.
9. Чернявська С.М. Професійна готовність до діяльності як умова професійної самореалізації студентів-пілотів цивільної авіації / С.М. Чернявська, О.П. Хохліна // Moderní aspekty vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut. r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut. r.o., – 2021. – Т. 14. – С. 287-306. – Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/monography-14.pdf>.

Наукове видання

Матеріали

Круглого столу

«Управління якістю освіти в умовах воєнного стану
та повоєнного відновлення України»
23 травня 2023 р.

Національний авіаційний університет

03680, Київ-58,

проспект Любомира Гузара, 1

Інститут проблем виховання

Національної академії педагогічних наук України

04060, Київ

вул. М. Берлинського, 9